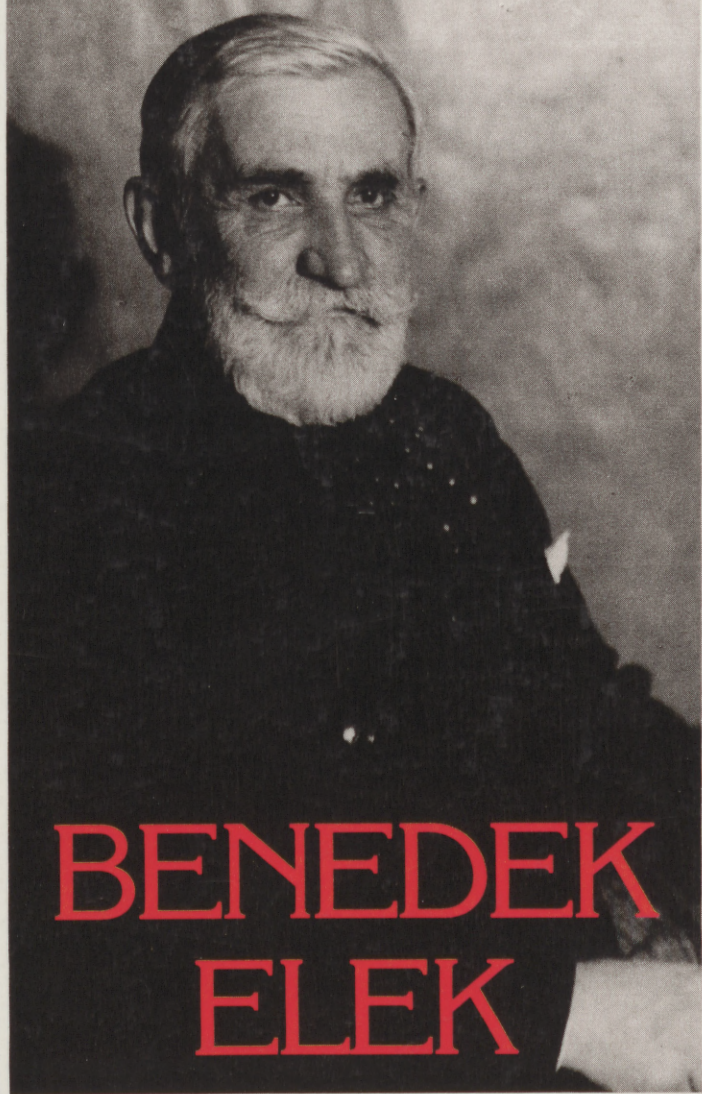

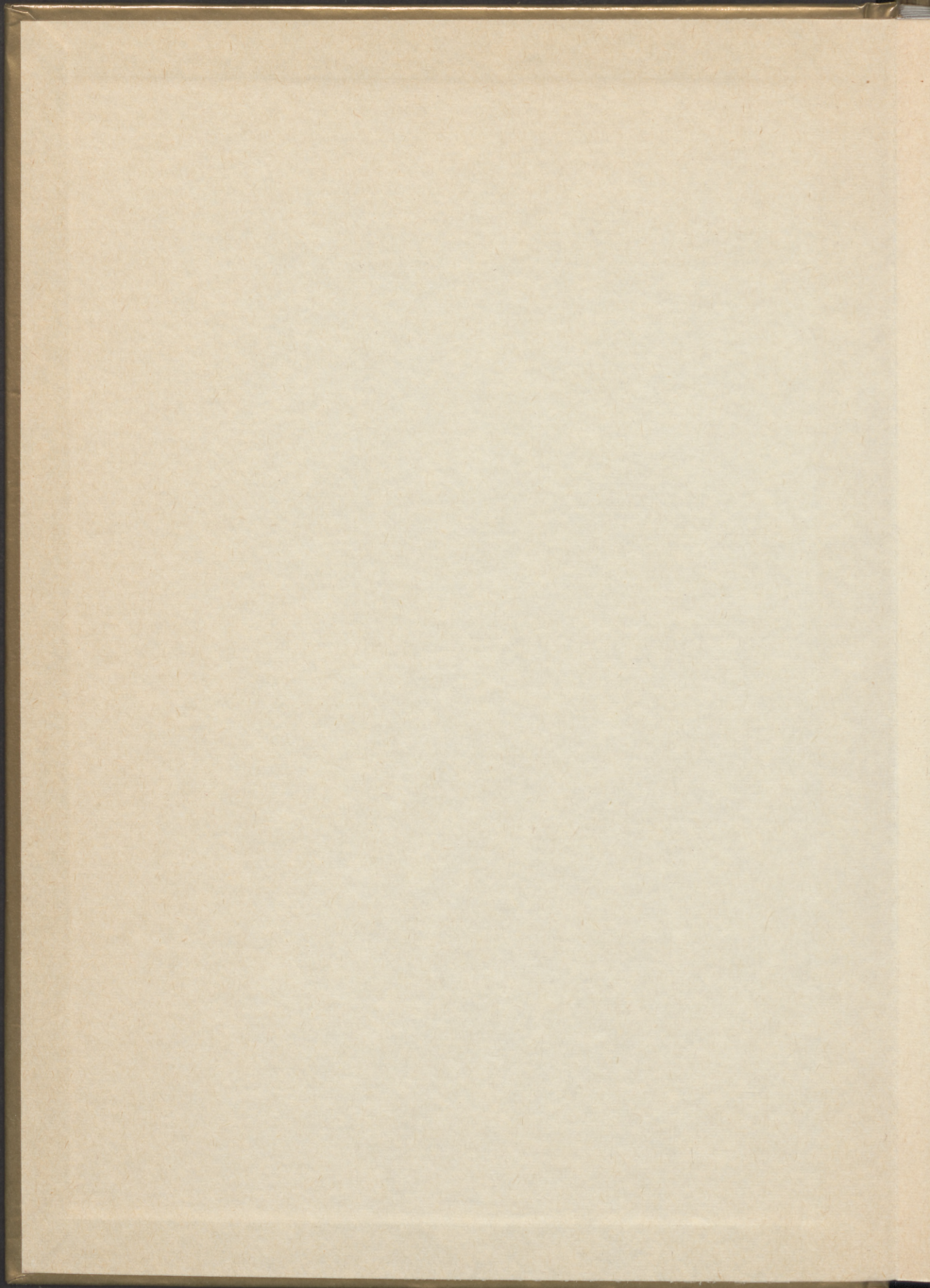
MC
110.659

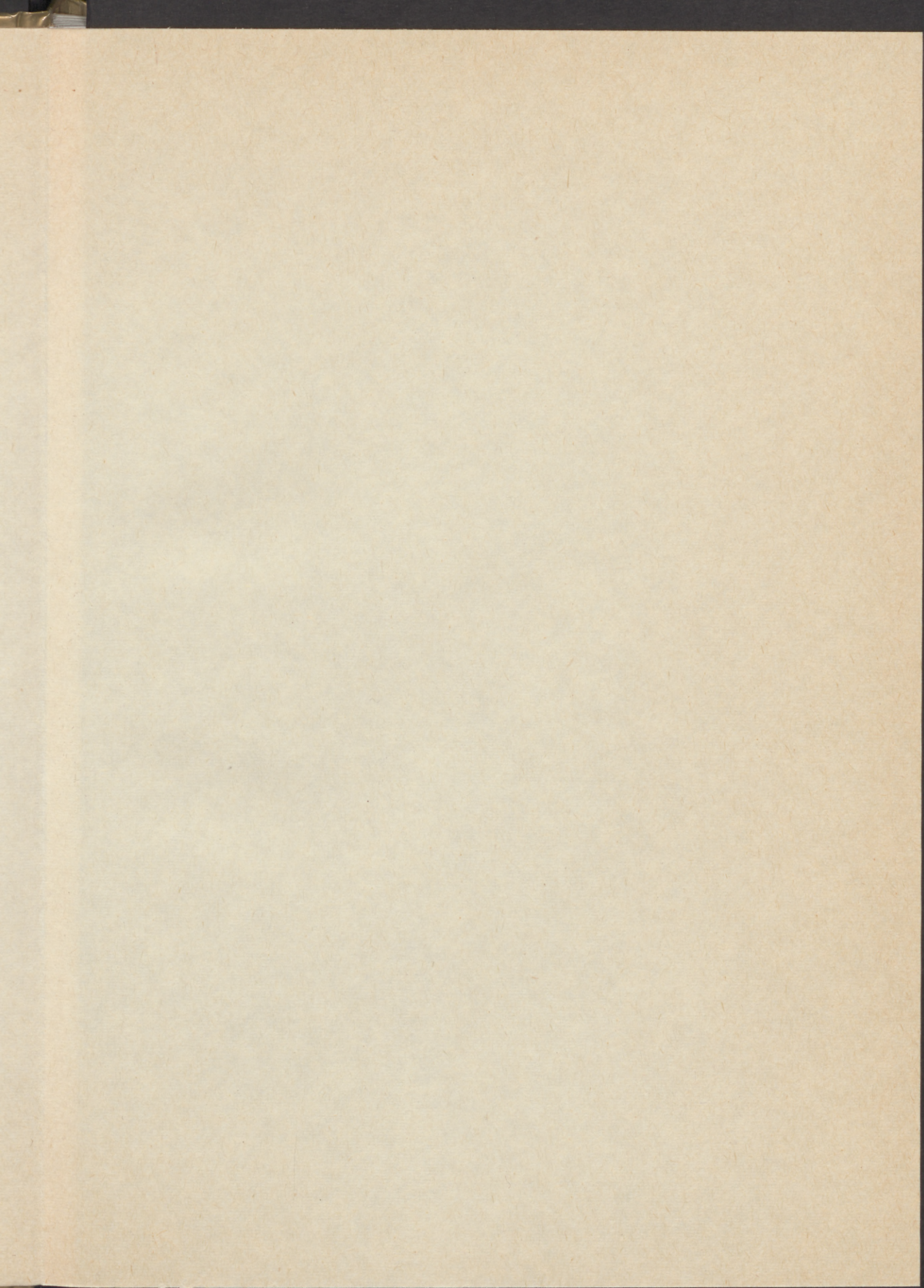

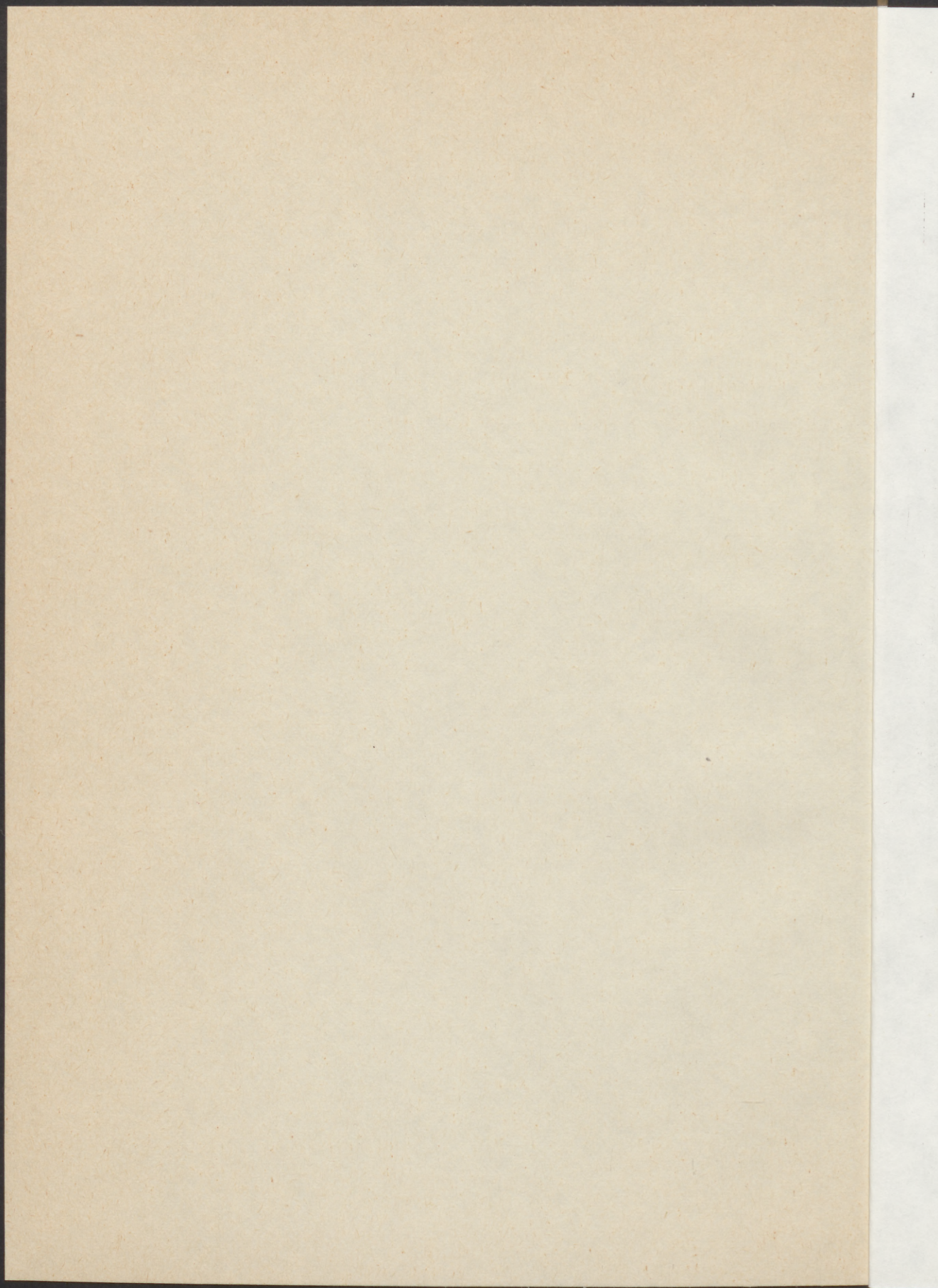
BENEDEK
ELEK

EMLÉKKÖNYVE

BENEDEK
ELEK
EMLÉKKÖNYVE

JUBILEUMI KIADÁS
150 ÉVE JELENT MEG AZ ELSŐ EREDETI
MAGYAR NYELVŰ GYERMEKKÖNYV

BENEDEK ELEK EMLÉKKÖNYVE

Szerkesztette
LENGYEL LÁSZLÓ

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

A KÉPEKET VÁLOGATTA LENGYEL LÁSZLÓ
LEKTORÁLTA BENEDEK ANDRÁS ÉS KOVÁCS ÁGNES

A fejezetkezdő rajzokat Jaschik Álmos készítette
a *Székely népballadák* című könyvhöz;
a Kiadó onnan vette át

A 2. és 27. oldalon szereplő képek Szacsvay Imre fotói

A címdalt Diósi Katalin tervezte

A borító hátoldalán
a *Magyar mese- és mondavilág*
eredeti kiadásának címlapja szerepel

MC 110,659

2000

© Lengyel László, 1990
ISBN 963 11 6633 3
Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Szedte a Fényszedő Központ Kft. (900273/10)
Athenaeum Nyomda (900372), Budapest, 1990
Felelős vezető: Völgyi Lajosné, megbízott vezérigazgató
Felelős szerkesztő: T. Aszódi Éva
Műszaki vezető: Szakálos Mihály
Képszerkesztő: Diósi Katalin
Műszaki szerkesztő: Deák Ferencné
Terjedelem: 8,34 (A/5) ív. IF 6414

A SZÉKELYFÖLD REJTEKÉN

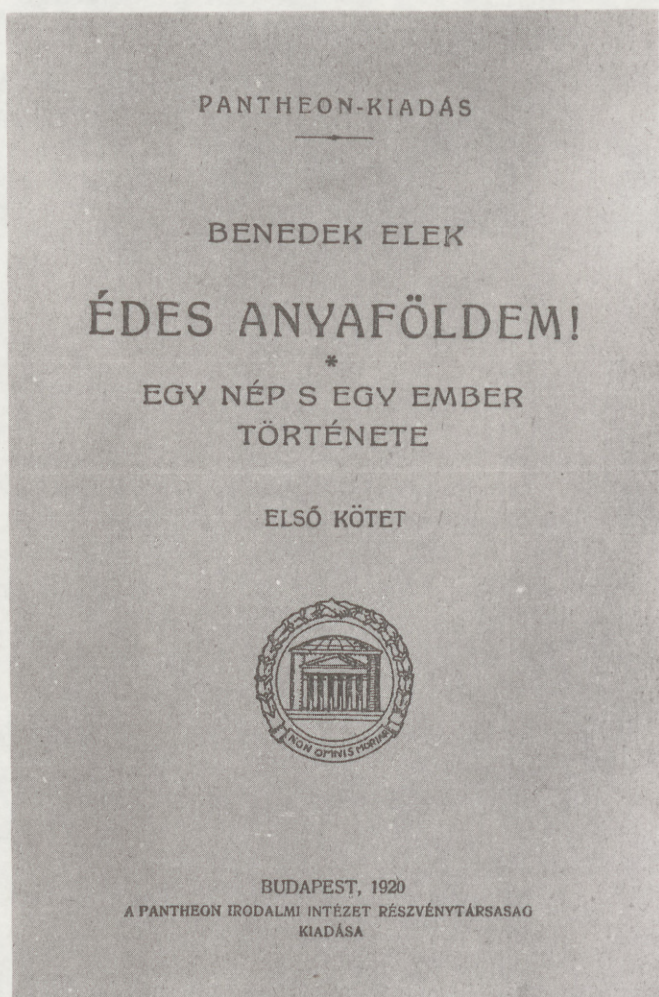
Benedek Elek a mesék, a mondák, a balladák földjén, az Erdővidék egy kis falujában, Kisbaconban született 1859. szeptember 30-án. Az Erdővidék Székelyföld talán legeldugottabb tája. Nagy hegyek karéjában kicsiny, elhúzódó völgy. Keleten a Baróti-hegység, északkeleten és északon a Dél-Hargita, nyugaton a Persényi-hegység magasodik föléje. Bár az Erdővidék egységes táj, de közigazgatásilag megosztott volt. Területén két székely szék szerveződött: Miklósvárszék és Bardóc-fiúszék. S az előbbi Háromszékhez, az utóbbi, Kisbacon is, Udvarhelyszékhez tartozott.

„Kicsiny falu az én falum, legkisebb az egész vidéken, s a legszebb. Gyermekkoromban alig hatszáz lakója volt, s ennek is jó fele részét az én nemzetségem tevé.

– Ez a falu, ennek a falunak erdeje, mezeje – emlegette gyakorizben édesapám – ősfoglalás. Három nemzetség az ősfoglaló: a Benedek, a Benkő s a Boda nemzetség.

Az én falum szinte félve húzódik meg Barót-patak jobb és bal partján, igen szűk völgyecskében. Nemcsak a falu kicsiny, de a neve is: Kisbacon. Észak, kelet és dél felől szelíden, csendesen emelkedő hegyek karimázzák, s ha nyugati oldalára is vet még egy kis helyet a Világt teremő, tökéletes volna a kép rá mája, legteljesebb a nép nyugalma: nem háborítaná a nyugati szél...

Egy hosszukó tál, melynek kicsorbult egyik vége, ebben a tálban egy csodaszép bokréta: az én szülőfalum. Ebben a faluban minden háznak van gyümölcsfás és virágoskertje, s május havában, amikor itt a gyümölcsfák virágba borulnak, a Csikorra tetejéről óriási bokrétát lát ájtatosan bámuló szemed. Bokrétát, melynek szépségét a kikandikáló piros cserepes házfödelek nem rontják, de sőt emelik.” – írja Benedek Elek önéletrajzában, az *Édes anyaföldemben*. A kis falu ma is ugyanoly védtelen s kicsinyen bújjik a hegyek ölelésébe. Ma sincsenek a benne élők többen, mint Benedek Elek születése idején. Akik pedig lakják, ma is többségükben az ősnemzet-

„Ebben a könyvben az én székely népem s a magam, az úrrá nevelt székely fiú történetét írtam meg.”

ségek leszármazottjai, és azoké a „gyüttmenteké” – Gáloké, Vajnáké, Lakatosoké, Bakóké, Putnokiaké –, akik három-négyszáz éve élnek itt.

Az író a Benedek Huszár családhoz tartozott. Ez a Huszár név onnan származott, hogy lóval kellett szolgálniuk a császárt. Benedek Elek apja, Benedek Huszár János, így mesél erről a legidősebb pesti unokának, Marcinak:

„Régen – s így volt egész 1848-ig – a székelyek három rendbe tartoztak. Az előkelő, módosabb székely családokat *primorok*nak nevezték, s ha háború volt, egy ilyen családból négy-öt lovas katonát kellett kiállítani a

A kis falu, Kisbacon ma is védtelen s kicsinyen bújjik a hegyek ölelésébe

család költségére. A primorok után jöttek a *primipilusok*, más néven: *lófő székelyek*. Minden lófő székely családból egy huszárt kellett kiállítani, s ez addig szolgált, amíg a családban valaki fel nem váltotta.

– Az én apám – mondta nagyapó – huszonnégy esztendeig volt huszár. Majd egyszer beszélek István dédapádról... Kétszer vitték a franciára, s csak akkor szabadult meg egészen a katonáskodástól, mikor én tizennyolc éves voltam. Akkor én föl váltottam az édesapámat. Nehéz volt az élet akkor, édes fiam. A család vette a paripát, a nyeret, a kantárt, az egyenruhát,

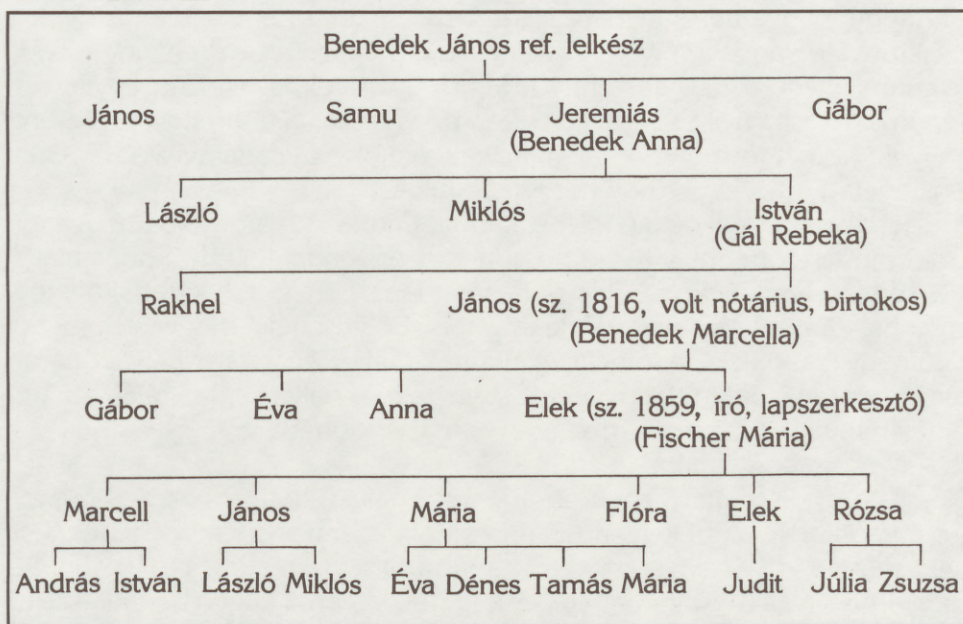
A Benedek család címere

csupán kardot és karabélyt adott a király. Ha háború nem volt, egyfolytában nem kellett hosszú ideig katonáskodni, csak néhány hetet esztendőnként, de mindig készen kellett állani: hátha jó a parancsolat, violaszín pecsét alatt.

– A harmadik rendbe kik tartoztak, nagyapó?

– A harmadik rendbe a *pixidáriusok*, a gyalogkatona székelyek tartoztak. Ezek voltak a szegényebb rend székelyek, kik nem adhattak lovat az ember alá. A harmadik rend után jöttek a jobbágyok. Ezeket az én időmben kötéllel fogták katonának. Akkor énekelték ezt a nótát: Elmennék én katonának, / Csak kötéllel ne fognának. / Hej, de kinek volna kedve / Gyöngyéletre erőltetve?”

„Az én legrégebbi ősöm – folytatja Benedek Elek –, Orbán ükapó, primorságon kezdte Mátyás király korában, de nem sok nemzedék örökölhette a primorságot: a császárokért már primipilus Benedek fiúk onták vérüket. Apafi Mihály uram, Erdély boros kedvű fejedelme, íratott ugyan egy akkorbeli ősömnek kutyabőrös levelet, de az szőrin-szálán eltűnt, s Mária Terézia óta, aki simogató kezével »az ügyis katonáskodó kedvű« székely nemzet vállára kényszeríti a fegyvert, teljes száz esztendeig szüntelen nyomozták nagyapóék Apafi uram levelét, hogy a vagyonpusztító, költséges katonaság terhe alól megszabaduljanak. De nagyapóék már rég

Családfa

por és hamu valának, amikor előkerült a kutyabőr (zászlós huszár a címere) – egy messze vidékre távolodott Benedek s annak maradvái ültek rajta, mígnem ennek az ágnek magva szakadt, s ennek utolsó magtalan fia elhozta nekem, mondván: – Ímé, öcsém, itt a nemeslevelünk. Átadom néked, mint famíliánk legdicsebb fiának, őrizd kegyelettel.

Jó arcot vágtam a váratlan ajándékhoz, ötven esztendővel 48 után. Nem szomoríthattam meg a jó öreget, gondolván, de nem mondván: »Most már füstre tehetem. Hozta volna el az ükapád az én ükapámnak: mi tenger költségből, bajoskodástól, mi nehéz terhektől váltotta volna meg őket!«

A nemeslevelet kegyelettel fiókba zártam, édesapámnak soha meg nem mutattam. Akkor már nyolcvanhárom esztendő volt édesapám. Hadd higgye haláláig, hogy a nemeslevél elveszett. Hogy szerencsétlenség, s nem egy vérünkből való vér lelkiismeretlensége...”

Benedek Huszár István, Benedek Elek apai nagyapja se tudta levizsgáztatni nemeslevelet elvivő rokonait arról, hogy hol van a győri csatamező, ahol először megütközött a franciákkal, sem a francia föld, ahol másodszor ment neki Napóleonnak, sem a huszonnégy kínos és keserves katonaévről.

Ahogy Magyarhermányban, a szomszéd faluban énekelték: „Tizenkét évekre / Be vagyok sorolva. / Telnek bús napjaim / Idegen országba. / Istenem, Istenem, / De sok ennyi idő! / Hogy elik el búval / Ennyi gyászszendő? / Nyárba nyíl a szegfű / S a szép piros rózsa; / Hazamegyek, rózsám, / Nyolc esztendő múlva. / Megátkozom akkor / E széles világot, / Csak érjem meg egyszer, / Hogy megszabadulok.”

„Beszéljen István dédapóról! – kéri az unoka Huszár János nagyapót. Sok minden történhetett vele huszonnégy esztendei katonáskodás alatt.”

„Történt, fiam, elég, az már tiszta szent igaz. Életében kétszer siratták el mint halottat. Kétszer zavarták ki falujából, hogy segítse megverni világhódító nagy Napóleont, a franciák császárárt. Láta Párizs városát is. Lóháton járta meg! Második útjából hozott egy sebet, amely minden télen kiújult; egynéhány juharfamagot meg egy szép szent fogadalmat.

– A sebet hogy kapta?

– Azt úgy, fiam, hogy rohamra fújt a trombitás: nosza, kard ki a hüvelyből! Vágtatnak a székely huszárok, mind a sebes szél, még annál is sebesebben, s hát egyszerre csak apámuram összeakad egy mahomet nagy franciával. Kicsi ember volt dédapátok, de erős, tagbaszakadt, széles vállú, kemény, markos ember. No, összecsapnak nagy hevesen, a francia már kiált is: kujon!, s már dőf is a lándzsájával. Fültön dőfi nagy hirtelen az én apámat. Még ez sem elég, bal kezével nagy oktalan elkapja dédapátok kardja végét, hogy a kezéből kifacsarja. De hiszen ő sem tátotta el a száját. Ha te facsarintod, én is facsarintom, gondolta magában, s olyant facsarintott, hogy a francia keze markolatja töből esett a földre. Még egy vágás nagy hirtelen, s keze markolatja után földre dőndült maga is. No, vége volt a csatának, apámuram félrehúzódott egy erdő szélébe, ott talált egy forrást, annak vizével mosogatta, locsolgatta a sebjét. Aztán egy nagy terebélyes fa alá letelepedett. Öreg juharfa volt, az alja teli csenkával.

– Mi az a csenka, nagyapó? – kérdeztük egyszerre.

– A juharmag tokját nevezik itt csenkának – szolt közbe édesapám.

– Azt, azt, a juharmag tokját – mondta a nagyapó. – Apámuram szépen elszenderült. Jó sokáig aludt, s amikor felébredt, a sok csenka ismét csak a szemébe ötlük. A sebje nem fáj, teste-lelke megkönnyebbedett. – Áldjon meg az Isten, francia juharfa! – búcsúzkodott apámuram. – Te szállást adtál a székely katonának. Ágaddal, leveleddel beárnyékolád fáradt testemet, új életre vidítottad a lelkemet. Ugye, nem bánod, ha csenkáidból kettőt-hármat elviszek? Ugye, jó néven veszed, ha magjaidat otthon, a kisbaconi templom kertjében Istennek dicsőségére majdan elültetem?

– S elültette? – kérdeztem.

– El bizony. Nézzetek csak ki az ablakon. A templom kertjére láttok ki innét. Látjátok azt a hatalmas törzsű, széles koronájú juharfát?

A kisbaconi református templom s benne az első, különálló pad a Benedek családé

– De hozott ő másik fogadalmat is – szólt közbe édesapám. – Mondja el azt is, nagyapó, ezeknek a kényes pesti unokáknak!

– Hozott bizony – mondta nagyapó. – Úgy volt egyszer, hogy öt álló napig színét se látta kenyérnek. lhattak bort a huszárok, volt az nagy bőségben, de kenyér egy karéj sem akadt. Rettenetes öt nap volt ez. Akkor felkerekedének a székely huszárok, kocogtak nagy búsan erdőn-mezőn át, s ím, István dédapátok útszéli bokor tövében egy darabka kenyeret pillantott meg. Sorból kiállani, lóról leszállani nem volt szabad. Sebaj, apám uram jól megjegyezte a bokrot, s éjnek éjszakáján visszakocogott. Megtalálta a kenyérdarabkát. Kemény volt, mint a kő. De apámuramnak nem törött belé a foga – megrágta, megette, morzsácska sem maradt belőle. Ekkor jutott eszébe, hogy mily Isten ellen való vétket követett el otthon, amikor a búzakenyér kormos héját lehántogatta.

– Ó, édes Istenem, csak segélj haza, ételben, italban többet nem válogatok! Kenyér kormos héját le nem hántom, úgy eszem meg, ahogy a kemencéből kiszedik. – Haláláig megtartotta fogadalmát.”

Gondolják csak el István nagyapó útját Párizsig az 1813–14-es hadjáratban! Ahogy kilovagolt az öt elsiratók közül, meglett emberként a kis faluból, ahogy visszanézett a hegyoldalból a völgyre, s kereste szemével a szülőházát. Ahogy ment, ment csatatereken keresztül hűséges baconi lovával, a barátnál is fontosabbal, amelytől az élete függött. Olyan volt ez a ló, mint a mesebeli paripa, mindent ki kellett bírnia, az ő fülével kellett az öreg huszárnak tanácskoznia. És a kihúzott mellű sor előtt állott lengyel-falvi Orbán János huszárcapitány, Orbán Balázs édesapja, aki a francia harcokban ugyancsak megsebesült. Láttá-e maga mellett ellovagolni Széchenyi Istvánt, az ideges Stefi grófot? Mennyire mások lehettek az élményeik! Az egyik véresen, izzadva, hideg, kemény földön hálva, csak hazagondol. És Széchenyi? Egy életre megjegyezte ezt a hadjáratot. Amikor Benedek Huszár István kisbaconi székely rohammal bevette Párizst, ott nézte szemből az ostromot a század egyik legnagyobb írója, Napóleon tisztje, Henri Beyle Stendhal. Így ír 1814. április 1-jén húgának, Pauline-nek: „Kitűnően vagyok: tegnapelőtt csinos kis ütközet volt Pantinben és a Montmartre-on; láttam, amikor bevették a hegyet.” Aláírás: *Terré tábornok*. – István nagyapó nem írt haza a csinos kis ütközet után. Nem nagyon tudott írni, s ki vitte volna el? És Stendhal másfél hónappal később a Francia Színházban ül az elfoglalt Párizsban. A *sevillai borbélyt* nézi nagy élvezettel. Mellette egy fiatal orosz tiszt, akit oly szeretetre méltónak tart, hogy azután megírja nagy regényében, a *Vörös és feketében*. De hol lehetett a székely huszár? Tán valahol a külvárosban, s onnét járta be nagy csodálkozással az óriás várost. Hanem mondanivalója nem volt annyi róla, mint a csendesesen zúgó juharról. A Benedek mindenhová csak saját belső világukat vitték. Lehetett az bármilyen magas torony, akármi csodálatos palota, csak az otthoni kis toronyra, a hajnalban felpárálló hegyoldalra, a szénakaszálásra gondoltak.

„Kilencven esztendőre volt teremtvé István nagyapó, alkata szerint jó, de hirtelen lobbanó természete, szittyá bátorsága miatt jóval elébb megálljt kiáltott a Halál, amikor mindössze hetvenkét esztendőös vala. Egyedül volt otthon nagyapó, a ház népe künn a mezőn. – Ejnye, ejnye, de sokáig maradnak el! – zsémbelődött magában. S nem ok nélkül, mert Nagyföldről rohanvást gomolygott befelé a disznócsorda, farkaséhesen. A Romhány oldalán csendesesen eregéltek befelé a tehének; a Csikorra hegy kanyargós lejtőjén vágatott a ménes, s nyomban utána tétovázva eregélt a meddű csorda, s végezetül jöttek nagy méltóságosan az ökrök is. És István nagy-

apó egyedül! Alig hogy teleöntötte korpás vízzel a disznók válluját, megérkeztek a lovak, a csikók, a borjak, az ökrök: most ezeket rendezze el mind a pajtákban, kit-kit a maga helyére. Hát csak rendezte, rendezgette nagyapó, de még félig se készült el velük, megjöttek a jámbor tehének is. Hiszen ha maguk jöttek volna! De kísérő is jött velök: haragos bömböléssel rontott a pajtába a Kormos bika... A szomszéd telken éppen vizet meregett vén Gál József. Ő mesélgette nekem gyermekkoromban, hogy: – Eppeng vizet mertem, hágy egyszer csak hallom, hogy a vén huszár nagyot kiált: Héj, az irgalmadat! Most kelle idejönöd?! Oszteg hallottam, hogy a cseberrúddal döngeti a bikát, az meg bömbölt nagy mérgesen, hogy azt hittem, esszeduvad a pajta, közben meg a vén huszár nagyokat rikótott: Hí, ki innét, te kujon! Ez vót az utolsó szava, amit hallottam. – Hej odaát baj van, mondom, nagy hirtelen átalhajítom magamat a kerten, szaladok a pajta felé, s hát, Szűz Mária, Szent Józsep! a Kormos gyomrozza a vén huszárt; én szaladok, mint a bolond, kiabálok: Emberek! Emberek! Öli a bika a vén huszárt! – Mire emberek jöttek, s hazakerült a háznépe, a vén huszárnak vége vót.

Igen, így mesélte nekem Gál Józsep (s nem József) a nagyapó halálát. Ha édesapámat kérdeztem nagyapó haláláról[...] amolyan csendes szomo-

A régi temető az öreg huszár, Benedek Huszár István sírjával

A nagyenyedi Bethlen-kollégium, ahová nemcsak Csoma Sándor, hanem néhány hétig Benedek Huszár János is járt

rúsággal válaszolt: – Bizony, szegény nagyapád még most is élne, ha nem lesz vala hirtelen lobbanó természetű. Átok a mi nemzetségünkön a hirtelen harag s a sókimondás... S csakugyan a Benedek Huszár nemzetségnek van még egy mellékneve: Szókimondó Benedek.”

1815 novemberében született Benedek Huszár János, az író édesapja. Egy évre azután, hogy hazajött az apja a napóleoni háborúból. Ha volt gyermek, akit vártak, őt igen erősen várhatták, mert a szülőknek több fiúgyermekük nem volt. „Gyermekkorában a tanulást éppen csak megízelté. A falusi iskolában megtanulta az »ábéab«-ot, a betűvetést is. Aztán István nagyapó elvitte Nagynyedre, a híres Bethlen-kollégiumba, de alig volt ott hat hetet, megbetegedett. Hej, lett otthon rémület, amikor pecsétes levél hozta hírül az egyetlen fiú betegségét! Nagyanyám asszony nem hagyott békét addig nagyapónak, amíg be nem fogott, és útnak nem eredt. Teljes három nap volt akkor tőlünk az út Enyedig, három nap visszafelé. Elég az: egy hét múlva itthon volt az egyetlen fiú – hat hét alatt kitanulta a diákiskolát. Amit tanult, voltaképpen a székely huszároknál tanulta. Itt csinosodott ki az írása annyira, hogy egy-két esztendeig a falu pennája vala. De keserves iskola lehetett a huszáriskola, mert megfogadta, hogy akárhány fiúval áldja meg az Isten, mind taníttatja.”

Talán apja sorsa járt Benedek Elek eszébe, amikor Kőrösi Csoma Sándor életének történetét írta meg. Így kezdte:

„Az 1799-ik év őszén porlepte utasember kopogtatott be a nagyenyedi

kollégium igazgató professzorához. Tarisznya volt a vállán, somfa pálca a kezében. Mellette állott egy eleven tekintetű, serdülő ifjú: a fia. Szóttes ruha volt rajta: az igazgató első tekintetre látta, hogy székely a fiú. Az apa elémondta az igazgatónak, hogy: ő Csoma András székely katonaezred. Háromszékről, Kőrös faluból való. Gyalogszerrel jött ide. Azért jött, hogy a fiát – Sándor a neve – beadja a kollégiumba.

Az igazgató professzor beírta a fiú nevét. Nem ütközött meg azon, hogy a fiú már tizenöt éves, s még csak most jó a kollégiumba. Némely szülő csak azért vitte a fiát kollégiumba, mert a diákokat nem sorozták be katonának. Talán Csoma András uram is erre gondolt? Székely határőr volt, s a székely határőrnek addig kellett viselnie a fegyvert, míg vagy a fia, vagy valaki más az atyafiságból katonasor alá nőtt. Megegett, hogy húsz esztendőig, de még tovább is várt egyik-másik, míg akadt, aki felváltsa. Ez a hosszas katonáskodás sok székely család leszegényedésének lett az okozója: szegény ember volt Csoma András is. Látszik abból is, hogy gyalog tette meg a rengeteg nagy utat, mely gyorsvonati utazással is kilenc óra. Hogy Csoma András és fia Kőrösről indulva mely falukon és városokon haladott keresztül, annak nem maradt meg az emléke. Valószínű, hogy nem jártak végig országúton; hogy mezei és erdei utakon és ösvényeken rövidítették útjukat; de így is bizonyára négy-öt napot megtartott a gyaloglás. Egy atyjafia feljegyezte Kőrösi Csoma Sándorról, a gyermekről, hogy szívós természetű, erős testalkatú volt, s ha egyszer gyaloglásnak indult, a cél előtt soha meg nem pihent. Ha egy domb tetejére feljutott, nem érte be ezzel, mert kíváncsi volt megtudni, mi van a második domb háta mögött s amazon túl is.

„Szívós természet, erős testalkat, erős akarat: e három tulajdonság nélkül vállalkozhatik vala-e merész feladatra: fölkeresni a magyar nemzet bölcséjét?”

* Benedek Elek meséiben és történeteiben mindig fontos szerepe van a gyaloglásnak. Bizony nem képletes az a nehézség, amikor a legkisebb királyfi megy három nap, három éjjel, amikor az üveghegyen elszaggat három pár csizmát. Ott érzi azt az író a fáradó lábban, az éjszaka félelmetesen suttogó erdőben. Menni és menni, anélkül hogy biztos lenne a megérkezés. Hogy Csoma Sándor számára bizonyos lenne a kollégiumba való felvétel, hogy valóban létezne bizonyossággal a magyarok őshazája. Menni, mert megfogadta magának. És Csoma Sándor székely makacssága, vándorlása Benedek Huszár János makacs ki nem mozdulásának párja. Talán azért indul Csoma Sándor Ázsiába, Bölöni Farkas Sándor Amerikába meg később Tamási Áron New Yorkba, hogy valahol otthon legyenek benne. A Nagyenyedről visszakerülő Huszár János pedig mesél, mesél arról a világról, ahová sosem jutott el.

Benedek Huszár János 1834-től 1848-ig szolgálta a császárt a 11. székely határőr huszárezredben.

1848 forgószele igencsak megforgatta az Erdővidéket. A Benedek Huszárok várták a határőr-kötelezettség felmondását, a környékbeli jobbágyok pedig a felszabadulást. Az 1848. júniusi kolozsvári országgyűlés két törvénye egyikre sem hozott megoldást. „Az itt szükségképpen elővennie kellett s kellett tárgyak közé tartozik a székely katonaság ügye – ezen derék, de nyakas népfaj helyzete, események s bujtogatók által felizgatva, azon ponton állott, hogy a katonai fegyelmet lerázza. A róluk szóló törvény-cikk nem olyan, milyennek lennie kellett volna, hanem amilyen lehetett” – írja Wesselényi Miklós Deáknak. A határőrök kötelezően nemzetőrökké tétettek, nem csoda, hogy zúgolódtak. Nem szól arról sem Benedek Elek, sem a családi emlékezet, hogy vajon ott volt-e Benedek Huszár János az agyagfalvi székely gyűlésen 1848 októberében, hol majd hetvenezer székely jelenlétében kimondták: jogban és kötelességben a székely földnek minden polgára egyenlő. És azt sem tudjuk, hogy részt vett-e a székely nemzetőrségben, mert nincs kimutatás a kisbaconi nemzetőrökről. A háromszéki önvédelmi harc 48 telén és 49 tavaszán éppen az Erdővidékre összpontosult. Ide indult november végén Gábor Áron, hogy a Kisbacontól alig tíz kilométerre lévő Bodvajban kiöntse első ágyút. A kisbaconi és a magyarherményi mesteremberek szerszámaikat összeszedték, a kis háromban három ágyút öntöttek – a híres rézágyúkat. Eközben azonban a császáriak betörték Erdővidékre, s árulás folytán lefegyverezték a Felsőrákosnál összegyűlt nemzetőröket és népfelkelőket. Ennek hírére végre kimondatott az általános népfelkelés, és Hídvégnél győztek a felkelt székelyek. „Az Erdővidék keleti részén fekvő Szárazajta, Bodos, Nagybacon, Kisbacon, Magyarhermény nemzetőri egységei december 5-én a legbátrabb nép által lakott Bibarcfalván gyülekeztek...” Megkezdődött a gerillaháború, ahol a felkelők leszámoltak mindazokkal, akik a császáriak mellé álltak. De 9-én az újra betörő Heydte őrnagy csapatai Köpecnél a felkelőket megverték. „Ezután következett be ennek az időszaknak egyik legszomorúbb eseménye: Köpec pusztulása. Heydte éjnek idején a falut felgyújtatta, s a menekülők közül sokat lekaszabolta. A General Commando Szebenből kapott parancsát teljesítette, hogy elrettentő példát kell állítani az önvédelmi harc miatt. Mindegy volt, hogy melyiknek, de egyik székely falunak pusztulnia kellett. A császári propaganda arról is gondoskodott, hogy Köpecért csak a románok által lakott Ágostonfalvát tegye felelőssé. Pedig Heydte buzdítása nélkül aligha vettek volna részt az ágostonfalviak Köpec szomorú emlékü pusztításában, ami aztán évszázados ellenségeskedés oka lett.” (Egyed Ákos: *Háromszék 1848–49*)

Mondjam-e, hogy az elpusztított, felégetett Köpec tizenöt kilométerre van

az
erő
lán
dáb
te
az
letá
zek
nek
ra
leg
Aho

„Világostól hozom a nagy bánatot, a magyarnak ott egy mély sír ásatott.”
A bibarcfalvi temető, ahol annyi székely felkelő nyugszik

az író szülőfalujától? Az önvédelmi harc elbukott, de 49-ben megújult erővel, Bem apóval támadt fel. Nem tudjuk, hol harcolt, harcolt-e egyáltalán Huszár János? Tán Gál Sándor ezredes 5. hadosztályának lovasszázadában vagy Kiss Sándor ezredes csapatában. A nyolcéves kisfiú emlékezete 18 évvel később így írja le, amikor az udvarhelyi kollégium felé tartva, az erdővidéki, a háromszéki szekérkaravánok a Rika erdejének egyik rétjén letáboroznak: „Fehér szakállú tiszteletes meg tekintetes urak, házi posztózekés székely gazdaemberek paroláznak, örvendeznek, ölelkeznek, egyiknek-másiknak könny csillog a szemében: a fejedregyházi síkon látták utoljára egymást. Azon a gyászos emlékű réten, hol muszka dzsida döfte át a legnagyobb magyar költő szívét. És jött a dicsőséges csaták után – Világos. Ahol a magyarnak egy nagy, mély sírt ástak. Már ismertem e sírról a

szomorú nótát: édesapám, amint ment, mendegélt, mélézött az eke után, csendes, halk hangon gyakran zokogta ezt:

Miért sír egyik szemed jobban, mint a más?
És arcodon mért látni oly bánatot,
Mintha elmúlt volna minden jó napod?
Sírok, pajtás, sírni fogok örökre,
Míg élni hagy a jó Isten kegyelme.
Világostól hozom a nagy bánatot,
A magyarnak ott egy mély sír ásátott."

És bár az *Édes anyaföldem*ben hosszú sorok szólnak arról, hogy az 1867-es kiegyezés mily örömmel töltötte el a honfiakat, s újra van királyunk, de a „szókimondó Benedek” csak kifakad egy kései levelében: „Hogy mi a véleményem a Habsburgok detronizálásáról (trónfosztásáról)? Csak ennyi: Debuisset pridem. (Rég kellett volna.) Ez az átkos família a főforrás, ahova Magyarország összeomlása visszavezethető.” (Benedek Elek levele egyik unokájának 1921. november 29-én.)

De a családot Kisbaconban csak úgy hívták: „a falu Habsburgjai”. No nem labanc érzelmük miatt, hanem mert a legmódosabb gazdák voltak a faluban.

Két fiú és két leányka volt már a családban, amikor Elek megszületett. „Viruló, szép asszony volt akkor még az édesanyám, nem kellett szégyellnie... Nem is szégyellt, de hallottam később, sok keserves könnyet hullatott titokban miattam. Ő titokban sírt, de édesapám nem titkolta békétlenkedését. Három fiú volt – új »osztályt« – ahogy a székelyeknél az osztást nevezték – kellett csinálnia, mert most már háromfelé oszlik a birtok... Már-már megpihent a földszerzésben, bár férfikora derekán volt még, s íme, újra földszerzéshez kell látnia.

De Isten rettenetesen sújtó kézzel hagyta helyben édesapám földosztó törvénytételét. Ignácka, aki a harmadik osztályt járta az udvarhelyi kollégiumban, hazajött a karácsonyi vakációra; hazajött meghalni szörnyű halálnak halálával.

Karácsony szombatja volt. Édesanyám az ünnepi kalácsot sütötte, Ignácka meg az én bölcsőmet ringatá. Ő tizenhárom éves volt, én tizenhárom hetes. Szépen álomba ringatott engem Ignácka, aztán mit gondolt, mit nem, kiszaladt az udvarra, udvarból az utcának iramodott, de a galambbugos kapunak csak a kis kapujáig ért, ott éppen szembe szaladt vele egy kan. Sohasem mutatott gonosz természetet, s most sem gonoszságból, de sőt inkább a hirtelen találkozás okozta félelemből, hatalmas agyarával Ignáckának vágott, végighasította a mellét, a gyomrát... ó, szegény Ignác-

Benedek Elek szülőháza

ka! Őneki hiába sült a karácsonyi kalácska, neki hiába zörgött az aranypille diócska, mogyorócska: kétnapi szörnyű vívódás után ártatlan lelkét kilehelte, szelíd kék szeme örökre lecsukódott.

Édesanyám harminckét éves volt, amikor a nagy lelki megrendülés érte. Nyolcvanöt éves volt, amikor leszállott érte a halál angyala. De haláláig, kezdetben minden héten, később nagyobb időközökben, kínozá gyötrelmes főfájás, s haláláig siratta a szelíd, kék szemű lgnáckát.”

„Én már megízleltem volt az édes anyatejet, három hónapja csüngtem édesanyám emlőjén, amikor egyszerre csak a tejforrás apadni kezdett. Nemcsak apadt, de beteg is volt a teje. Bús, beteg tej. Szegény édesanyám sem élt, sem halt. Azt mondta a doktor: az anya is belepusztul, a gyermek is, ha el nem választják. És akkor anyóka szép gyöngén levett az anyai emlőről, s kicsin kanálkával kezdte öntögetni szájamba a tehéntejet. Hiszen gondolhatjátok, hogy nem volt ez hamisított tej, de fennmaradt a híre, hogy az utcán megálltak az emberek, s úgy sajnálkoztak rajtam, merthogy egész nap kihallott szívet hasogató sírásom. Benedek Péter Andrásról, a falu legerősebb, virtuskodó legényéről ekkor tűnt ki, hogy voltaképpen puha szívű ember, mert ő volt az, aki ekként kiálta fel: Ha csicsem volna, megszoptatnám azt a gyermeket!

Mondám, hogy szegény édesanyám sem élt, sem halt, talán azt sem tudta, hogy mikor kereszteltek meg. A szolgáló vitt a paphoz: ő lett a keresztapám is, felesége meg a keresztanyám. Nevet is a szolgáló választott nekem útközben, amint ment, mendegélt velem a parókia felé.”

Ilyenféle házban lakhatott Benedek Péter András

Mondjam-e, hogy a kis Elek növekedését nézve apjának és anyjának egyik szeme sírt, a másik nevetett. Úgy nőtt, növekedett előttük, mint Ignácka, úgy kezdett járni, találgatta a betűket, s ment ugyanabba az udvarhelyi kollégiumba. Benedek Elek egy életen keresztül érezte: nemcsak magáért, hanem szörnyű halált halt bátyjáért is helyt kell állnia.

„Volt egyszer egy öreg király, s annak három szép fia. Ennek az öreg királynak az egyik szeme mindig nevetett, a másik pedig sírt. De azt senki sem tudta, hogy mi lehet ennek az oka. Egyszer aztán összetanakodik a három királyfi, s azt határozzák, hogy bemennek hozzá, s megkérdezik.

A király a két idősebbet nagy dühvel kergeti ki a szobából.

Bemegy a harmadik is. Megáll szépen az ajtó előtt, kérdi az édesapját: – Ugyan bizony, édesapám, miért sír mindig az egyik szeme, a másik meg nevet?

Éppen egy rettentő nagy buzogány volt a király kezében, s úgy a fiához lódítja, hogy ha éri, menten szörnyethal. A buzogány a falba furódott, a királyfi meg szépen kihúzta, odavitte az apjának, letette az asztalra, s mondotta: – Itt a buzogány, édesapám. Őlj meg, ha vétettem, kérdésem-mel!

Megváltozott erre a király, lecsendesedett szörnyű nagy haragja, s mondta a fiának: – Látom, édes fiam, hogy te nem ijedsz meg az árnyékdótlól.

Felelek hát a te kérdésedre. Tudd meg, hogy az egyik szemem azért nevet, mert a szívemnek nagy öröme telik bennetek. A másik meg azért sír, mert nagyon öreg ember vagyok, s maholnap meg is halok. De ha valaki elhozná az örök ifjúság vizét, s még egyszer megfiatalodhatnám, majd meglátnád, hogy mind a két szemem nevetne.

– No, ha így van, édesapám – mondotta a fiú –, egy életem, egy halálom, addig megyek, míg az örök ifjúság vizét meg nem találom” – írja *Az örök ifjúság vize* meséjében Benedek Elek.

Pedig dehogyis vágott buzogányt kedves fiához Huszár János! Tudta az kérdés nélkül is, hogy az egyik nevető szem azért néz rá, mert oly sokat vár tőle a világban, s a másik azért sír, mert igen kívánja az örök ifjúság vizét. Nem magának kívánja az örök ifjúság vizét, hanem feleségének, aki csaknem belerokkant a fájdalomba, s haláláig siratta kék szemű Ignáckáját.

Benedek Elek úgy tesz fogadalmat, mint a legkisebb fiú. Azt a földet, amit taníttatása miatt veszített el a család, fogadalma szerint visszavásárolja. Fogadja, hogy szüleinek olyan házat épít, amelynél nincs szebb a faluban, s abban a nagy házban az asztalfőnél mindig szülei fognak ülni. Meg is tartja.

Nyolcesztendő, amikor először az udvarhelyi református kollégiumba kerül. Milyen irigykedéssel gondolt a nagyobbakra, akik korábban elmentek, s mekkora csalódás, amikor ő is odajut!

Mindjárt a belépő. Kis uram, a rektor-professzor olvastatja a gyermekeket, hogy ki hová kerüljön.

„Felnyitom a könyvet, egy pillanatra zavarodottan állok meg: hiszen ez nem magyar könyv! Pedig a betű – magyar, de a szavaknak semmi értelme. Latin könyvet nyomott a kezembe Kis uram. Világos, hogy a c-t nem olvastam k-nak, a t-t sem c-nek a magánhangzók előtt, de csak úgy vágatok át a sorokon.

– Elég, fiam, elég – simogat meg kezével és gyermekszemével Kis uram, s abba a nagy könyvbe nyomban beír.

Velünk együtt jött be Benedek Sándor bácsi is Zoltán fiával. Rajtam háziszöttes ruha (édesanyám keze szötte-fonta). Zoltánon úrfia ruha, amint-hogy az is ő: úrfi.

– No, fiam, téged nem is olvastatlak – mondja Kis uram, s beírja a nevét. Amikor kijöttünk, mondja Sándor bácsi édesapámnak: – Ej, de félttem, kedves bátyám, hogy az én fiammal is olvastat Kis uram! Magyarul is akadozva olvas még.

Lám, elég korán észrevettem már valamit, amelyhez hasonlóban gyakran lesz részem pályám folyamán. Velem nemcsak azért olvastatott próbát Kis uram, mert kicsike vagyok, hanem azért is, mert háziszöttes a ruhám.

Székelly kisdíák az udvarhelyi kollégium folyosóján

Mért nem olvastatott próbát Zoltánnal? Mert Zoltánnak bolti ruhája van. Mert Zoltánnak szolgabíró az édesapja, az enyémm meg gazdaember. Még nem léptem át a kollégium küszöbét, s már tanultam valamit.”

Gyermek és gyermek között osztály és nemzeti alapon különbséget tenni nem szabad. Megtanulta, hogy e különbségtétel, ha valaki apjának gazdagsága vagy nemzetisége miatt előnyben részesül, szüli majd az élet még nagyobb, felnőtt-egyenlőtlenségeit. „Benedek Elek sohasem tudott megbékülni a kollégium rendjével. És valóban nem is lehetett megbékülni azzal, hogy a szabályzat két csoportra osztja a diákokat: akinek az apja fizetni tud, az tanítvány, a többi meg diákszolga. Abban a kétablakos szobában, ahová Benedek Eleket elszállásolják, tíz diák lakik. A nagyob-

baknak ágy, a kisebbeknek karikás ágyacska jut. Hát a diákszolga hol alszik? Az bizony a láda fedelén, párnája a szőttes kabátka, takarója a zeke. Benedek Elek »tanítvány«, mert édesapja egy esztendőre öt forint huszonöt krajcárt fizet.

Milyen szomorú, milyen sivár a tanítás is ebben a kollégiumban! A tanító hetven-nyolcvan gyerekkel kínlódik, örül, ha csendet tud teremteni, aztán

Az udvarhelyi kollégium Orbán Balázs ábrázolásában

olvastat, olvastat, olvastat. Végül feladja a leckét: a szöveget a következő órára szórum szórum fel kell mondani!” – írja Lengyel Dénes Benedek Elekről szóló könyvében.

Nehezen bírja a jól tanuló kislány ezt az iskolát. Minden gondolata: hazamenni. De nem bírják a kisbaconiak nagyobbacskaik sem. Kettő betegségben pusztulnak el, a harmadik pedig, Benkő Ádám, „megzavarodott elméjében”. Írt a szüleinek, a testvéreinek, be sem zárta a leveleket. Nincs egy értelmes sora. És írt két leánynak. Mind a kettőnek csak egy-egy sort írt. De ez az egy sor világos, nem zavaros. Azt írta Ilonának: „Meggabonáztál – verjen meg az Isten!” Annának ezt írta: „Fájt a szívem – hozzá löttem.” A faluból egyedül maradt a kisbaconi diák.

A tizennyolc éves fiút az a megtiszteltetés éri, hogy felolvashat a helyi

nőegyletben. Tiltja ezt a szigorú kollégiumi rendelet, de Benedek Elek mégiscsak elmegy és felolvas. A kollégiumi törvényszék elítéli, kicsapatsal fenyegeti: „ha még egyszer!” Mert már volt „egyszer”. A félévi vizsgák előtt, csikorgó hideg februárban, egy karéj kenyérrel, kis darab szalonnával a zsebben hazaindul, hogy vagy egy napig otthon legyen. Gyalog hegyen és erdön át. Csak az tudja, hogy mit jelent a székely havasokban könnyű ruhában, kamaszként nekivágni egy kétnapos útnak, aki próbálta. „Hónunk alá kapjuk a somfa botot, fél kezünk a zsebben, fél kezünk a kebelünkön a zeke alatt didereg. Mi már Jókai-regényeket olvastunk, sokat, sokat; mi már nem ismerünk lehetetlent: kevélyen dacolunk széllal, hideggel, megyünk, megyünk, hegyre föl, völgybe le. Falut falu után hagyunk el, s egy lélekkal nem találkozunk. S nagy a szerencsénk: éhes farkascorda utunkat nem állja. A Rika-erdőn túl, a Bikás-tetőn virrad ránk a reggel. Délre otthon vagyunk.”

A tanári törvényszék az ítéletet megírja az apjának. „A folyosón nagy sereg diák várakozik reám. Közlöm velük az ítéletet. Szörnyű botránnykozással fogadják. Aztán egyszerre csak hozzám simul egy bársonynadrágos, szőke hajú, kék szemű fiú, karját karomra ölti, félrevon a diákseregtől, s mondja:

– Én magát rég szeretem. Fogadjon el barátjának! Elfogad?

– Itt a kezem. Barátod vagyok.

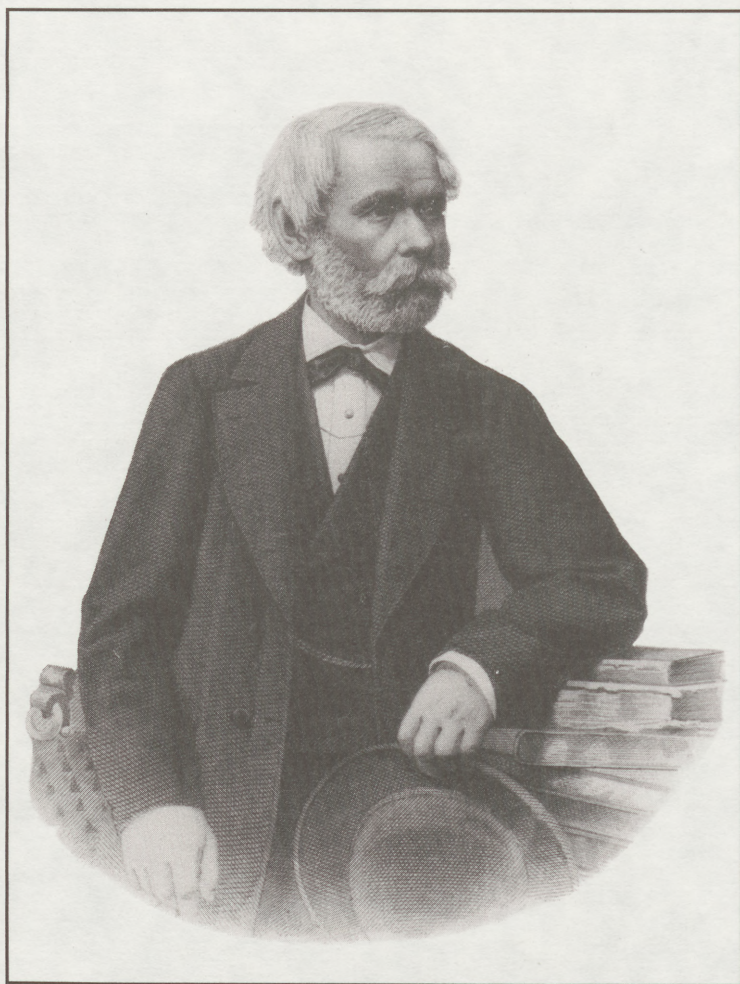
Tizenöt éves, nyurga fiú. A neve: Sebesi Jób.”

A levél végül nem ér el apjához, mert Benedek Elek ír bátyjának és a kisbaconi postamesternek, akik értenek a szóból. Ez az „elveszett levél” szerezte Benedek Eleknek leghívebb ifjúkori barátját, a népköltés gyűjtésében lelkes társát.

Miért kezdett Benedek Elek a mesék, balladák gyűjtésébe? Mi vezette arra, hogy fiatal gazdafiúként parasztemberekől népdalokat és meséket hallgasson, jegyezzen le? „A székelyudvarhelyi kollégiumban Kriza János sikere, a *Vadrózsák* fogadtatása (1863) keltett érdeklődést a néphagyományok iránt. A *Vadrózsák*nak azért volt itt különösen nagy jelentősége, mert elsősorban Udvarhelyszék népköltészetére hívta fel az egész ország figyelmét. De azért is foglalkoztatta ez a gyűjtés az udvarhelyieket, mert Kriza munkatársai, gyűjtői környékbeli papok és tanítók voltak. Mindez megmagyarázza, hogy a kollégium pályázatát hirdet: egy arany pályadíjat tűz ki a legjobb népköltési gyűjtemény szerzőjének. Ezt a pályázatát az 1875–76-os tanítási évben Benedek Elek nyeri meg” – írja Lengyel Dénes Benedek Elekről szóló könyvében.

Virrad a székely havasokban

Arany János közrebocsátja balladáit

Vezeti Benedek Eleket a népmeséhez édesapja, aki az egész falu mesélője volt, s életének álma, hogy úgy vegyék körbe őt is gyermekek, legények és leányok, mint Huszár Jánost, aki mindenre tudott egy történetet, egy mondást, és aki nem tudott úgy kilépni az utcára, hogy ne simult volna lábához egy kicsi gyermek kérően: „Huszár nagyapó, azt mesélje, amikor...!”

A fiatal verselő Benedek Elek mi mással arathatott sikereket a kisvárosi társaságban, mint balladákkal, szomorú dalokkal? Az 1870-es évek közepén valóságos balladaláz tör ki az országban, melyről Reviczky Gyula

Híd-avatás

1884-ben már így ír: „Kiss József a mai nemzedék divatos lírikusa lett, a tehetségtelen és névtelen balladászok egész raját hessegette föl az ország minden zugában, úgyhogy Apollo istensége dacára kitört a balladajárvány, s az isteni líra versbe szedett törvényszéki csarnokká süllyedt.” 1875-ben jelent meg Kiss József *Simon Judit* című balladája, amely nem egyéb, mint verses bűnügyi novella. Nincs olyan pódium, ahol ne szavalnák. 1867 júliusa és novembere között Arany János is egymás után közrebocsátja balladáit, a *Tengeri-hántást*, az *Éjféli párbajt*, a *Híd-avatást*, a *Vörös Rébékét*, a *Tetemre hívást*. Ezek már nem történetiek, hanem mindmeg-

annyi lélektani dráma népi hangvételben. A nőegyletekben, önképző körökben, társasági színpadokon balladákat szavalnak, kesergőket énekelnek.

Csoda-e, ha a székely parasztfiú azzal lép tanára, Gyulai Pál elé: ismer olyan balladákat és dalokat, amelyek eredetiek, most gyűjtötte őket, mint friss falusi csokrot. Ne feledjük, hogy egy tizennyolc éves ifjúról van szó! A népi költészet mélységesen mély kútjából húzza fel a Kriza gyűjtéséhez hasonlatos, de abban nem ismert balladákat, dalokat. Ellentmondásos helyzet: újat mond azzal, hogy hagyományt őriz. A „műdráma” helyett hozni akar valami mást. Valódi társadalmi, valódi feszültségeket, szerelmi tragédiákat, a kényszerű katonáskodás következtében idegenben befejeződött életsorsokat. És ahogy járja a falvakat, feltámad benne a gyűjtőszenvédély: jaj, csak el ne vesszen, amit hallott! Titokzatos sziget Erdély, melyet immár, ahogy Krizáék is érezték sajgó szívvel, pusztító hullámok tördelnek. A hegyek közé szorult maroknyi székelység a hagyományoknak jó és hív őre volt. Kapcsolatát el sohasem veszítette Európával, gondoskodtak erről világot járt fiai, papok, egyetemi hallgatók, főurak, gondoskodtak róla a különböző időben való különböző települések: román, szláv, besenyő, olasz, német településszigetek.

„A gypüvédő székely határőrök ivadékai népi kultúrájukban elődeik hagyományait élik. A székely népi kultúra szellemét szimbolikusan ez a gypüvédő, ez a határvédő szellemiség jelenti: a székelység népi kultúrájának alkotásai annál inkább székelyek, annál inkább »eredetiek«, minél régibb európai és magyar hagyományt védtek meg a határőrök elszánt makacsságával. Ez a határvédő szellemiség járja át mértánias díszítésű, ősi emlékeket őrző szötteseiket, festékeseiket, fafaragásaikat, ez díszíti a túlzó színpompát kerülő, tartózkodó nemességgel ékített ruhaneműiket, szötteseiket piros és kék színekkel, ez szövi át életük ünneplő és hétköznapi szokásait, ez állít kopjafát sírhalmukra” – írja Ortutay Gyula a *Székely népballadák* bevezetőjében.

Benedek Elek népe ballada- és mesemondó fiának tekinti magát, akinek joga, sőt kötelessége lesz, hogy a fellelt kincseket érdekesebbé tegye, szabadon kezeli, formálja, legjobb tudása szerint, itt betold, ott elvesz, módosít. Mert nem olyannak akarja mutatni a székely népet, amilyen, hanem amilyennek lennie kellene, vagy amilyennek ő képzei. A népköltéssel kapcsolatos tevékenységet végigkíséri a hetvenes évek közepétől Arany, Gyulai, Jókai hatása. Benedek Elek meséiben, akárcsak az előbbieknél korabeli munkáiban, Isten az ember törvénykezéseként működik, amely így vagy úgy feltárja a tettet, bünteti a gonoszt, jutalmazza a jót. A sebből vér bugyog, s a tettesre mutat. A Jókai-hősöknek igazságot szolgáltatott az író eszmei törvényszéke. Arany és Gyulai elvi útmutatása is diákkori

A félelmetes „nagy, kis úr”, Gyulai Pál

A mesegyűjtő Arany László

felfogását erősíti meg. Benedek Elek meséiben mindig győz az igazság, a jók jutalmat nyernek, a gonoszak méltó büntetést. Ebben a világban az isteni gondviselés rendje és egyensúlya mindig helyreállítja azt, amit gonosz boszorkány, ördög, hétfejű sárkány, kegyetlen mostoha elrontani próbált. Minden mesterkedésük csak arra jó, hogy a legkisebb királyfi, az egyszeri szegény legény, az okos lány, Erős János megmutathassa erejét, szemfülességét, s ami a legfontosabb, hűségét és becsületét. Így találkozik Benedek Eleknél az otthonról hozott tiszta erkölcs, puritán bölcsesség és a romantika hősi idealizálása.

Benedek Elek Sebesi Jób és saját gyűjtésének népköltési anyagával utazik Budapestre, az egyetemre.

„A két fiú barátságára jellemző, hogy akármelyikük is hallotta, jegyezte le, formálta meg az egyes szövegeket, valamennyi alá mindkettőjük neve odakerült. Jób türelmetlenkedte ki azt is, hogy a gyámoltalan diák elmerészkedjen a félelmetes »nagy, kis úrhoz«, Gyulai Pálhoz, a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatának az egyik szerkesztőjéhez. Az első látogatást egy második is követte, amelynek a során végiggyönyörködte az egész gyűjteményt, néhányat a balladák közül rövidesen bemutatott az Akadémián.

Arany László, Arany János fia és e téren leghívebb tanítványa, két dolgot kötött az ifjú Benedek Elek lelkére: 1. a jó gyűjtő legyen olyan, mint annak a vidéknek a legkitűnőbb mesemondója! A megszövegezés lehet a sajátja, a mesék menetén azonban nem szabad változtatnia; 2. olyan meséknek a közeli változatát ne közölje, amelyek már korábban megjelentek nyomtatásban.” (Lengyel Dénes)

De Benedek Elek nem mesegyűjtő akar lenni, hanem költő, író. Csak-hogy az egyetemista versei, kis írásai papírkosárba kerülnek. Be kell látnia, hogy semmi se megy, nem lesz belőle se tanár, se író. Egyetemi vizsgáját nem tudja letenni. Úgy érzi, minden út bezárult előtte. Megcsalta szüleit, megcsalta saját álmait, nincs miért élnie. Rátör a székely, a kisbaconi vagy a Benedek-betegség? A „tékozló fiú” hazamegy meghalni. Előkészíti a pisztolyt. Megírja a búcsúlevelet Sebesi Jóbnak. Elgondolja, hogy fogják megtalálni, ki hogyan fogja siratni, temetni. „A tékozló fiú megragadja a pisztolyt, a szívéhez nyomja, meghúzza a ravaszt, éles csattanás – csütörtököt mond a pisztoly. Mi ez?! Újra meghúzza a ravaszt, dühösen húzza meg – éles csattanás ismét: másodszor is csütörtököt mond a pisztoly. Magánkívül ugrik ki az ágyból, reszketve szalad az ablakhoz: mind a hat cső üres.” Egy otthoni barátja tudomást szerzett tervéről, kilopta a golyókat. Reggel megtörténik a csoda. Édesanyja a reggelije mellé odakészíti az Ellenőr című lapot, s az ifjú szeme ámulva, ujjongva fedezi fel benne írását, amit tíz hónapja hiába várt. „Gőzparipán ül ismét a tékozló fiú, büszkén, diadalmasan vágtat Pest felé, mintha nem a Véletlennek, de magamagának köszönhetné a feltámadást. Vágtat a sebes szélnél sebesebben, még a gondolatnál is sebesebben – ő legalább azt hiszi, hogy nem közönséges személyvonaton üldögél, nem is gőz-, de mesebeli táltos paripán. Hogy nem afféle szegény legény ő, de királyfi, aki szárnyas paripán repül erdők, mezők, tengerek fölött, tündérvárosba, tündérvárosban világszép királykisasszonyhoz – őreá vár epekedve, ugyan kire várna.

A pályaudvaron nappali világosság. Messziről megpillantom Sebesi Jóbot. Szép szőke haja csak úgy lobog, amint felém szalad, szinte kiemel a kocsiból, sírva-nevetve csókol: Hát élsz? Csakugyan élsz? Ó, Istenem, Istenem! Már nyomják a könyvünk első íveit! Hallod? Hallod? Már nyomják!”

A Magyar Népköltési Gyűjtemény harmadik kötetét, a *Székelyföldi gyűjtést* nyomják. Benedek Elek első, a jó barát Sebesi Jób utolsó munkáját.

Fia szemével így emlékezik később Benedek Elek:

„Egy angol könyvből, amint kinyitottam, kihullott egy elsárgult cédula. Rögtön megismertem rajta édesapa kézírását. Ez volt a cédulán: »Neither

A századforduló Budapestje, az Egyetemi Könyvtár épülete,
a Czukrászdával szembeni házban lakott később Benedek Elek

time nor misfortunes should erase the remembrance of a friend.« Aztán a kelet: 1880. április 13. – és édesapa neve. Nem néztem tovább a könyvtárt, szaladtam édesapához, mutattam neki a cédulát, s kértem, hogy fordítsa le magyarra. Édesapa elolvasta, s egyszerre könnybe borult a szeme. – Emlékszem arra a húsvéti vakációra, mikor ezt a mondatot kimásoltam. Az értelme ennyi: »Sem idő, sem balsors nem törölheti el egy barát emlékét.« Azért írtam ki ezt a mondatot, mert arra a barátomra gondoltam, akivel együtt gyűjtögettük a székely meséket, népdalokat, s aki akkor már, ifjúsága virágában, a halállal vívódott. Sebesi Jób volt a neve.»

Benedek Elek a Budapesti Hírlaphoz kerül, s ontani kezdi a székelyföldi karcolatokat. Megindul az írói, újságírói és a politikusi úton.

A POLITIKUS BENEDEK ELEK

A huszonhat éves fiatal újságíró úgy véli, azzal lesz leginkább hasznára erdővidéki népének, ha magát képviselőnek jelölteti. Csalódott már a kollégiumban, csalódott Budapestben, és most csalódnia kell népében. Székelyországot tündérországgá szeretné varázsolni. „Csak a magam könyvét látom – írja –, a Székely Tündérországot. Azzal el fogom árasztani erdőzúgásos, vadgalambszólásos, szép Erdővidéket, hej, hogy tódulnak majd a zászlóm alá!”

Megválasztják ugyan, de milyen áron? Kormánypártiként neki kell kocsmáztatnia az egész környéket, mindent fizetnie. Megismeri és jól látja a népet, immár nem homályosítja el szemét semmiféle illúzió. Milyen is ez a nép? Amikor három év múlva házat épít, levonja a tanulságot: „A szomszéd Magyarhermányból egyszerre huszonöt szekér kanyarodik be a telekre – mind követ hoznak. Eszembe jut, hogy három év előtt ennek a falunak minden választója rám szavazott ugyan, de egyetlenegy sem szavazott ingyen, sok-sok boromat, pálinkámat itták meg, holott én oly igaz szível ígértem, hogy szívem, lelkem, mindenem a népé, az én népemé – s íme, kéretlen és ingyen hozzák a követ! Ezek az emberek hajnalban felkeltek, kimentek az erdőbe, ott a szekeret megrakták kövel, irgalmatlan rossz erdei utakon kínozták a marhájukat, estefelé értek a telkemre, tehát egy egész napot áldoztak nekem. Ki érti ezt? Idegen azt nem érti, de értem én,

aki itt születtem, itt nevelkedém. Ebben a népben két lélek lakik. Az egyik az ősrégi lélek, amely hű maradt az ezeréves szokáshoz; a másik az új lélek, melyet az újkor erkölcstelensége plántált belé. »Házépítés? Nosza, gyerünk, segítsünk a vérünkből való vérnek! Ezt cselekedte az apám, a nagyapám, az ükapám, ezt cselekszem én is. Követválasztás? Kezdetben ingyen adtam a vótumot, de tett-e a népért valamit, akire én ingyen szavaztam? Nem. Szegények voltunk, azok maradtunk. Második alkalommal már pénzzel kínáltak: elfogadtam. Harmadik alkalommal kínáltak, nem kínáltak, megköveteltem. S minden alkalommal többet és többet. Nincs igazam? Akinek pénze van a követségre, bizonyosan sok-sok pénzt remél a követségből. Hadd fizessen!«

A fiatal Benedek Elek Székelyországot Tündérországgá szeretné varázsolni

És azután megismeri a Tisztelt Házat is, ahol újabb keserűség várja. „Sorra kerül a költségvetés, a költségvetés során a közoktatásügyi tárca. Az ország mostohagyereke. Mindenre van pénz, csak a közoktatásra nincs. Itt az ideje, hogy elmondjam szűzbeszédemet. A költségvetésben nyoma sincs az ifjúsági irodalomnak, hogyan is volna, amikor magyar ifjúsági irodalom még nincs is. De éppen mert nincs – szeretném, ha lenne. Egy csomó képeskönyvet viszek be a Házba. Csupa idegenből szállított, rossz színes képek, együgyű versikék alatta – vajon ki plántálta át a magyar földbe ezeket?

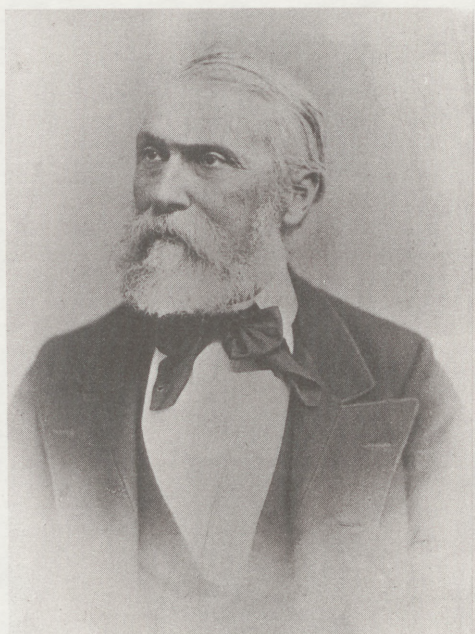
A honatyák csodálkozva néznek rám: mit akar ez a fiú? Legjobban csudálkozik az agg Trefort, a közoktatás ügyének minisztere, mindegyre idegesen fordul hátra az államtitkárhoz, a még fiatal Berzeviczy Alberthez. Szinte hallom, mit kérde tőle: mit akar ez az ember? Hiszen ez nem tartozik a tárcám keretébe! – Én meg szép csendesen beszélgetek az ifjúsági irodalomról, amely nincs, s biztatom a kormányt, áldozzon erre is valamit, hogy – legyen. Tűzzön ki jutalmat, buzdítsa irodalmunk jeleseit: szálljanak le a gyermekek közé. A kuruc Thaly Kálmán személyes sértésnek veszi, amikor arról beszélek, hogy a Magyar Tudós Akadémia is tehetne valamit az ifjúsági irodalomért. Haragosan kiált közbe: Ez nem tartozik az Akadémiára!

– Ha a francia akadémia leereszkedhetik az ifjúsághoz, a magyarnak sem válnék szegényére az – felelek a tüzes kurucnak.”

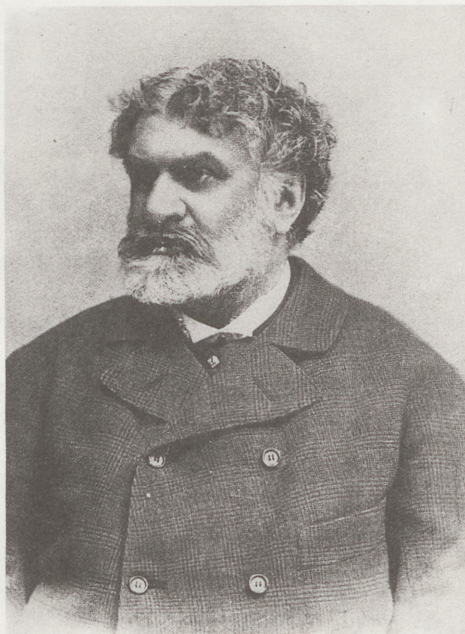
„A legzseniálisabb író is kudarcot vall, ha tehetségéhez nem járul mélyé- ges mély kedély s mindenekfelett: a gyermekvilágnak erős szeretete. Annak, ki gyermekkönyv írásába fog, kell hogy érezze vagy érezte legyen valaha a családi élet melegét, kell, hogy részese legyen vagy lett legyen valaha a családi élet örömeinek és aggodalmainak; kell, hogy le tudjon szállni a gyermekvilág eszejárásához, kedvteléseihöz, s éppen nem felesle- ges, ha mindezekhez lelkében van még a gyermekével rokon vonás: egy csepp naivitás.” (Benedek Elek: *Beszéd az országgyűlésben 1888-ban az oktatási költségvetés vitájában*)

A szűzbeszéd nem arat sikert, nincs eredménye. „Mikszáth, aki annyira szerette a mesét, maga is írt ifjúsági műveket, nem is jelentékteleneket, nem figyel fel erre a szóra, nem méltatja arra, hogy bevegje a parlamenti élcélődésekről, szurkálásokról írt ragyogó kis portréi közé, és néhány jó szóval megemlítsse ezt a lelkes, még harmincadik évét sem betöltött fiatal- embert, aki ilyen kérdéssel foglalkozik.” (Ortutay Gyula: *Benedek Elek – Írók, népek, századok*)

Ezután a parlamentben heves vita kezdődik két törvényszakaszról. Az egyik (a 14. szakasz) arról szól, hogy tízévenként szavazza meg a parlament az újoncokat a királynak, a másik (a 25. szakasz) „nem kíván kevesebbet:

Az agg Trefort gyanakodva tekint a lelkes ifjú képviselőre: mit akar ez az ember?

A kuruc Thaly Kálmán: az ifjúsági irodalom nem miránk tartozik

a magyar önkéntes németül állja ki a tisztvi vizsgát, s ha elbukik, még egy évig katonáskodik”.

„Nyilvánvaló, hogy a 14-ik szakasz durván ki akarja csavarni a nemzet kezéből a legerősebb fegyvert, az újoncmegadás vagy meg nem adás jogát; a 25-ik szakasz meg egyenes hadüzenet a magyar szónak, a magyar gondolatnak, a magyar nevelésnek.

Külön-külön fognak az alvezérek, kapacitálnak, hogy szavazzam meg általánosságban a törvényjavaslatot, sőt kilátásba helyezik, hogy a részletes vitánál a párt elfogadja stiláris módosításaimat. Megköszönöm a jóakaratot, és sajnálattal jelentem ki, hogy nem szavazom meg a javaslatot, s nem óhajtom megmagyarítani a javaslat szavait. Látom az arcukon, hogy nem hiszik ezt. Mosolyogva válunk el: meg fogod szavazni!

Vége felé jár a vita, már kész is a beszédem: tüzes kirohanás a 25-ik szakasz ellen. Hetekig tűnődöm: elmondjam-e? Itt volna a feltűnés kedvező alkalmá: mely könnyen tudnám a népszerűséget megszerezni! Kedvező alkalom... Népszerűség... Harcba keveredem a jó ízléssel – a beszédet bedobom az asztalfiába: nyugodjék békével. Úrrá lesz bennem a félelem, hogy feltűnési viszketeget lát cselekedetemben minden komoly ember, semmi egyebet. Egyelőre legyen elég ennyi: nem szavazom meg a 25-ik

A szűzbeszéd hatása – Benedek Elek az uraknak mesél

szakaszt. Isten segedelmével magyar író szeretnék lenni, nekem ezt nem szabad megszavaznom. Ám szavazza meg Jókai, Mikszáth – intézzék el a maguk lelkiismeretével. Fáj látnom, hallanom, hogy Jókai mint humorizálja el a magyar szót, a magyar gondolatot...”

Végül a nemmel szavazók hárman maradnak. A „szókimondó Benedek”

eleve vesztett, igaz ügy mellé állt. Nagy-nagy hidegség veszi körül ezután pártjában. A kultuszvitában már nem hagyják szóhoz jutni, a kormánypárt kiveti magából. Átlép Apponyi Albert pártjába. Ez már Tisza Kálmán, a mindenható generális korszakának vége. „A függöny előtt szakadatlan egy ember áll (Tisza Kálmán): már-már babonás hit szállja meg a lelkeket, hogy ott fog állani haláláig. Az ő keze tiszta maradt, de körötte és mögötte északtól délig, kelettől nyugatig a százezerfejű korrupció. (Most megbukott, új vezér van.) Felháborító látvány, nézni, mint üldögél egymagában a seregevesztett generális. Néhány öreg obsitos marad hű hozzá, egyik-másik lerokkan mellé – a többi sietve halad el mellette, valamennyinek

A híres tarokkparti a Szabadelvű Párt klubjában, az asztalnál Tisza Kálmán és Jókai, a fiatal Mikszáth a sarokban szivarozik. Benedek Elek tán Deák képéről néz le szomorú szemmel

rettenetesen szorgos a dolga: már az illendő köszönésre is alig van idejük. Még nem oly régen tízen is gyűjtottak gyufát, ha ajka felé vitte a szivart, s íme, mely furcsák a véletlen játékaik – viszi ajkához a szivart, szertenéz, és nincs egy híve a szemhatáron, nekem jut a szerencse: tessék, kegyelmes uram! – Köszönöm.

Öt esztendő alatt a második és utolsó szava hozzám.”

Benedek Elek sohasem kereste a hatalmon lévő Tisza társaságát. A generális kidobatta a pártjából. És most, amikor elégtétellel nézhetné a bukott generálist, az elhagyottat, odamegy hozzá, szolgálatára áll az öregembernek. Mert nem is lát benne mást, mint egy fáradt, szomorú öregembert. Benedek Elek mindig megtartotta: a győztes politikus mellé állni nem dicsőség. Sem győztes politika mellé. „Lelkiismeretét a néphez mérte, nem az urak politikai konstellációihoz.” (Balogh Edgár: *Halljátok, emberek*)

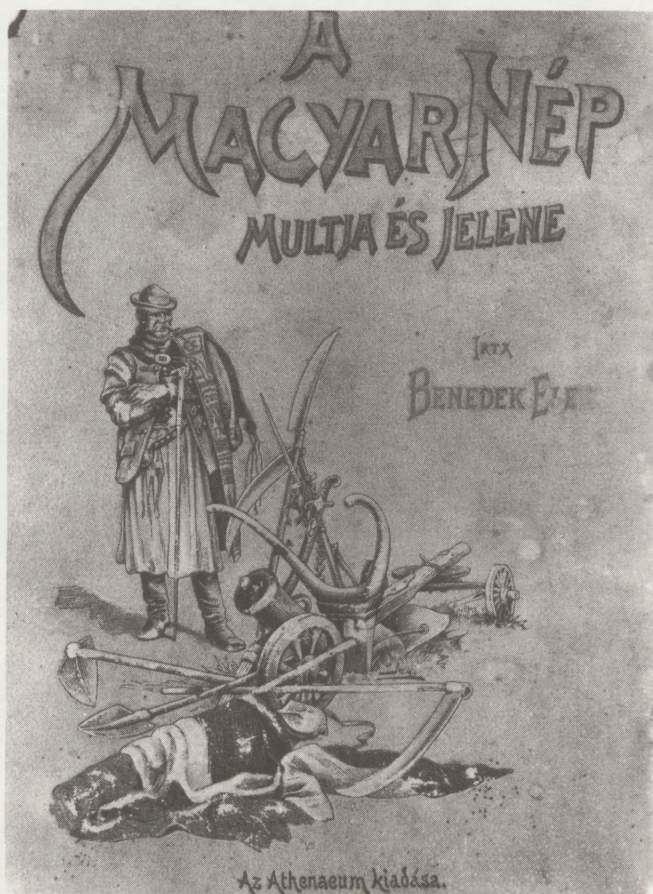
De nem is lehet így választást nyerni. A kormány nem bocsát meg,

„A függöny előtt szakadatlan egy ember áll, Tisza Kálmán.” Esti társaság a klubban

1892-ben csalással, erőszakkal, pénzzel megakadályozzák megválasztását. S a bukás még tízezer forintjába is kerül.

„Oly nyugodtan viselem a bukást, hogy szinte megveregetem a vállamat nyugodtságomért. Csudálkozva néznek utánam az utcán jövő-menő emberek, hogy mely vidáman köszöngetek nekik. De – de csak addig tart a jókedvem, amíg a szülei ház küszöbét át nem lépem. Megrendítő kép tárul elém: édesapám fejét lehajtva ül az asztal mellett, az ajtónyitásra riad fel. Édesanyám ágyban fekszik, ijedten borulok rá, ő átöleli a nyakamat. Keservesen sír: – Ó, lelkem fiam, édes fiam! Megcsaltak, megloptak, megöltek! – Hallom: felzokog édesapám is: – Mi lesz ártatlan gyermekeiddel? – Fojtogatja torkomat a sírás: nem sokáig fojtogatja, kitör, együtt

„A népnek ismernie kell hazája történelmét, irodalmát, iparos is, kereskedő is egész ember csak így lehet.”

zokogok az öregekkel. Szívem szerint kisirom magamat, lassanként lecsöndesülnek szegény öreg emberek, aztán belekezek a vigasztalásba, a megnyugtatóba, de gyanakodva kísérik minden szavamat: hiszik is, nem is – úgy szeretnék hinni, hogy úgy lesz!

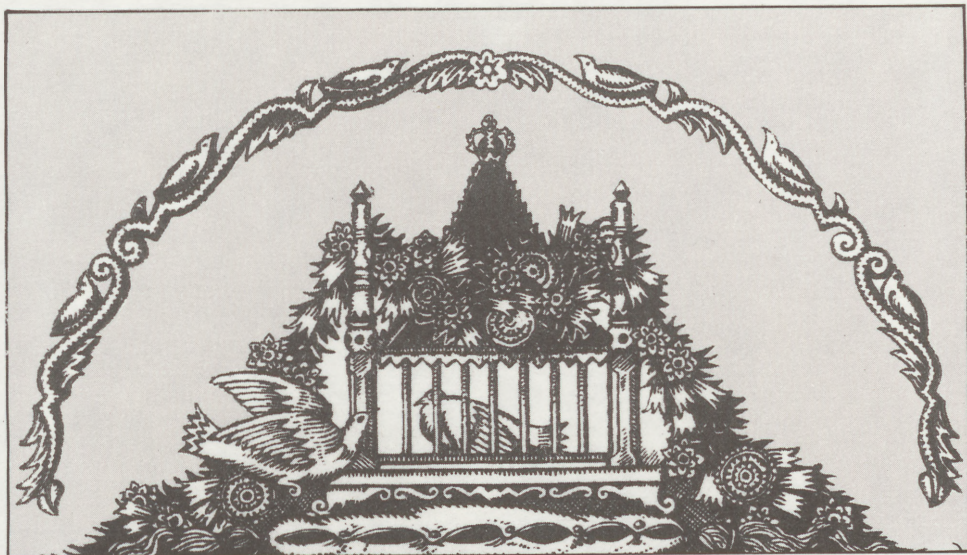
- Ugye, mind elrabolták a pénzedet?
- Dehogy. Maradt elegendő.
- Ne titkold, fiam, van egy kevés pénzünk!

Már nyitja is nagyapó a tulipántos ládát, felemeli a födelét, kiveszi az oldalfiókból a kopott, piros bugyellárist.

- Vidd el, fiam, vidd el mind! Minek nekünk, öregeknek a pénz?
- Alig tudom visszaerőszakolni a piros bugyellárist.”

A vonaton Pest felé a kormánypárt vezetőivel hozza össze a sors. Mily gúnyosan kacagják a bukását! Elmeséli nekik, hogy mily csalásokat vitt véghez a szolgabíró. Hogy mi történt, karcolatban is megírja: „Elmesélem röviden, hogy a választás után három úr utazik Pest felé. Az az úr, aki így kiáltott fel: Ilyennek kellene lenni minden szolgabírónak! – Bánffy Dezső, a képviselőház ez idő szerinti elnöke. Az az úr, ki széles kedvében a combjára csapott: Boér Elek, a képviselőház alelnöke. Hirtelen-váratlan a vidám tárca bús jelenetre fordul... Csattanója a pesti pályaudvaron csattant el, amint véletlenül benyúltam télikabátom zsebébe, s onnan egy horgolt zacskót húztam ki. Tele volt a zacskó ezüstforintosokkal. – Ó, édes jó anyám! Hát nem *belelopta* zsebembe megtakarított pénzecskéjét! Abba a zsebbe, amelyből annyi pénzt *loptak ki!*... Szeretném látni azt az embert, akinek a politikai pályája szebben, megatöbbben fejeződött volna be, mint az enyém.”

EGY CSALÁD A SZÁZADVÉGEN

Benedek Elek fiatal újságíró. A szerkesztőséghez közel egy kis trafik a Rókus Kórházzal szemben. Egy „aranyhajú, szőke leány” árulja itt a szivart, és tölti ki a játzóknak a lutrit. „Benyit egyszer Rákosi Jenő is, s e naptól kezdve itt veszi a virsziniáit (szivarjait). Itt hallja a véleményt a Budapesti Hírlap aznapi számáról, ebből vita támad – hisz éppen ez kell Rákosi Jenőnek! Ketten vívják a csatát: az erős fegyverzetű vitéz s egy gyenge, törékeny leány. A »bús székely« némán hallgatja a szócsatát, meg-megdobban a szíve, ha az aranyszőke hajú leány hirtelen-váratlan visszavág.” (Benedek Elek: *Édes anyaföldem*) Fischer Mária, egy tönkrement zsidó hajósgazda árvája, hozzámegy a kezdő, a távoli falujára emlékező újságíróhoz. Ezután következik a próba: hogyan fogadják a pesti lányt a szülők, a falu, hogyan talál bele a székely „módiba”?

„Otthon, otthon. Hiába raktam fészket az ország szívében, a szülei ház az – otthon. Ide mindig hazajövök, oda – visszamegyek. Kézen fogja menyemasszonyt a két öreg ember, úgy vezetik be a »nagy házba«: ez a mi fészünk.

– Sokat tépelődtünk édesapáddal, vajon nem kényeskedő, nem cifrálkodó-e a feleséged. S mit sírtam én, hátha el sem hozod a mi egyszerű házunkba!

– Szegény leány vagyok én, édesanyám!

Fischer Mária, Benedek Elek felesége

– Ó, hála a jó Istennek! Mert, lelkem, itt mind azt hírelték, hogy a maga édesapja számát sem tudja a pénzinek.

– Kisleány voltam, amikor meghalt az édesapám.

– Özvegyasszony, nyolc gyermek – írta a fiam. Olyan szépen megírta. Mondtam is én a hírelőknek: nem bánom én, akár gazdag, akár szegény, csak a fiamat szeresse. Űgye, lelkem, szereti?

– Másként nem volnék itt, édesanyám!”

„Szorongva, szívében aggodalommal, mégis reménykedve viszi az ifjú férj a városi asszonyt Kisbaconba, hogy szüleivel, falujával megismertesse. Minden most dől el: itt a falu és a város találkozik egymással, szíve megszakad, ha szülei és felesége nem értik meg egymást.

De intuícióval, finom női érzéssel Fischer Mária azonnal felismeri a helyzetet. Világosan látja, hogy ő, a szegény, hozomány nélküli, családi összeköttetéssel nem rendelkező zsidó árva lány, akit minden polgári családban tiltakozással vagy legalábbis ajkbiggyesztéssel fogadnának, itt, ebben az elmaradott faluban selyemruhás, fővárosi asszony, akiről sokáig fog beszélni a környék, viselete, modora, egész magatartása példaadás,

Az író családja. Elöl ül jobbról balra Mária, Elek, Flóra, a középső sorban az író felesége, édesapja, Benedek Huszár János, Benedek Elek, édesanyja, Benedek Marcella, az író mögött áll Marcell fia és a bal szélén János

tehát itt tőle függ minden. Elsősorban férje és az öreg szülők boldogsága. Azoké a szülőké, akik annyi szeretettel nevelték legkisebb fiukat.

Mindezt rögtön megérzi, és olyan természetes egyszerűséggel borul az öregek kezére, mintha nem látná, mennyire tartanak attól, hogy talán lenézi, kevésre becsüli őket.” (Lengyel Dénes: *Benedek Elek*)

Fischer Máriának le kell mondania a vallásáról, s magára kell vennie egy nagyobbodó család minden gyakorlati gondját. Benedek Elek minden anyagi ügyben nagyvonalú és járatlan. Hat gyermekük születik gyors egymásutánban, s eközben Benedek Elek politikailag és szellemileg független kíván maradni. Micsoda ellentmondás ez! Ahhoz, hogy független maradjon, és gyermekeit is eltarthassa, az írónak nagyon sokat kellett dolgoz-

Marsinál szeretted az irosbeli Marcsinóhoz, s vele örült, hogy mi mel nekiny drága van a gimnáziumban. Adja Isten, hogy soká & híze vesse esztét az iskolát. (A nagy nyugal, elmondul H.G.) Iböl amarra jótud barátaink. Mit csinálnak barátaink?² Milyenül-e meg a sorsot követik? Mén vellek, édesen. Milyen eskü meg ott, és édesen; van két ember fanyarul. Lásd barátaink iskolát (már kéne. hirtelen), képe a vasúthoz előtt millióm utól <i>Elek</i>	Köznyelvi tanár, 15. este. Kiváncsán, Marcsin, Égés azot. Legyen mindél kezdés, melyben minden egy vidám mellesleg- sorsdől. Adja Isten, hogy, és mellesleg. Lásd. ha én ottan voltam, és alig látni a dmit, bár amit az újról ből látni meg a dmit mellesleg — becsület (H. meg az eskü a lemezre becsület- mel! — ohajom pl. új-e édesen?) Az én édesen itt az eskü mellesleg. ha sorsdől mellesleg mellesleg mellesleg

Benedek Elek levele feleségéhez

nia, feleségének pedig jövedelmét beosztania. E gyakorlatiasság nélkül Benedek Elek életműve nem lett volna megvalósítható. Ehhez az életműhöz mindenképpen hozzátartozik a család építése is. Felesége sohasem törte hozzá a karrierhez. Türelmesen várta azt az érzést, amiről Benedek Elek oly szépen beszél: „Talán nem csalódom, ha azt hiszem, hogy a mi fajtánk fejlődése, szárnyainak kibontogatása lassú tempóban halad. A régi írók nagy részének falun, tanyán, kisvároson ringott a bölcséje, gyermek- és ifjúkoruk *levegője* a talentum gyors kifejtésére nem alkalmas. A mi fajtánk a mesebeli táltos csikóhoz hasonlatos, mely esztendőszámra girhesen-görhesen lézeng az udvaron (még a szemétdombon is), ügyet sem vetnek reá – egyszerre aztán megrázkódik, kócos, bojtorjános szőre arany-szőrűvé varázsolódik, felszáll a magas levegőégbé, erdők, mezők, hegyek, tengerek felett repül. Természetesen a táltos paripa sem mind egyforma: egyiknek négy, másoknak öt lába, a harmadiknak két első lába tövén még szárnya is van, de egy dologban mind egyformák: sokáig lézengnek észrevétlen, s hirtelen-váratlan rázkódnak meg.

Egy független ember: Benedek Marcell

A család barátja, Benedek Elek
több munkájának illusztrátora, a festő,
Jaschik Álmos

Talán nem is mondok ezzel újat, azzal meg éppen nem, hogy az íróember két legnagyobb ellensége az újságszerkesztés s a honatyaság.”

E két utóbbi a legnagyobb ellensége a függetlenségnek is. Az egyiknek célja szaporítani és megtartani az előfizetőket, még azon az áron is, hogy nem a szívünknek tetszőt írjuk és közöljük. A másiknak célját pedig behatárolja a pártfegyelem. Hat gyermekkel válogatni, „finnyáskodni”? Elsőszülött fia, Benedek Marcell írja 1898-as gyermekkori naplójában: „Hihetetlen, hogy Édesapa mennyit dolgozik. Mintha tegnap lett volna, hogy a *Testamentumot* felolvasta nekem. Mi mindent írt azóta! Tetejébe múlt ősszel... még egy ingyen lapszerkesztést vállalt. Magyar Kritika a lap címe, és kéthetenként jelenik meg. Megkérdeztem Édesapát, miért lett ő a szerkesztője ennek a lapnak, hiszen nem is kritikus. Elmosolyodott. Azt felelte: – Én is ezt kérdeztem a barátaimtól. De azt felelték: azért, mert te vagy közöttünk egyedül független ember.

És elmagyarázta, hogy a többi munkatárs mind tanár vagy tisztviselő. Egy kritikai lap sokfelé vagdalkozik, sok ellenséget szerez, sok ember

hiúságát bántja, érdekét sérti. Sok harag gyűl a szerkesztő fejére. Ezt csak független ember tudja elviselni, akinek senki sem parancsol. Az író ilyen független ember." Az idős Benedek Marcell 1962-ben hozzáteszi: „Már a harmadik nemzedék fizet súlyos adót azért a nagyon is viszonylagos függetlenségért, amely karrier, jómód, személyes szabadság, sőt néha az élet kockáztatásával elérhető. A függetlenség mindig viszonylagos: kimondatlan szó, félbemaradt gesztus mindig fojtja a torkot, nyomja a mellet. A függetlenség nem magánügy. Ahogy a gazdag ember körül az élősdiak, hatalmas körül a konclesők, úgy teremnek a független ember körül a félnék jó szándékúak, remélvén, hogy kimondja a szót, végrehajtja a gesztust, amely őket is fojtogatja, feszíti. Várakozó, reménykedő pillantásuk szuggerálja a független embert, panaszaik kényszerítik, hogy szószólójuk legyen. Észre sem veszi, erkölcsi kötelességek tornyosodnak elébe, maga is természetesnek találja, hogy kiálljon a gyöngék, a szorongatottak, megbántottak védelmére a hatalmasok ellen. Ahogy a *Testamentum* tanítja.

...Már a harmadik nemzedék akasztja a csengőt a többi egér megtisztelő megbízásából a macska nyakába..." (Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*)

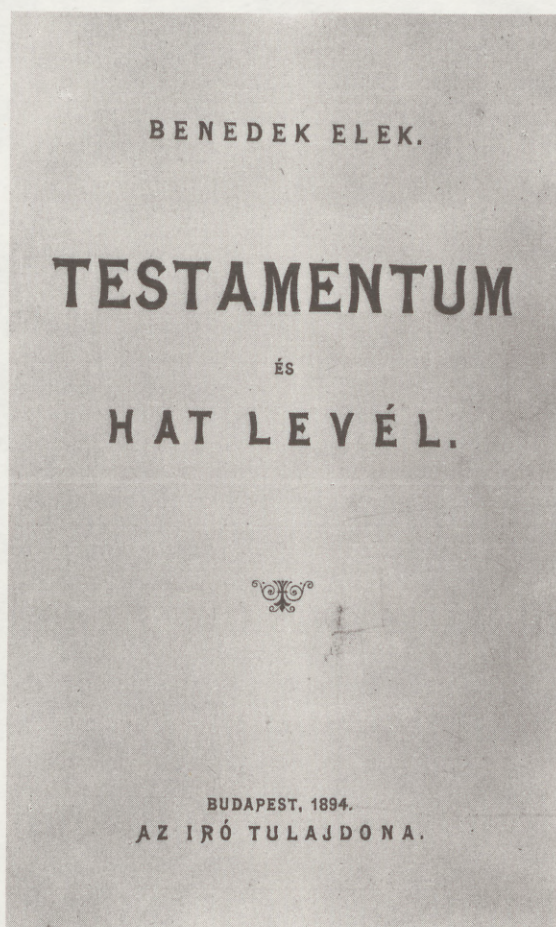
Akár Ady írhatta volna: „Ha a nép súlyos bajairól, földre teperő nagy terheiről beszélsz: izgató vagy. Ha csak annyit mondasz: a nép idegen földre vándorol, mivelhogy itthon nincs munkája, kenyere – országháborító vagy. Ha észreveszed, hogy itt-ott földönfutóvá teszik a népet a birtokrendezéssel: osztályharc szításával vádolnak meg. Ha békességre, szeretetre, testvéries, együttes munkára serkented a felekezetedet: istentagadó vagy.

Akármiről beszélsz, akármilyen nyugodt hangon, mérsékletességgel, a köz javát, üdvét munkáló szándékkal beszélsz: izgat a beszéded, izgatja azokat, kiknek minden úgy van jól, amint van. Bármerre jársz, a vezető emberektől azt hallod: a szomszédban sok a baj, itt semmi baj nincs. Itt a nép elégedett, boldog. S bárhol kérdezed a népet: panasznak, sírásnak vége-hossza nincs. És akkor keresed az igazságot." (Benedek Elek: *A kés*. – 1902. február 9.)

Az ilyen soroktól nagyot csendül a csengő a hatalom macskájának nyakában...

Benedek Elek testamentumot ír harmincöt éves korában. Marcell fiához ezt írja: „Nem lehetetlen, hogy író leszel belőled. Semmit meg ne kívánj, ami becsületes munkával el nem érhető. Az a tudat, hogy bár egy embernek is igaz lelki gyönyört szerzettél írásoddal, nekem legalább többet ér, mint száz író társnak a reklámja, émelygős, hazug dicsérete.

A legnagyobb summa, fiam, amellyel a szeretetet megfizetni lehet: maga a szeretet. Ne sajnáld, ha többet adsz ebből másnak, mint amennyit más ad tenéked! Örülj ennek, hisz akkor te vagy a gazdagabb."

Benedek Elek testamentumot ír harmincöt éves korában

Második fiának, Jánosnak szánja e sorokat: „Valószínű, hogy nemcsak kedved, de tehetséged sincs arra, hogy megharcold a tankönyvekkel való nem közönséges harcot, s amint én erről meggyőződtem, hidd el, fiam, jobban szeretlek, semhogy erőszakolván arra, mire való nem vagy, megrontsam egész életedet. Tudod-e, fiam, mi az igazi magyarázata annak, hogy úri szülők, kiknek különben néha a legszükségesebbet is meg kell vonni saját maguktól, csakhogy gyermekük gond nélkül lehessen, az iskolában, annyira féltik gyermeküket az iparosságtól? Ezek a szülők nem gyermekeiket, hanem saját magukat féltik. Attól félnek, hogy a mesterség megbecsteleníti a családot. Félnék azoktól a kérdésektől, melyeket majd

nak kell ledöntenünk. De nehogy azt mondd majd szükkeblűen: nekem nem fáj, engem nem éget s közömbösen nézd embertársaidnak küzdelmeit. Ha csak magadra gondolsz, ha csak a magad sebe fáj, menj a rengeteg erdő mélyébe, lakjál a vadak s ne az emberek között. Élj vad gyümölcsön, sebedet gyógyítsd füvekkel: így is lehet élni, amíg halálad órája üt. De ha emberek közt élsz, vedd ki a magad részét minden igaz, becsületes, jogos küzdelemből. Állj a védtelenek, gyengék közé; az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus. Ne ejtsen meg a könnyű, puha élet varázsa; nehogy cserbe hagyj a veled egysorsúakat, mert téged talán megtűrnék a felsőbbek között. Neked ez nem okozhat akkora

örömet, a mekkora keserűséget azoknak, akiket te cserben hagyál. S ha még ez sem volna elég, hogy meg ne tántorodjál: gondold reám, kinek az életét nemcsak a nehéz munka rövidíté, de végetlen láncolata az emésztő gondolatoknak, bántó érzeteknek, melyek sokszor megakasztják tollamat, megsibbasztják energiámat, tehetetlenül nézve a vészes áradatot, mely jót, rosszat egyként elsöpréssel fenyeget . . .

Lehet belőled nagy ember, — és hadd legyen! — de szív nélkül, szeretet nélkül igazán nagygyá nem leszel. Ne bízd el hát magad, ha csodálják elméd tündöklését: sok fényes elme elhomályosult már, de a szív, — jó vagy rossz — megmarad utolsó dobbanásig annak, ami volt első dobba-

„Állj a védtelenek, gyengék közé; az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.”
Benedek Elek Marci fiának

ez is, az is intéz hozzájok: nos, mi lett a fiából? Hol van? Mit csinál? – Hogy nekik azt kelljen válaszolni: a fiam asztalos! A fiam kereskedő!

Fiam, még ha jól tanulsz is, akkor is örülnék, ha kedvet éreznél iparoságra, kereskedésre. Mert ma már az iparos is, kereskedő is csak az boldogul igazán, ha nemcsak a keze áll a munkára, de az esze is pallérozódott. Nem kell oly sokat forgatni a könyvet, mint a tanárnak, a doktornak, a fiskálisnak, de a neki való, mesterségébe vágó könyveket, cikkeket olvasgatni kell; érdeklődni minden újítás iránt – és hogy egyszerűen ne csak iparos, ne csak kereskedő legyen: ismernie kell hazája történelmét, irodalmát. Iparos is, kereskedő is *egész ember* csak így lehet.

S fogadván a vendégeket ünnepi lakománkra, boldogan, büszkén mutat rád: János, az *iparos* fiam.”

Az asztalfőn mindig földműves szülei ültek. És a feltörekvő középosztálynak, a fizikai munkát szégyellőknek az iparos fiút mutatja be büszkeség-

ként. A plebejus demokrácia a családban kezdődik: van-e valóságos egyenlőség, kölcsönös tisztelet a szellemi és fizikai munkát végzők között, az „úri” műveltség és a népi tapasztalat, gyakorlati tudás között. Az a jellemző reánk, ahogy szüleinkkel, feleségünkkel s gyermekeinkkel bánunk, nem az, amit kifelé mutatunk és írunk. Ember és ember közötti szeretet, egyenlőség, a másik függetlenségének tiszteletben tartása – ezek Benedek Elek elvei. És kitartás elveink mellett. Az idős Lukács György – Benedek Marcell ifjúkori barátja – így emlékszik vissza: „Benedek. A középpontban: a morál... Kitartók, kompromisszumok nélkül; itt sem érdekesek a belső indítékok. Az egész Benedek család...” (*Megjegyzések az önéletrajzhoz*) És egy interjúban: „...nekem Benedek Elekhez mint íróhoz sohasem volt közöm. De szemben azzal a milióval, amelyben éltem, és amelyben a kompromisszumok, sőt az ennél is rosszabb dolgok által elért siker volt az emberi értéknek úgyszólván egyedüli kritériuma, Benedek Elek mindig kiállt a maga puritán módján a saját igazsága mellett. Megmondhatom, hogy akkor sem érdekelt és később sem, hogy ez az igazság mi körül forgott. De maga ez a tény, a kiállásnak ez a ténye okozta, hogy Benedek Elek mint morális személyiség fiatalkorom legtartósabb hatásai közé tartozott.” „Még középiskolás koromban eleven ellenerőt jelentett számomra Benedek Elek erkölcsi magatartása a Lipótváros sikerbálványozásával szemben.” (Beszélgetés – 1971.)

1896-ban megkezdődött a kisbaconi ház építése. A *Magyar mese- és mondavilág* jogdíjaiból veszi a házhelyet. Készül a „nagy ház”. Benedek Marcell 1897-es naplója: „A pesti lakáshoz képest valóságos kastély, mert Édesapa azt akarja, hogy ha a gyerekei megházasodnak, férjhez mennek, családotul mind elférjenek itt. Sok munka folyik kalákában, vagyis közösen. A falu büszke is arra, hogy Édesapa hazajött házat építeni, meg hálás is neki az állami iskoláért és sok egyébért. Ingyen hordják a követ, a falu adta a fát a téglakiégetéséhez, a cserepezést is kalákában fogják végezni. Olyan jó lehet ennyi szeretetet összegyűjteni, amennyi Édesapát körülveszi!”

Benedek Elek anyai nagyapját, a faültető öreget idézi fel:

„Ezt a házat elvenni lehet, megvenni nem. Ebbe a házba be van falazva a lelkem, a téglákat, melyeknek minden darabja egy-egy könyv, az én véremmel kevert mész ragasztja össze...”

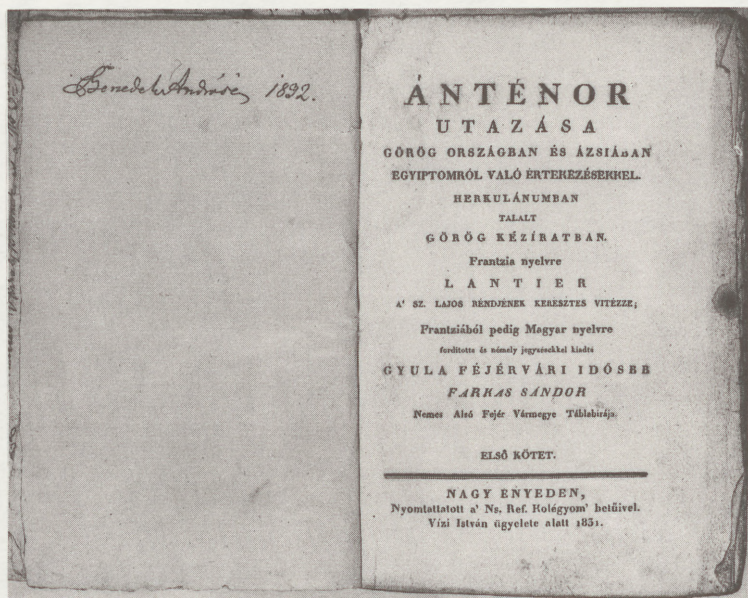
Miként András nagyapó kertjében, szép sorban állnak a fácskák; alma, körte, szilva, cseresznye, meggy. A ház előtt egy kis park: fenyőfacsoportok; szerteszét mindenféle erdei fák, bokrok, itt-ott virágágyak. A fákat én ültettem, a virágokat Mária. Falu utcájáról hosszú kocsút kanyarodik a ház elé, ennek az útnak a két szélét apró fenyőfácskákkal ketten ültetjük tele.”

Színelőadás a Benedek-házban. A trónszékben Lukács György országol, oldalán az angyal Benedek Flórával, lábuknál Benedek Marcell térdel, vállán Lukács Mici kezével, a másik oldalról Benedek Mária hajlik a trónhoz. Összes kitüntetésében ifjabb Benedek Elek pompázik, félrehajtott fejjel ülve. A másik kitüntetett, Benedek János álldogál a titokzatos szakállas mellett

A kisbaconi ház. „Ebbe a házba be van falazva a lelkem, a téglákat, melyeknek minden darabja egy-egy könyv, az én véremmel kevert mésztalpa ragasztja össze...”

András nagyapó könyve 1832-ből. „Olyan táblabíró volt őkgyelme, ki hol az eke szarvát fogta, hol a pennát, hol a faragófejszét, de az ő hivatalában restancia mégsem találtaték. Vannak még ilyen emberek?”

„Vajon az én unokáim gondolnak-e majd azzal a könnyező meghatottsággal az én gyümölcsöskertemre, mint ahogy én gondolok András nagyapáméra, mely századrésze sem volt az enyémnek? Az ő kertje – kert volt, semmi egyéb. Kert, amelynek minden fáját maga ülteté, a XIX. század hajnalán. Minden fa egy-egy óriás, kik szép sorjában álltak, s hirdették a dédunokáknak András nagyapó meleg szívét. A falu alsó végén volt a kert, a felső vége táján a mi házunk, a nyárnak és az ősznek nem volt egy napja sem tán, hogy egy mezítlábos kislány a faóriásokra föl ne másszon. Ma is érzem a szájamban az elein érő körte édes levét; ideszáll a babos, pettyes »zsíros« alma illata a tulipános ládából, melynek ruhaneműi közé néhányat elrejtegetett édesanyám. Ez az illat megörökösödött a ládában, a ruhane-mű minden darabjában, a leheletemben, s hogy soha el ne szálljon, a lelkemben is. Látom az öklömnyi nagy, nyakas körtéket, a borízú írósal-mákat, s még mindig mosolyognak rám a kerítés tövéből a sötétpiros málna-szemek – ő, édes jó András nagyapó, be nagy szíved lehetett neked, hogy még málnabokrot is ültettél, nekem, aki még a világon sem voltam akkor! Nekem, aki sohasem csókolhatám kezedet: tíz esztendő esik a te haláloed s az én születésem közé.

Ezt a kertet nem őrizte senki más, csak Isten s a még romlásnak nem indult Becsület. Magas, födeles kerítés vette körül, nem a tolvajok ellen, csupán azért: ha kert – legyen kert. Illő, hogy a képnek rámája is legyen, ugyebár? Galambbúgós, ősrégi módi székely kapu szabta meg az elejét; madár- és virágdíszét nagyapó véste, faragta...

Lúdpennával rajzolt gömbölyű betűi mind egy-egy nevető gyöngyszem. Minden mondata, mit kontraktusokba, protokullumokba vésett, kerek mondat, nincs egy henye szava. Pedig iskolája a falusi, akkor még latin szavakat is tanító iskola volt s a katonaélet! A katonaélet tizenkét esztendeje. Többet idegen tartományokban, mint a haza földjén...

András nagyapó *asszesszor* volt, Bardocz-szék asszesszora, amely hivatalnak azért meg nem felelője a táblabíróság, mert a táblabíró emléke hosszú szárú pipából pöfékelő, lustálkodó, nekigömbölyödött típusban maradt reánk, ellenben András nagyapó »fakó szekéren« (vasalatlan szekéren) meg gyalogszerrel járta be falvait; nem volt nekigömbölyödött, de sőt inkább sovány ember vala; nem vette fel az úri viseletet: háziszöttes ruhát viselt, tán valamivel csinosabbat, mint atyafiai. Olyan táblabíró volt öki gyelme, ki hol az eke szarvát fogta, hol a pennát, hol a faragófejszét, de az ő hivatalában restancia mégsem találtaték.

Vannak még ilyen emberek?”

Benedek Elek lassan-lassan visszavásárolja a Benedek család korábbi földjeit.

„Láttatok-e boldog embert? Ha nem, látnotok kellett volna a volt tékozló fiút, amikor oly sok idő múltán az ekeszarvat újra megfogá, s ment, mendegélt az eke után. És nem láttatok soha boldogabb embert nagyapónál... Ő már elbúcsúzott az erdőtől; elbúcsúzott a mezőtől, életének nyolcvanötödik esztendejében hintette földjeibe az utolsó magot. Tizenöt esztendő korában fogta meg az eke szarvát, hetven esztendeig hasogatta az édes anyaföld kebelét – hintette belé a piros búzaszemet: az őserő megropant – a mezőtől is búcsúznia kell. Csendes kis tragédia volt ez.

– Igen, igen, nannó... nekünk talán elég is lesz az a búza, ami az én vetésemből terem... Egy esztendő, kettő – a mi számunkra lehet-e már több idő?

De eltelt egy esztendő, eltelt kettő, Isten nem küldi a Halál angyalát, s fogy, fogyogat a nagyapó vetette búza. Mindenkinek van új búzája, csak nagyapónak nincs!

– Míg tart a régiben, nem kell az új – mondogatja nagyapó.

– Nem, nem – mondja nannó is. – Az újat már nem maga vetette... Nem kell, nem.

Csak nannó s a jó Isten tudja, hogy a hombár, amelyben a régi búza volt – üres. Hogy e héten kaparta föl az utolsó vékát. Mely szerencse, hogy

A megértés hallgatása. Mühlbeck Károly rajza nagyapóról és nanyóról

nagyapó nem tud fölmenni a létrán! Sejtelve sincs arról öreg szívének, ami a hombár mellett történt. Amikor az öregasszony kisöpörte az utolsó szemet is, s ráborult a zsákocskára: Az utolsó! Az utolsó! Nem lesz többé ilyen búzám soha! Soha! Ó, áldott, jó öreg gazdám! Az utolsó búza, amit a te kezeddél vetettél!

Mint drága halottat siratja szegény öreg asszony az utolsó véka búzát. Könnyezve adja át a molnárnak, könnyezve veszi át a lisztet; könnyeivel dagasztja a tésztát – nagyapó búzájából az utolsót.

Hanem... hanem, amikor az utolsó cipó kerül az asztalra, nem tud tovább uralkodni öreg szíve nagy fájdalomán, zokogva borul nagyapó kezére, és csókolja sokáig: áldott jó kezem! Áldott jó kezem!

– Nannyó... No, no, nannyó... Csendesüljön. Ez az utolsó, ugye? Érzem, hogy az. Szeljen az utolsó cipóból nekem is! Kicsit, kicsit... Hadd maradjon holnapra is...

Nem mese ez, igaz történet, két öreg ember csendes tragédiája. Nekem nem kell költenem a történeteket, csak el kell mondanom. Nem kell rágnom tollam nyelét, csak mendegélek az eke után..."

Benedek Elek télen Budapesten, nyáron Kisbaconban élt. Körülötte

gyermekai, egy összetartó család. Hogyan tud ebbe a családba bárki kívülről beilleszkedni? Az írónak nincsenek származási, vallási előítéletei. Fiaként öleli magához az árva zsidó fiút, a szegény városi tanárt, aki kedves Aranyvirágát, lányát, Máriát viszi el a háztól. Úgy fogadja fia barátait, mintha mindig ismerte volna őket. De mégis olyan ez a baconi birtok, mint egy királyi udvar. Nem király ítél, hanem a körülötte lévők. Nem csoda, hogy Benedek Marcell ugyanolyan félve hozza haza feleségét, ahogy még apja tette. „Hogyan olvadhat be, énjének megalázó eltüntetése nélkül, a kívülről jött asszony egy népes, összetartó, régi otthonához, szokásaihoz, hagyományaihoz ragaszkodó családba?

A baconi házban együtt élt egy ilyen család. Szülők, gyermekek, vők, menyek, unokák. A család minden tagja önzetlen és szerény: a család együtt önző, és nagyra tartja magát. Mindenki felvilágosodott és elnéző, de a család erkölcsi normái szigorúak, becsülését könnyű eljátszani. Mindenki vendégszerető: akármelyikünk barátai heteket, hónapokat tölthetnek nálunk: de ismeretlen vagy unalmas látogató elől a két méter magas hátsó ablakon szökik meg, aki teheti, sorsukra hagyván az elül tartózkodó szerencsétlen családtagokat. Jaj az idegennek, ha valami ostobaságot mond! Igaz, nem tudja meg soha, de évekig középpontja marad a család gúnyos megjegyzéseinek.

Ez a jelen. De itt él köztünk a múlt is. Nagyapó és Nannyó emléke még ott jár közöttünk. A lapos kő az ereszcsontra alatt, a szüette, festetlen asztal a tornácon, amely körül a hagyományos tízórait fogyasztjuk (ötven esztendeje nevezük százesztendősnak) – ezer apró családi történet, amelyre a beavatottak csak egy szóval utalnak – ... aztán egy sereg egyszerű falusi ember, akivel meg kell találni a beszélgetés meghitt, baráti hangját, mert évtizedes hűség fűzi őket a családhoz, egyik-másik Apámnak gyerekkori játszópajtása volt... ki sorolhatná fel azt a sok-sok mindent, amit az újonnan befogadott családtagnak nemcsak tudnia kell, hanem értenie és szeretnie is?” (Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*)

De ismerni kell egy új „családi földrajzot” is: a háztól az öreg temetőig jutó keskeny ösvény a Mária útja – a feleség nevééről. A hegyet karéjózó erdő Éva erdeje – a legidősebb unokáról, s benne a Flóra-terem – második leányáról. A kocsitűt mellett a Marci-terem – legidősebb fiáról. És a Bodvaj felé vezető út gyönyörű völgye a Jegyesek völgye nevet viseli, mert ott sétált legtöbbet az első leány, Mária, vőlegényével, Lengyel Miklóssal.

„Eszendő során az irodalom pótolja a gazdaságot, s nem a gazdaság az irodalmat. Szentül hiszem, hogy az én gazdaságom mintagazdaság, s nem csuda hát, ha – ráfizetek. A mintagazdaságot ábrázoló kép alá ezt írom: *Elek apó mintagazdasága, / Csak ő tudja, / sőt még ő sem! / Hogy mit fizet rája.*”

A menyasszony Aranyvirág
– Benedek Mária, aki meséket fordít
és a Csudafa szerzője

A vőlegény Lengyel Miklós, aki később
Benedek Elek lapjainak állandó segítője
és munkatársa lesz

Benedek Mária, Lengyel Miklós és Benedek Flóra a kisbaconi kertben

„Nem untam meg pásztorod lenni, / Nézni, hallgatni vagy szeretni.” Benedek Elek legkisebb lányával, Rózsával (Mucussal)

„Az 1914-ik esztendő tavasza gyönyörű tavasz volt. Sohasem éreztem tán magamat ifjabbnak, erősebbnek, munkára képesebbnek, készségebbnek, mint e tavaszon. A virágba borult fák illata megmámorosítja lelkemet, s egy-két hónap során esztendők munkáját végezém. Hegyoldalán tovább ültetem a fákat, teleültetem a kis dombot is fenyőcsemetékkel... Lent a szérűskertben nagy halmokban a kő, a téglá, a kőművesek már rakják a falat, a kisbaconi ácsok faragják a fenyőgerendákat: nagy takarmánycsűr lesz ebből... A ház mögött dróttal bekerített külön kertben tyúkház épül, melynek piros cserepes födele gyümölcsfák közül mosolyog ki. Egy sereg galamb röpked az udvaron: ezeknek a tyúkház emeletén lesz a lakásuk, ott búgnak, burukkolnak majd édesen, kedvesen... Nem győzők eleget gyönyörködni a kiscgazda ácsok munkájában: mely biztos kézzel faragják a bogos fenyőszálakat szép egyenesre! Büszke vagyok a fajtámra: nézd, nézd, hogy mérnek, számolnak, hogy összevág itt a gerenda, szarufa, kakasülő minden darabkája – hol tanulták?...

A kis erdőcske az Évike erdeje lesz. Az első unokámé. Simára faragott oszlopot veretek a földbe, oda, hol Évike erdeje kezdődik, aztán táblát gyalul egyik ács. És kész a versike:

A kisbaconi kertben, jobbról balra: Benedek Flóra, Lengyel Laura, Benedek Elek, Benedek Mária, Benedek Elekné, mögöttük áll Nagy Pál tanító és Lengyel Miklós

Vándor! Tudd meg, e kis erdő
Lengyel Éva erdeje –
Ettől a vadalmafától
Indul és megy lefele,
Nagyapóka rátestálja,
Senki benne ne turbálja!

Ihol, itt a tanítókisasszony, pompás rajzoló, fával, virággal díszíti a táblát,
s rápingálja a versikét is.

Meglepjük nagyanyókat is: a »tyúkpalota« elé is emléktáblát állítok, rajta
kakas meg tyúk kapargál, s alattuk a versike:

Vándor! Csudáld meg a házat,
Benne szakszerű tyúkászat.
Oly szakszerű, hogy mióta
Épült e ház, nagyanyóka
Tudjátok-e, mit teszen?
Mindennap tojást veszen!

Az első unoka.
Benedek Mária kislányával,
Lengyel Évával

Évike a kertben

Bolondos kedvem támad: ha bolondság, legyen bolondság, emléktáblákkal jelöljük meg a kert nevezetesebb pontjait. Fáktól, bokroktól bekerített kerek udvarocska, közepén hársfa, oldalt padok: pompás rejtekhely, nyugalmas olvasásra, írásra igen alkalmas. Ez is emléktáblát kap, versikével:

Miként a dalai láma,
Rejtőzik itt Marcika.
Itt születik a sok dráma,
Mit levág a kritika.

Megtisztetem, hogyné tisztelném meg a Mária-utat, mely az istállónál indul, gyümölcsfákkal, orgona- és jázminbokroktól szepten, s megy, mendegél, míg a veteményesbe nem ér. Ez a legkedvesebb sétaút, itt verődik össze alkonyattájt a Benedek-had: hat gyermek, egy vőmuram, két menyemasszony, hat unoka és két öreg ember.

A nagy család – egy része. Jobbról balra, legelöl: Lőrinc Júlia, Benedek István és Lengyel Mária; ül: Benedek Marcell, felesége, Győri Lujza, Benedek Elek és felesége, karjában Lőrinc Zsuzsa, Benedek Mária és Lengyel Miklós. Mögöttük áll: Lengyel Dénes, Benedek Rózsa, Lengyel Tamás, Lengyel Éva, Benedek András és Benedek Flóra

Elek apó mintagazdasága

Édes Nagymama és
Nagyapa.
Boldog húsvéti ün-
nepeket kívánok. Egy
korin tojás érkeztél
maguktól, kívánom,
hogy süss annyit
tojásnak a tyúkjai.
Minden nap számítom
magamban, hogy hány
nap múlva megyünk
Ké. Szerelnél már lent
benni. Jó volna a
kertbe futkározni és a
fákra mászni. Mária
is mindig Kisbancsról
beszél. Szívesen
maradnék egész

Az egyik unoka levele

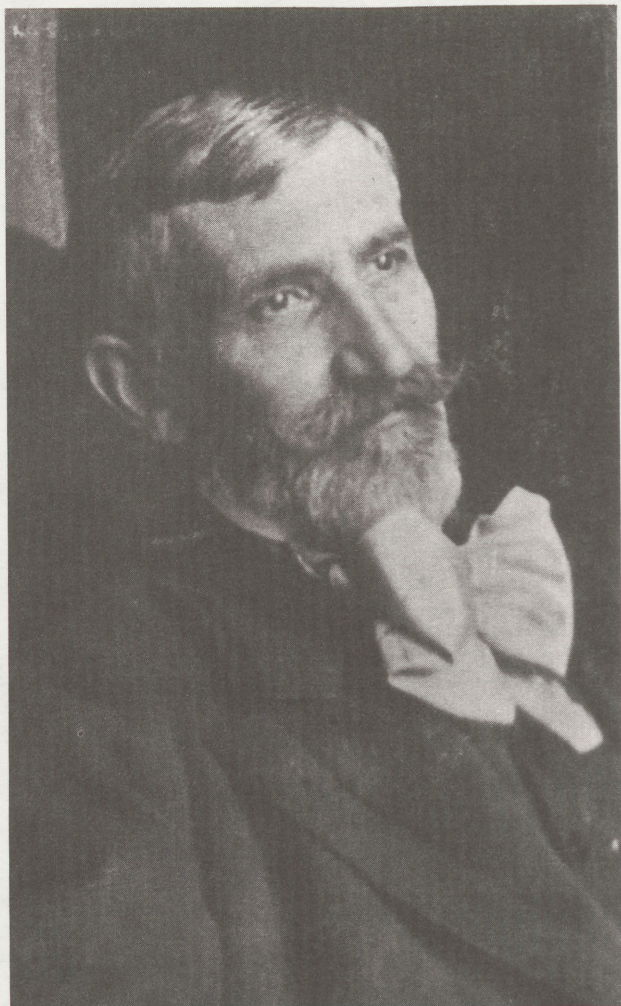
Verset kap e tábla is, hogyan kapna:

Bár csörgedez itt-ott a trágyalé,
A Mária-út remek szép alé.
A Benedek-had járni itt szeret,
Amott a templom, nézd, mi szép keret!
Kinek búja van, itt keserget el,
Idejön ki-ki jó s rossz viccivel.
Könny és kacaj fakad itt vegyesen –
Ez a Mária útja, kedvesem!

De én most nem bírok a kedvemmel, kimegyünk a hegybe, annak oldalába, ott, ahol néhány csereóriás hirdeti, hogy volt itt még erdő valami-

Űnokákkal a Mária úton. Jobbról balra Benedek László, Lengyel Dénes és Éva,
Benedek Elek ölében Benedek András és Lengyel Tamás, felesége ölében
a kis Benedek István

„Az én hivatásom nem a palotákban, az élvekben s kényelemben élés, hanem az, hogy befogva legyek vonóállatként a terhes szekérbe. Ha ki tudom rántani a sárból, szívesen áldozom életemet. Ez méltó hozzám.”

kor réges-régen, egy kis termet váगतok, oldalát kővel kirakatom, közepére kőasztal, körül padok: Flóra leányomnak szentelem e termet. Emléktáblával hogyan jelölném meg? Virágok díszítik a táblát: gyöngyvirág és – oleander. Azért oleander is, mert így szólítgatom Flórát jókedvemben: Drágám, gyöngyvirágom, hogy ne mondjam: oleanderem! Ezért szól a vers így:

Ez a terem Flóra-terem,
Körötte sok virág terem,
Legszebb benne az a virág,
Kinek a neve Gyöngyvirág.
Másik neve Oleander – – –
Mit szólsz ehhez, szegény „Wander”?

Kimegyek reggel, kora reggel a hegytetőre, onnan nézem végig kertet, melyben még virágzanak az almafák, az orgonabokrok, a májusfák, friss zöld hajtása eredt a fenyőnek – ó, de szép, ó, de szép, s ez mind az enyém, az én művem! Ami földje volt itt Kerezstély ükapámnak, mind visszahódítottam: a tollammal hódítottam vissza! Most már kezdődhet a nyugalmas, szép öregség!”

„A negyvenes években sokat törte fejét a vezető tanács: melyik listára kerülne Benedek Elek, ha élne: a kizsákmányolókéra-e vagy a dolgozók sorába? Nyugtalanító volt a harmincholdas kert, a szántó, a kis kúria. De gazdája mellett érvel száz kötet könyv, amiről sejtették, hogy munkával kellett létrehozni. Felsőbb hatóságok utasítására bizottság jelent meg Flóra néninél – mint említettem, az író kisebbik lányánál –, aki magányos elhagyatottságban apjának szellemi hagyatékát ügyelte-rendezgette. Örömhírként közölték vele, hogy a házat múzeummá nyilvánítják: a haladó hagyomány, a példás örökség zarándokhelyévé. Flóra néninek azonban ki kell onnan költöznie, a kulákok listáján szerepel, a jelenlétét egy percre sem lehet a kegyeletes szándékokkal összeegyeztetni.” Így ír Sütő András erdélyi naplójában.

Benedek Flóra barátai tanácsára a „birtok” egy részével belépett a helyi kollektív gazdaságba, s ezáltal elhárult a feje fölül a kulákká nyilvánítás és a kiköltöztetés veszélye.

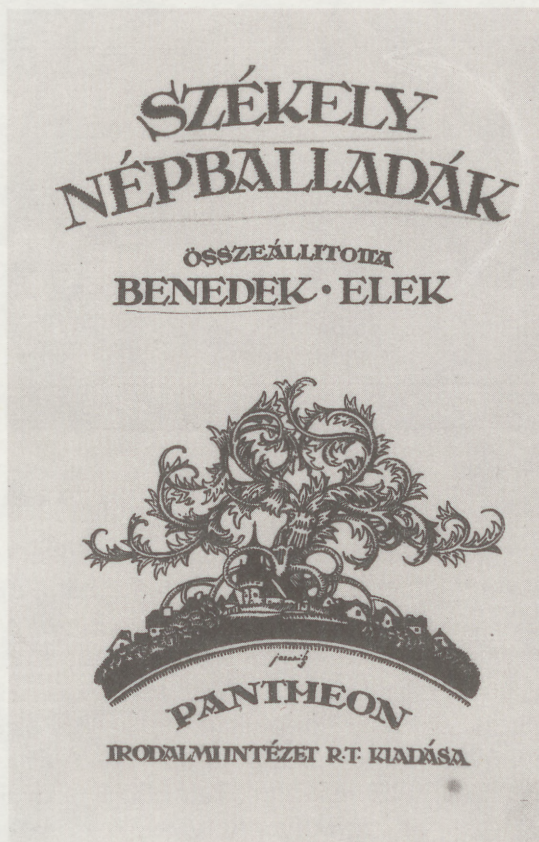

„TAVASZ NYILTÁN HAZAMEGYÜNK, MÁRIA”

Jött a háború s a menekülés. Először 1916 szeptemberében. A román csapatok Kisbacon felé közelednek. El kell menni. „Az útjuk története egész könyv lenne. Egy nem éppen jó hírű asszony rontott be a baconi házba, fenyegető hírekkel, ő bírta rá Apámékat a távozásra, ő segített a gyors felkészülésben (Mária Magdolna...) Búcsú a kerttől, egy szál virág... Népvándorlás a poros országúton Ágostonfalváig. Hét nap bűzhödt, zsúfolt vonaton... Nyolc gyermek meghal, egy születik a vonaton.” (Benedek Marcell) Kiskapus állomáson állva, éjjel támad Benedek Elek szörnyű látomása: „Óriás jegenyefák megnövekedett árnyékai terülnek el a holdvilágította pályaudvaron, mely oly néma, mint a temető. Látni vélem a sírjából kikelt katonát, hófehér köpenyegben, hófehér csákóval, hófehér paripán, amint viszi menyasszonyát a temetőbe, s mondogatja: Jaj, de szépen süt a hold, / Megyen egy élő s egy holt, / – Fél-sz-e, Julikám?”

Bomlott fantáziám látni véli a székely népballadák és népmesék hőseit, akik komor kedvel, szégyenkezve, lesütött fejjel búcsúznak szép Székelyországtól. Ihol jön Kerekes Izsák, aki egymaga száll szembe egész sereggel; aki »elémentében gyalogösvényt vágott, két elémentében szekérutat vágott«. Kelemen kőműves, aki felesége vérével épít fel magas Déva várát. Vele jön a felesége is, de nem hintón, mint a balladában. Gyalog támolyog Kelemen mester oldalán, karja közt egyetlen gyermeke.

És jönnek nagy csapatban a népmesék hősei: Halász Józsi, a jobbágy, akinek tündéresszony a felesége, s a földesúr parancsára az égbe is felszáll táltos paripáján, úgy hívja ebédre az Atya Úristent. Hol a táltos paripád, Halász Józsi? Hát a tiéd, Mirkó királyfi? Hol hagyta öreg apádat, aki folyton a napkeletre néző ablakban ült, s akinek egyik szeme sírt szakadatlan, a másik nevetett? Ihol Erős János, aki puliszkakeverő fával verte szét az ellenséget, s királykisasszony lett a jutalma ezért. Jaj, de szomorú vagy, bolondos kedvű Bolond Istók! Egész falu népét tetted csúffá bolond jókedvedben, s most mint a háromnapos eső, oly szomorú vagy! Nini, galamb, hófehér galamb! Búsan bűgva, burukkolva száll a levegőégbe. Világszép Tündér Erzsébet ez, a székely népmesék legszebb asszonya!

„Bomlott fantáziám látni véli a székely népballadák és népmesék hőseit, akik komor kedvvel, szégyenkezve, lesütött fejjel búcsúznak szép Székelyországtól.”
A székely népballadákat a budapesti keserű száműzetésben rakta egybe Jaschik Álmos gyönyörű metszeteivel

Hát jöttök mind, mind. Összeomlottak a kakassarkon forgó aranypaloták. Minden összeomlott. Népballada, népmese, népdal, mind, mind jönnék: nincs maradásuk.

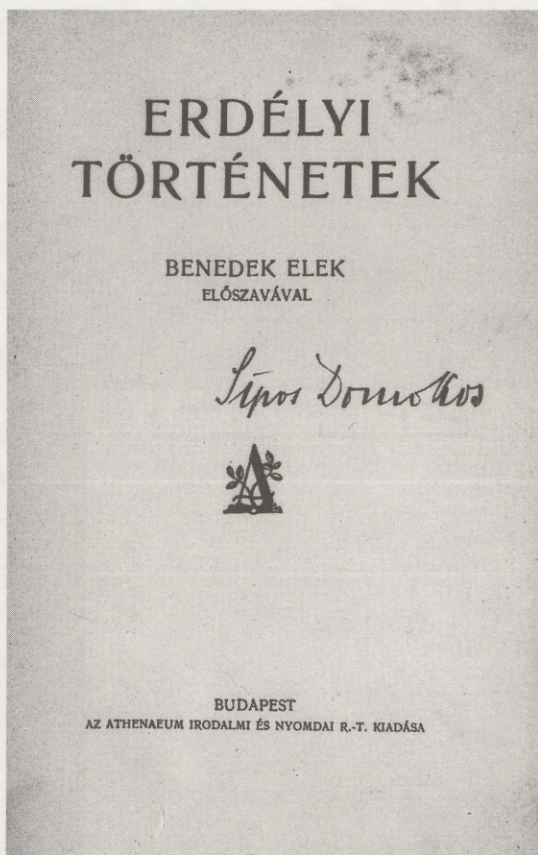
Az életünket megmentettük, az édes anyaföldet elvesztettük... Lehetséges ez? Mit ér az élet haza nélkül?"

Azután a forradalmak, a román csapatok bevonulása Budapestre, nemcsak Erdélybe. A család kettéválik. Benedek Elek Pesten marad, felesége

„Ihol jön Kerekes Izsák.” (Buday György metszete)

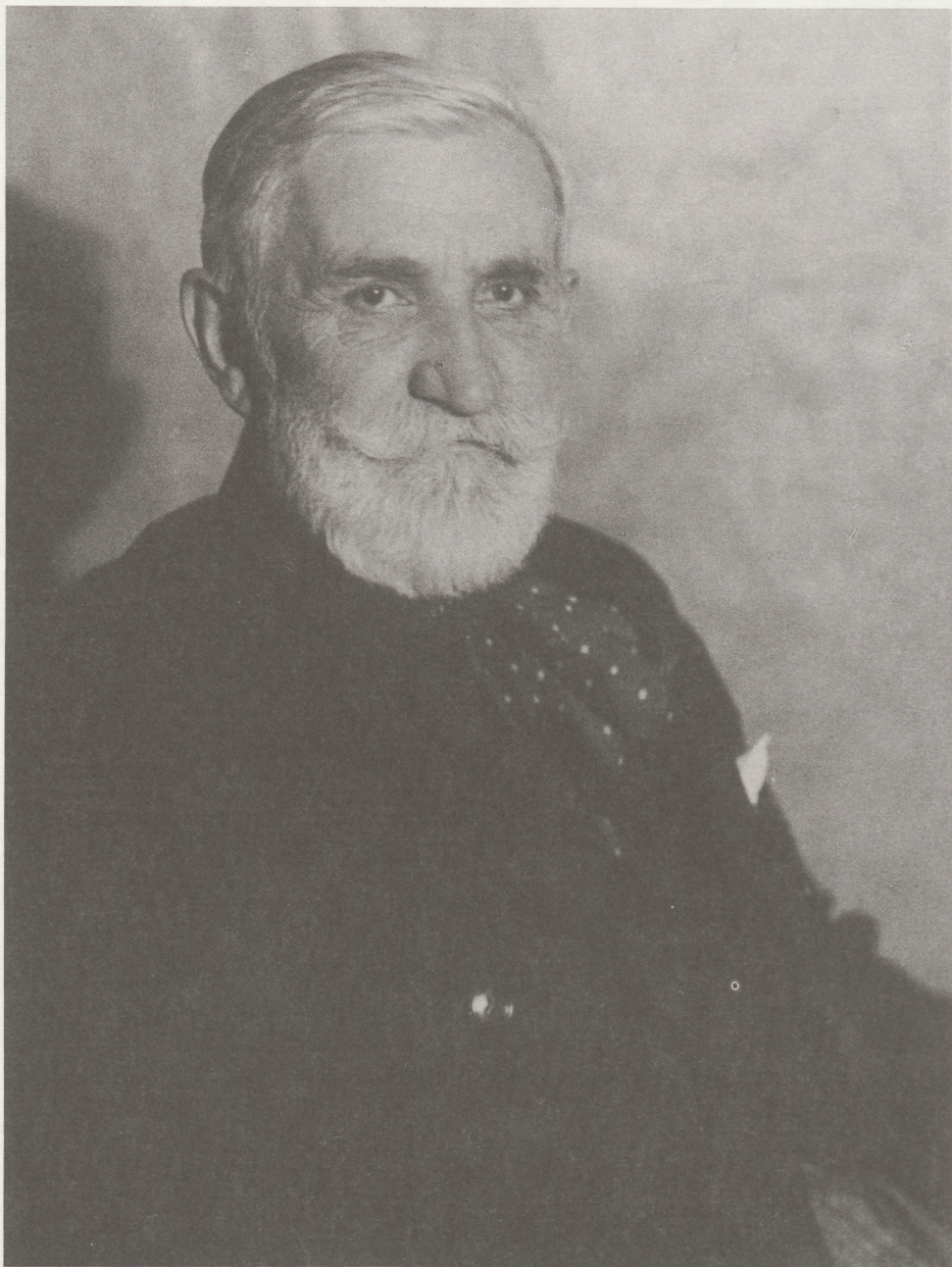
halálos beteg János fiukkal leutazik Kisbaconba. Következik egy szörnyű év, amikor „posta se jön, köd száll le csupán barakunkra”. János fia meghal. Benedek Marcell írja le anyja kálváriáját: „A vízumért beadott útlevelek elkallódtak Bukarestben. Anyám egyre türelmetlenebb volt. Rászánták magukat Lólivál (Flórával), hogy átszöknek a határon. Ajánlottak nekik egy nagyváradit embert, aki iparszerűen foglalkozik a szöktetéssel. Ennek kerti házában három napig lappangtak, alkalmas időre várva. Végül is nem a gazda ment a társasággal, hanem egy gyakorlatlan vezető. Eltévédte, és nyolc óra hosszat bolyongott velük a felszántott földeken a hideg őszi éjszakában, minden gyanús neszre feküdt vezényelve. Nappalodott már, amikor egy pásztorral találkoztak. Élet-halál kérdése volt, hogy milyen nyelven szólal meg. Élet-halál: mert tudjuk, hogy Anyánk és Lóli mérget tartottak maguknál arra az esetre, ha csendőrkékre kerülnek.

„Szállást kérvén az erdélyi mesemondóknak, várom az ősrégi székely kapunyitást:
Istené a szállás!”

A pásztor magyar volt: magyar földön álltak.” (Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*)

Benedek Elek eközben kétkötetes könyvét, az *Édes anyaföldemet* írja. „Ezt a könyvet én a magyar nemzet életének legszomorúbb napjaiban írtam az asztalfiának, s máig is csudálom, hogy a fehérterror cenzúrája nyilvánosságra engedé. Ebben a könyvben az én székely népem s a magam, az *úrrá* nevelt székely fiú történetét írtam meg. Ezzel a könyvvel két fő célt kívántam szolgálni: láttatni Magyarországgal, mit vesztett abban a népben, melyet a váltakozó kormányok megdöbbsentő egyértelműséggel, helyesebben: szűklátókörűséggel elhanyagoltak – ez az egyik; a másik fő cél: visszaterelni az édes anyaföld kebelére azokat, akik meggondolatlanul, hűtlenül elhagyták: akkor hagyták el, amikor ez az édesanya haldokolni látszott.” (Benedek Elek: *Levél Sipos Domokosnak*. 1922. február 1.)

„Amikor gyáva vitorlások menekültek erről a fekete vízről, akkor vetette ő ebbe a háborgó öbölbe magát: hajó nélkül, csónak nélkül, deréköv nélkül, a maga két úszó karjában és Istenben bízva egyedül. Pedig hatvan esztendőt élt már akkor.”

1921 júliusában Benedek Elek hazatér Erdélybe, Kisbaconba. Vele szemközt jön kétszázezer kivándorló áradata.

„Erdély csak egy öböl, sötét, nyugtalan, viharos, de mégis az egyetlen, amely számunkra adódott. És amikor a Sors dühöngő szelei legjobban zaklatták ennek az öbölnek a vizét, akkor jött ő ide. Amikor gyáva vitorlások menekültek erről a fekete vízről, akkor vetette ő ebbe a háborgó öbölbe magát: hajó nélkül, csónak nélkül, deréköv nélkül, a maga két úszó karjában és Istenben bízva egyedül.

Pedig hatvan esztendőt élt már akkor.

És állotta a viharokat mégis. A jelenvaló vitorlásoknak sokszor csalafinta játéka és gonosz tréfája dacára. Egyedül, segítség nélkül, Erdélynek sűrű harapásai között: meddig bírja?!

Benedek Elek bírta! Egészen végig, amíg bejárhatta ennek az öbölnek minden vajúdo hullámmezejét, amíg mindenütt elhangzott a szava.

Végigcsinálta ezt az isteni játékot, jobban és igazabban, mint Erdélyben bárki. Hős volt, bátor és igaz: ennek a földnek egyetlen szemünk-előtti vértanúja, testvére a régieknek, akiket úgy szeretett: Apáczainak, Mikes Kelemennek, Kőrösi Csomának, a keveseknek, az örökkéélőknek” – így emlékezik Tamási Áron. (Tamási Áron: *Halotti beszéd Benedek Elek koporsója mellett*)

„Örömünk bora ecetté vált már, mikor hozzánk telepítette át ízes, friss italú mesekútját, melynek forrása írói ihlete, ágya Erdély talaja, s meselánca, kézről kézre adott kereke, vedre példaadó munkakedve volt. A finom pesti Bábelt, mely neki csak munkatere vala, fölcserélte szülőföldjével, a folklór országútjával, melynek örök életében vágáns lelki vándora volt, batyujában százkettenyi kincssel, egy népnek sosem romlandó meseanyagával. Mikor ezt itt osztogatni kezdte a magyar gyermekkert sápadtjainak, máig érezzük a hurrát, mellyel sok ezer torokból üdvözölték...

Szerencsénk, hogy Nagypónak szólítottuk, csak úgy veszi jó néven tőlünk, akik már gyermekkorunkban Tőle kerültünk át Jókai kezébe. A gyermekek Jókaija azért fogadja szívesen a hozzá visszatérőket, akik saját magukat irigylik a Benedek Elek bearanyozta ifjúságukért...” Molter Károly írja ezt Benedek Elek jubileumára.

De Benedek Elek nem érzi áldozatnak a visszatérést. Boldog. Fogadalmat tett, ha hazajut, egy évig nem hagyja el a faluja határát. Az őt Pestre hívó Szász Károlynak így válaszol: „Ennek a földnek és népének kötöttem le életem hátralehető részére a tollamat. Az én szerény, de talán nem dicstelen írói pályámnak új korszaka nyílt meg ezzel: még meglévő erőmet teljesen az erdélyi magyarságnak szentelem. *Odaát* nem látják, nem is láthatják, mely emberfeletti munkát végez az erdélyi írók kicsiny, de lelkes serege az erdélyi magyarság megmaradásáért. Ezt a munkát nem lehet

Szentimrei Jenő (1891–1959):
 „Aki itt igazi írószámba megy,
 az még mindig a maga írói
 és emberi célkitűzései után igazodik.
 Annak erkölcsi skrupulusai
 vannak, és társadalmat,
 közgondolkodást irányító
 mondanivalókat kívánna közölni
 olvasóival. Innen az erdélyi
 irodalomban az erkölcsi többlet.”

Sípos Domokos (1892–1928):
 „Bocsássátok meg, emberek,
 Sípos Domokosnak, hogy csak a
 ti gyötrelmeitekre használta tollát.
 Bocsássátok meg, hogy nem tudta
 szebbnek látni az életet, mint amilyen.
 Higgyétek el, ő többet szenvedett
 mindnyájunknál, és e több szenvedéssel
 akarta volna megváltani a mi szenvedéseinket is.
 Jaj, csak ne szenvedett légyen hiába!”

mély meghatottság nélkül látni, ebben a munkában ne vennék részt én, aki írói pályám minden sikerét az édes anyaföldnek köszönhetem? Bizony, részt veszek, annyira részt veszek, hogy ami gondolatot még termelhetek, az mind Erdélyé, elsősorban az övé. Bizonyal jólesik hallanod, hisz Erdély földje a Te gyökered is, hogy ritka erős talentumokat támasztott fel a magunkra hagyottság, az elárvultság – s oly egészséges, erős erdélyi magyar irodalom kezd kibontakozni, mely méltó testvére lesz majd a (magyar) országbeli magyar irodalomnak. Ennek az irodalomnak kifejlését, megerősödését munkálni – írói pályámat ennél szebben fejlezhetsz-e be?

Hát ne várjatok engem Pestre. Sem magamat, sem írásomat. Az *Édes anyaföldem* írójának itt a helye.”

Három írói feladatot tűz maga elé. A fiatal erdélyi irodalom felkarolását, a székely földműves nép tiszta magyarságának megtartását, a gyermekek, a legérzékenyebbek irodalmi életmódbeli nevelését.

„Benedek Elek sokszor mondogatta nekünk, mintegy testamentumképpen: a föld népét és a gyerekeket ne hagyjátok! A munkásoknak vannak vezéreik, a földműveseknek nincsenek” – emlékezik Szentimrei Jenő.

A hazatérő Benedek Eleket már keresi az ifjú baloldal, Kós Károly a Vasárnap című laphoz kéri támogatását, Szentimrei Jenő egy kicsiny gyermeklaphoz, a Cimborához. Szentimrei mint szerkesztő írja: „Legelsőnek természetesen Bátyámra kellett gondolnom, kinek a meséin magam is nevelkedtem... Én ismeretlenül is mindig tisztelettel és szeretettel gondolkodom Benedek Elekre, aki deres fővel is lelkesebb s fiatalabb talán mindannyiunknál.”

És Benedek Elek válasza egy héten belül. (Vajon melyik befutott, tekintélyes író sietett volna ennyire fiatalabb kollégája segítségére?) „Kedves öcsém, én már sok jót hallottam rólad, sok szép dolgot olvastam tőled, s igazán örvendek, hogy alkalmat adtál a közvetlenebb ismeretségre. A Cimborátokat még nem láttam, de szívesen írok bele, s nekem mindegy, hol jelen meg az újság, csak komoly íróemberek csinálják. Különösen fontosnak találom, hogy a gyermek (és a nép) a lehető legjobb lelki táplálékhoz jusson, sokszorosan fontos ez Erdélyben, ahol még ellensúlyozni is kell az iskolai oktatást, amely a tanítók legjobb igyekezete mellett sem lehet magyar szempontból teljesen megfelelő. Kérlek tehát, küldesd meg az eddig megjelent számokat, s egyben közöld velem azt is a régi székely őszinteséggel, hogy kb. mely mértékig kívánjátok igénybe venni az én munkásságomat, mert nem akarom elérni a helyet fiatal író társaim elől; viszont az meg talán nem volna fölösleges, ha a gyermekek és a szülők látnák, hogy állandó, s nem amolyan kirakatbeli munkatársa vagyok a Cimborának. Nálam az egészen komoly elhatározás, hogy tollamat teljesen az erdélyi irodalom szolgálatába állítsam...”

A Cimborá-unokák levelet írtak Elek apónak. Benedek Elek minden gyermeklevélre válaszolt az „Elek nagyapó üzeni” rovatban. A rovatcím alatt vastag betűkkel ezt a szöveget nyomatta ki: *A levélírás igen fontos szabálya: hol, melyik évben, melyik hónap hányadik napján kelt a levél.* Olasz Lidivel, aki Aradról írt, így tréfálkozik: „Levélpapírod homlokán van egy kedves kis kép, kis kácsa áll a patak partján, belebámul a patakba, s szemmel láthatóan tűnődik. Valószínű azon tűnődik, hogy megfürödjék-e a patakban, vagy azon, miért nem akar levelet írni Olasz Lidi? Miért, hogy csak a rejtvénymegfejtést küldi be, s mint a múltkor, most

Elek nagyapó azon a padon, melyet még házasságára kapott, s máig szolgálja a házat

is három oldalt üresen hagyott, pedig milyen szép levelet írhatott volna három oldalon!"

A rozsnyói Grusz Málcsi már régen szeretett volna írni, de nem mert, attól tartott, nagyapó megpirongatja, amiért rossz a helyesírása. De nagyapó ezt írja erre: „Alaptalan volt a félelmed, mert ha teli lettek volna is helyesírási hibákkal a leveleid, nem pirongatlak meg, csak tanácsoltam volna, hogy gyakran írd nekem: ezzel is gyakoroljad magad a helyesírásban. Örömmel közlöm veled, hogy leveledben egyetlen helyesírási hibát sem találtam, s most már csakugyan bátran írhatok neked. Lám, Jónás Ilonka nem írta meg, honnan küldi a levelet. Ilyenkor Elek nagyapó azt szokta írni: »Úgy látszik, eprészni ment a helységed.«” (Lengyel Dénes: *Benedek Elek*)

Mit is üzent a húszas években a Cimbora levelezési rovatának útján egészen haláláig?

Elsősorban azt üzente Erdély négy sarkában élő „unokáinak”, hogy tanuljatok, olvassatok, szórakozzatok egészségesen. Ez annyira rendkívüli, annyira bölcs szellemi-lelki útravaló volna? De kérte az újabb leveleket is, és aki mesét küldött, dicséretet kapott és biztatást, aki pedig rejtvényvel bélelte levelét, számíthatott arra, hogy valamelyik kis fejtörőjét előbb-utóbb

Benedek Elek Szentimrei Jenő gyermekeivel

közli az idegenbe került kis magyarok lapja. És a gyermekek írtak, írtak, egyre szeplőtlenebb magyarsággal, egyre kevesebb helyesírási hibával. Így teljesült Elek apó fő célja: anyanyelvükben erősítette ezer kicsiny unokáját. Naponta húszasával áradtak a levelek, olykor ötven-hatvan is. Abafája, Bánffyhunyard, Buzásbocsárd, Csíkszereda, Dés, Ditró, Érszakácsi, Gör-gény, Hídalmás, Homoród, Hosszúaszó, Kézdivásárhely, Kibéd, Kolozsvár, Marosvásárhely, Máramarossziget, Mezőbánd, Nagyenyed, Nagykároly, Nagyvárad, Nagyszalonta, Sepsiszentgyörgy, Szatmár, Székelyudvarhely, Szilágysomlyó, Szinérváralja, Tasnád, Temesvár, Torda, Zabola, Zilah és még ki tudja, hány erdélyi település postahivatalából utaztak a levelek Elek nagyapóhoz Kisbaconba vagy a szatmári kiadóhivatalba. A címzetteknek szóló üzenetekből azt is megtudhatta például a mezőségi gyerek, hogy a székely falvakban ugyanezen a nyelven író-beszélő, örvendő-szomorkodó pajtása él, és húzza a szíve ugyanabba a mágnespontba, mint őt. Nagyapó és „unokái”: egyetlen nagy család, még ha a különböző nevek különböző felekezetekre vallottak is, ha a címzést egy-egy arisztokrata rangra utaló rövidítés előzte is meg, de még akkor is, ha a levélíró gyerek családnéve román édesapát sejtetett.

A nevelésnek meg is lett a foganatja. Háromnapos koromban egy tizenhét esztendőös kamasz tiszta, egyszerűségében is szép, kerek versét közölte a Cimborá. A költőt, mert már vitathatatlanul az volt, Dsida Jenőnek hívták. Micsoda öröm manapság megtudnom, már jelen voltam a világon, jóllehet szavatudatlan, amikor a csipkehús- és üveghangú lírikus, ifjúságom későbbi kedves poétája, már költői jelenlétének első jelét adta, és Benedek Elek jóvoltából! Nem egyedül neki jutott ez a szerencse. Alig egy évvel idősebb nemzedéktársa, a világ beszédes jegyeit majd hiúztekintetével a maradandóság könyvébe örökítő Szemlér Ferenc nem sokkal utóbb ugyancsak a Cimborában teszi le névjegyt. „Engedjétek hozzám a kisdedeket!» – Ha nem engedik, nekünk kell hozzájuk mennünk szeretettel, figyelemmel, segítő készséggel, jó és szép szóval. Ez is az írástudók megtisztelő feladata: kézen fogva vezetni a gyerekeket a bölcsesség házába, ahogy a nevelő szerepét a régi görög fogalom megjelölte.” Ezt üzenté nagyapó Rába Györgynek.

A CSEMETEFA ÉNEKE

(Elek nagyapónak, a jóságos faültetőnek)

Ti szálló lepkék, döngicsélő méhek,
Ha erre sétál, vegyétek körül,
Hiszen tudjátok, mennyire örül,
Ha lágy zsongással tavaszról meséltek...
...Szemében ifjú, tiszta öröm ül.
Haja fehér, de szíve még fehérebb,
Ha rút-gorombán bántja is az élet,
Ő mindig szeret, mindig könyörül.

(Dsida Jenő, 1924)

„A versek és mesék között románból fordított is akad – nem azért, hogy a lapot hivatalosan jobb szemmel nézzék (senki sem mond köszönetet ezért), hanem mert Apám (Benedek Elek) »politikája« ez: ismerjék és becsüljék meg egymást az együtt élő népek. Nyelvkérdés? Az állam nyelvét meg kell tanulni, az édesanyátok nyelvét nem szabad elfelejteni. Szociális kérdés? Ember és ember, gyermek és gyermek között nyelve, vallása, nemzetisége, gazdag vagy szegény volta miatt különbséget nem ismerék...”

Faji kérdés? Így búcsúzott a fehérterror Magyarországból: „Mostanában sokat foglalkoztatja (és izgatja) a zsidókérdés a lelkeket. Azt gondolom, ennek a kérdésnek csak egy becsületes megoldása lehet: a fajkeveredés. A »mindjárt«-nak és a »Hej, ráérünk arra még«-nek összekeveredése. Ter-

mészetiesen ezt a keveredést a keveredőkre elviselhetővé kellene tenni, nevezetesen nem volna szabad számon tartani: ki köztünk az egész s a – félvér.

De mit is felelt Marcika a tiszteletesnek, aki Káin iránt érdeklődött? Azt felelte: »Ó, az igen rossz fiú volt. Nem szeretek róla beszélni.« A zsidókérdés is ilyen rossz fiú...”

Román–magyar viszony? Nicolae Iorgovan román szolgabíró tisztelgő levelet ír a hazatért Benedek Eleknek. Az író így válaszol: „Nemcsak meghatott levele, de egyben meg is erősített ama vélekedésemben, hogy más-más fajta népek lelki rokonságának megteremtésében elsőrendű szerepe van az irodalomnak. Lám, a nagy világösszeomlásból fakad valami jó is, mégpedig *nagy jó*: az idegenkedésnek, a gyűlölködésnek lassanként helyébe lép egyesek és népek szeretete. Elkövetkezik, mert el kell következnie annak az időnek, amikor a más-más fajtájú emberek egymásban nem az idegent, de az Isten képére teremtett embert látják. Ennek a közeledésnek, ennek a kölcsönös szeretetnek és megbecsülésnek legalkalmasabb eszköze az irodalom – általa ismeri meg egyik nép a másiknak lelkivilágát. Az erdélyi magyar írók színe-java (s ugyanezt hallom román részről is) már bele is fogott abba a munkába, amelyet egyszerűen *irodalmi politikának*

Sétál a herceg

Írta: DSIDA JENŐ.

Lucskos-vizes a szürke járda,
tágranyilt szemmel néznek rám a házak:
ugy figyelik meg a lépésemet,
mely botorkálva, támoltyón siet
és dőngve kong az álmos ut során.

Eső után van. Csatornák esobognak,
köddös jegenyék görnyedi sudarán
gyászmadarak zord serege zsi bong —
Oly furcsán ásitának rám a kapuk,
s oly idegenül, mint az éjji gond.

Hej, ha tudnák most itt ezek a házak,
esővert, szürke, düllödő falak,
hogy ki jár köztük verten, fűtyörészve,
tán síkátórrá szaladnának össze,
hogy az arcomba csodálkozzanak.

Ha ismernék a leltem ütemét,
mely dalosan a földet csalja táncra
és viljongón a felhők fele törtet
és ha tudnák: én hogyan szeretem
és palotáknak díszitem fel őket!

Zsalu-szemüket lassan mélyre hunyva
oly hatalmasá álmodnának engem,
amilyené egy koldus mese-herceg
csak torz, keleti álmokban lehet . . .

(Szatmár, 1926. január 11.)

A „csipkehúsú és üveghangú lírikus”, Dsida Jenő verse a Cimborában.
„Tizenöt és fél éves voltam, mikor első versem megjelent Benedek Elek nagyapó Cimborájában, s akkor kaptam az első honoráriumot. Azóta sem voltam olyan boldogan büszke és magammal megelégedett, mint akkor.”

nevezhetnék (a legjobb politika minden politika közt), s bár alkonyatra hajlott életem, magam is részt akarok e munkában venni. Amiért diákkoromban szörnyen ledorongolt egy szűk látókörű professzorom: újra belefogok a román nyelv tanulásába, egyenesen azzal a gondolattal, hogy átültessem magyarba a román népmeséket.

Szeretettel öleli bátyja

Benedek Elek”

1922 decemberében az udvarhelyi véndiák-találkozón tízparancsolatot ad az erdélyi magyarságnak. „Parancsolataiban munkára biztatja a felnőtteket, tanulásra a fiatalokat. Csakhogy tanuláson nem az iskolai, bizonyítványyszerző diákéletet érti, hanem az ipari, kereskedői pálya meghódítását, az életre való felkészülést. Nagy szükség volt erre Erdélyben, ahol sokan valamiféle sült galambot várva, dacosan félrevonultak, nem tanulták meg az állam nyelvét, és a múltat emlegetve keseregtek, mástól várva sorsuk megjavítását.”

Az öreg író jól érezte, hogy a magyar gyermeknek kétszer annyit kell tanulnia, hogy bizonyítson, olyan szakmát kell elsajátítania, amelyben nélkülözhetetlen.

Benedek Elek választhat, hogy ki mellé áll az erdélyi irodalmi életben: az idős konzervatívok vagy a fiatal baloldaliak mellé. A harcot választja, az ifjú sereget.

„Ismeritek az aranycsengős nyulacska meséjét? Mit gondolt, mit nem ez a nyulacska, aranycsengőjét bokor ágára akasztotta, hogy el ne lopják, amíg alszik, s mire felébredt: volt bokor, nincs bokor, terebélyes, sűrű lombos fa lett belőle, terebélyes, sűrű lombos fának legfelső ágán csilingelt az aranycsengő. Hasonlatos csoda történt Erdélyben is: az irodalom gyér ágú bokra hirtelen-váratlan sűrű lombos, terebélyes fává növekedett: amit álmodni se mertünk a nagy világrengetés előtt, még kevésbé e zengés után: reménytelen ostromokban kifáradt, elhallgatott erdélyi mesemondók és énekesek megszólaltak; félénken rejtőzködő talentumok nekibátorodtak, s egyszerre csak felcsendült az erdélyi ligetekben szépen szóló dalosok éneke; paloták, kunyhók lakói tűzhelye köré telepedtek, s áhítattal hallgatták a mesemondókat.

...A hirtelen megnövekedett bokorról lekasztom az aranycsengőt, végigcsengetek vele mindenütt, ahol magyarok élnek, s szállást kérve az erdélyi mesemondóknak, várom az ősrégi székely kapunyitást: »Istené a szállás.«

Hány helyen kopogtatott e szavaival hiába!

Újságot kezdeményez, előadókörutakat. Székely »fiai« – Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Kacsó Sándor, Nyíró József, Balázs Ferenc, Sipos Domokos, Bartalis János – kenyerét ilyen körutakkal igyekszik megkeresni.”

A székely „trupp”. Ül: Benedek Elek és Szentimrei Jenő. Áll jobbról balra: Bartalis János költő, György Dénes szavalóművész, Szentimreiné Ferenczy Zsizi énekesnő, Deli Szabó Géza zongoraművész, Tamási Áron

(Benedek Marcell) „Az irodalmi esték mindig Apám bevezető szavaival kezdődnek. Ahol a hatóságok engedékenyebbek, és nem cenzúráznak meg minden szót, ott szabadelőadást tart: sokkal hatásosabb ez a felolvasásnál. Néha összezsúfolódnak az előadások. December 2-án Brassóban szerepel a »trupp«, 3-án délután Baróton, Kisbacon közelében; még aznap este Sepsiszentgyörgyön. Nem nagy távolságok ezek, de – pokoli autóbuszokon rázódik az öreg »vezér« feleséggestül s a nádszáltermetű Ferenczy Zsizi (Szentimrei felesége, aki Kodály- és Bartók-dalokat énekel). A közönség türelmetlenkedik már, amikor lihegve, összetörve, porosan megérkeznek, konferálni, felolvasni, énekelni.”

Bizony nem volt könnyű az erdélyi urakkal sem szót érteni. Keserűen írja meg Tamási Áron egy gyergyószentmiklósi útjukról: „Meg is mondták (a város urai), hogy valamelyes sikerre csak úgy lehetett volna számítani, ha őket kérjük fel, hogy irányítsák a rendezést. Valószínűleg külön-külön megtett látogatásokkal, vagy olyanformán, hogy Elek bácsival az élen deputációvá alakulunk, elmegyünk és mondjuk: – Nagyságos úr, kérünk egy krajcárt az erdélyi irodalomnak!

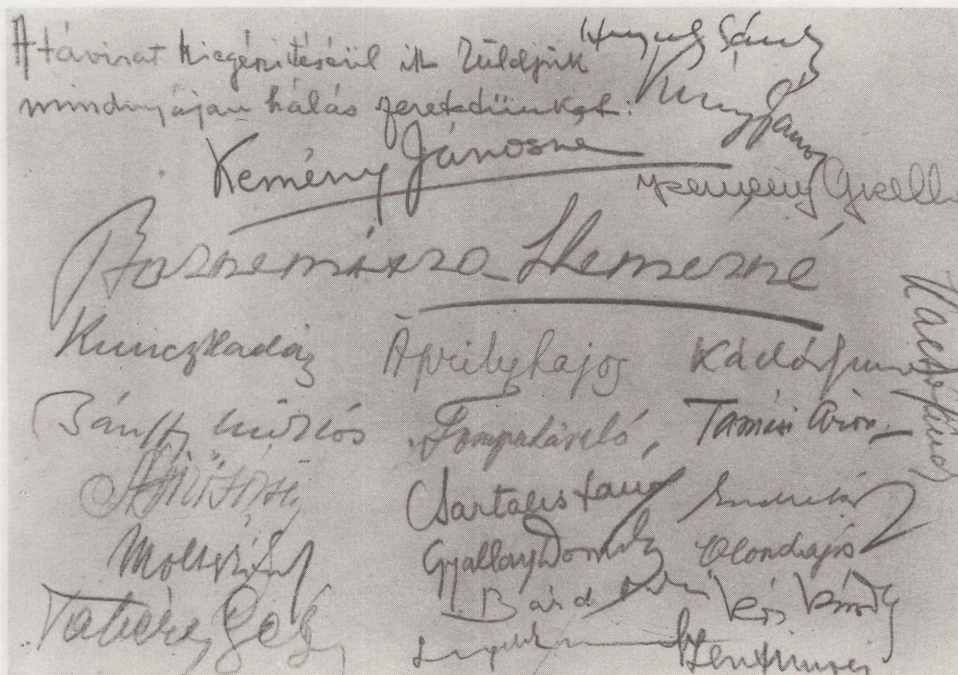
Kemény János marosvécsi kastélya
a Helikon-találkozók színhelye

Igaz, sok mindent megtettünk és megteszünk mi még irodalmunk érdekében, de Benedek Elek magyar generációt nevelt eddig, és megírt száznál több ékes magyar könyvet, és tiszta fehér mára a haja, s ezen csekélységek miatt sem mehet már bankigazgatók és képviselők házához könyörögni, hogy: – Méltóztassanak meghallgatni, kérem, minket, mert szép székely irodalmat csinálunk.

Mintegy százhusz embernek beszélt Benedek Elek abban a városban, amely az ő meséin nőtt fel! Ez már nem is erdélyi, hanem székely sors.”

1926-ban Marosvécsen létrejön a Helikon írói mozgalom. Szentimrei

Jenő: „A mi haladó csoportunkkal szemben állt egy reakciós csoportosulás. Az ellentétek kibékítésére alakult meg a Helikon, amelyet Bánffyék »világnézet fölöttinek« tituláltak. Minket, fiatalokat bevásztottak ebbe a szervbe azért, hogy elszakítsanak vezetőnktől, Benedek Elektől, akit nem választottak be. Summa summarum: ott mi Tamási Áronnal és Kacsó Sándorral szépen magunkra maradtunk.”

Az első marosvécsi Helikon-találkozó íróinak üdvözlő lapja Benedek Elekhez, köztük Kemény János, Hunyady Sándor, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Kádár Imre, Kacsó Sándor, Bánffy Miklós, Nyíró József, Tamási Áron, Kós Károly, Molter Károly, Tabéry Géza és Szentimrei Jenő kézjegye

Benedek Elek levele Sipos Domokoshoz 1926 augusztusában: „Mondanom se kell tán, jólesett, hogy a vezérségben rám gondoltál, de rajtad kívül vajmi kevesen gondoltak rám, s ha egy szívvel-lélekkel kikiáltanak is, bizony nem fogadom el a vezérséget. Nem fogadom el, mert nem születtem vezérnek, s ha annak születtem volna is, Kisbaconban dolgozni lehet, sokat, igen sokat, vezérkedni azonban nem. (Szentimrei szerint is.) A vécsi Helikon Bánffy politikai stb. vezérségének előkészítője akart lenni, s az is volt valójában. Emiatt nem hívtak meg engem oda, nehogy feszélyezve legyenek a vezérség dolgában, s itt követték el velem szemben a megbo-

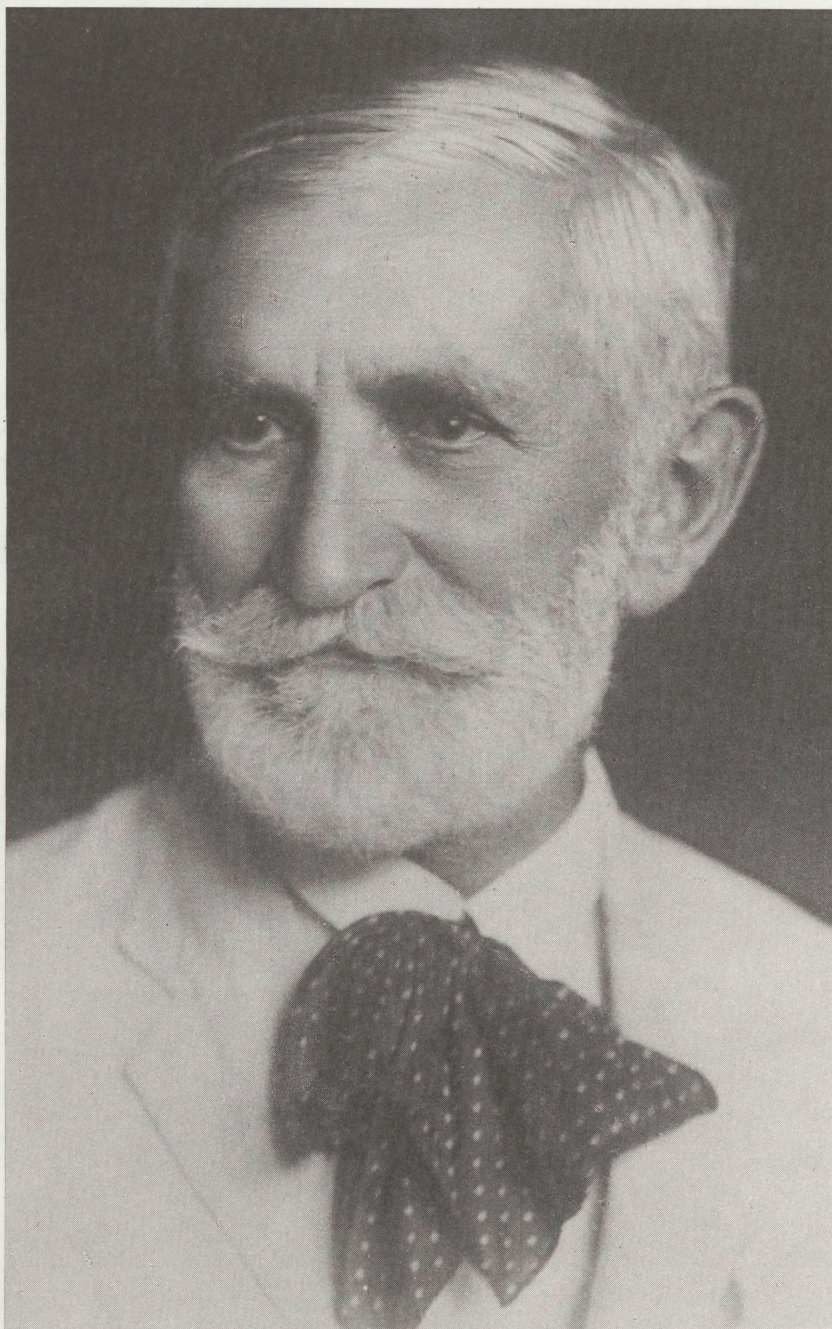

A Cimbora egyik címlapja az utolsó előtti évfolyamból

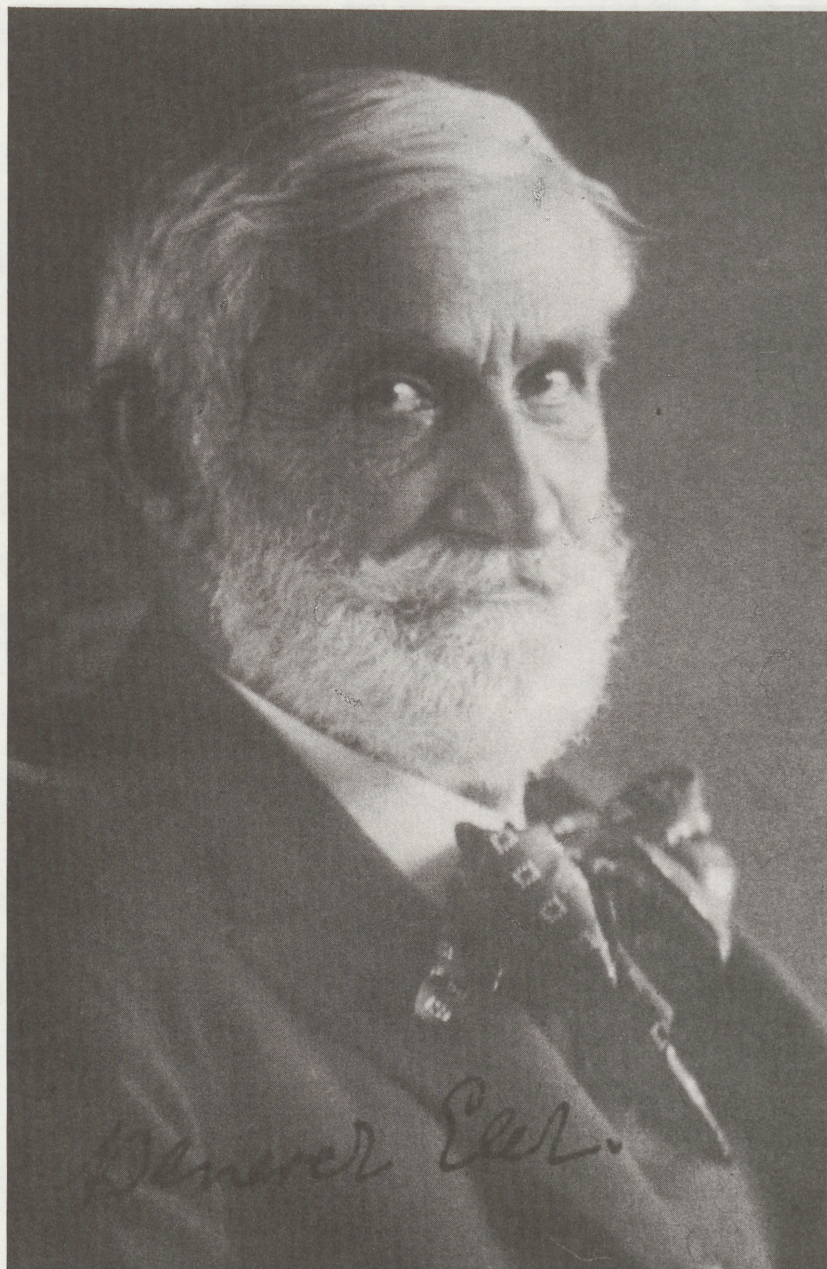
csáthatatlan sértést: föltételezték rólam, hogy vágyakodom a vezérségre. Bár első olvasásra megéreztem, hogy a vécsi, túlzottan elismerő távirat a becsületesen szolgált öreg cselédnek szóló bizonyítvány – Isten áldását kérttem választáviratomban a munkájukra... viszont magától értetődő, hogy a nyilvánvalóan perfid eljárásból a magam személyét illetően levonom a konzekvenciát, visszahúzódok mindenféle akciótól, s többet az íróasztal mellől nem mozdulok el.”

Dehogyan nem mozdult el! Megbocsátott székely fiainak, s járta velük az országot tovább. „Karácsony szombatján meghal Sipos Domokos; marad utána egy asszony meg egy kisgyerek és... sok ezer lej adósság. Apám gyűjtőivel járja végig kiadóit és barátait; felolvas Cegléden és Debrecenben – most újra elfogad honoráriumot a Sipos árvák javára (magának sohasem fogadott el fellépti díjat, csak fiatal íróársainak).”

Mehetne Budapestre, de eszébe sem jut megfutamodni.

„Ha a vadász fegyvert fog a nyúlra, a nyúl pártján vagyok, ha a nyúl káposztába harap,
a káposztáén.”

Benedek Elek utolsó portréja.

„Valaki lépked, felfelé tart. / Bozót közt víg madársereg. / Valaki lassan felfelé tart. /
Töviről vérharmat csepeg. / Valaki fel, a csucs felé tart, / hogy önmagát feszítse meg.” /
(Dsida Jenő: Út a kálváriára)

„Szél veri a fát.
– Fuss az erdőbe, bolond!
Fészek van rajtam.”

(Kányádi Sándor: *Körömversek*)

Fészek a Cimborá s benne féltve-óva a Cimborá unokák. Pedig immár egyre nagyobb az adósság rajta.

1929-ben haldoklik a Cimborá. „Az erdélyi gyermekek újság nélkül maradtak... a hetvenéves Benedek Elek életcél nélkül marad. *Lap* nélkül maradt, újság nélkül, amelyben harcolhat valamiért.

És milyen volt Nagyapó ezekben a végső-végzetes napokban? Többet tréfált, többet kártyázott velünk, mint máskor – nem volt dolga. Életében először nem volt dolga” – ilyenek látta az egyik unoka.

„Fura nyár volt: napokig eső, majd forróság, s olyan felhőszakadások, hogy a Csikorráról lezúduló ár végighömpölygött a falun, elmosta a kocsi-feljárót. Egyik nap nagyapó szokatlan időben kijött dolgozószobájából a verandára, s ott álldogált üres tekintettel, bámulta az esőt. A felnőttek ismerték a hetek óta tartó letargia okát, s tőlük telhetőleg igyekeztek elterelni gondolatait. Ha egy kicsit fölszikkadt a sár, apám vagy Miklós bácsi (Lengyel Miklós, a veje) sétára invitálták a kocsiúton, egy kis szórakoztató beszélgetésre. Őket hívta szobájába augusztus 15-én, hogy tanúként aláírják a kiadóhoz intézett levelét, amelyben megszűntnek nyilvánította a Cimborát.

Másnap, mint rendesen, a verandán tízóraitunk, s jött nagyapó is a kocsiúti sétáról. Előzőleg a kertben látták: hajnal óta kaszált. Nem sokáig maradt köztünk, szobájába húzódott levelet írni.”

Ezt mondja a másik unoka, Benedek András emlékezete.

„Benn a nagy ház kicsi oldalszobájában, a kicsi asztal kéziratokkal zsúfolt fiókjában megkezdett levél fekszik. Rajta a dátum: 1929. augusztus 16. A megszólítás: Édes Jenő! – és végigfutnak a sorok, évődő, értelmes, kerek gondolatokat formázó mondatokban egészen a lap aljáig. Élő foglalkozik ezekben a mondatokban az élet dolgaival. Az utolsó mondat így végződik: »...mindegy, akárki csinálja meg, fő, hogy dolgozzanak.« Az utolsó mondat utolsó mellékmondata gondosan, egyenesen, biztos kézzel aláhúzva. Aztán még egy tisztán kiírt szó – »A fiú« – és mögötte még egy, de – ez már olvashatatlan.

Agyvérzés érte. Ágyba fektetik, fejét felesége tartja ölében. Aztán kétszer megcsókolja, magához veszi a már régen rejtegetett veronálos dobozt, és eltűnik. Együtt állapodtak meg abban: nem élük túl egymást, és valóban, augusztus 19-én két koporsót helyeznek el a ravatalon.”

„Szót kér Benedek Éli János, a kis falu nevében: »Ne féljenek – mondja keresetlen szavakkal a gyászoló családnak –, ők nem haltak meg, mert nincsen is halál!«

„Délutánra elállt az eső, meg lehetett tartani a temetést. Előtte utat vágtak a tömegben a szűkebb családnak, végső búcsú-kézcsókra. Ősi szokás lehet, de iszonyatos. Ha rá gondolok, ma is érzem ajkamon a kéz márványhidegét, orromban a szagát.

A verandán, az udvaron és a parkban óriási tömeg, középpütt a két koporsó. A házzal szemben a négy jegenye tövében hosszú asztalnál öt pap, de nincs szertartás. Az írók, a »fiak« mondanak búcsúztatót. Elsőnek Nyírő, ékesen rezegtetve a megszólítást: édes apánk. Aztán Szentimrei, míg szavát torkába nem szorítja a sírás. Írók emelik a koporsókat a két gyász-hintóba. Az elmosott kapuföljáróban székely atyafiak segítik át a kerekeket a kövek között, s el sem szakadnak többé, hiszen az egész falu cuppogó sártenger, különösen a temető utca kaptatója.

A kettős sírgödör szépen ki van padolva cserefa deszkákkal, mint egy apró szoba. Rövid ima, egy falusi öregember mond néhány búcsúszót, meg Zágoni, s míg a göröngyök dübörögnek a cserefa födelén, a baróti dalárda énekli a kilencvenedik zsoltár második versét: »Az embereket te meg hagyod halni«. A vezető elmond egy sort, a kar elénekli. És így tovább, újra meg újra.

Az író szüleinek sírja. „Ha majd kihull a toll reszkető kezemből,
E két öreg ember mellé temesetek.”

A sír mellett ott a másik, a szülőké. Fehér márványobeliszk, a csúcsán kopjafákra emlékeztető faragvány, a derekán kőbe vésett verses üzenet: »Ha majd kihull a toll reszkető kezemből, / E két öreg ember mellé temesetek.«

„Istenem, olyan boldog vagyok, hogy ölelhettem, hogy csókolhattam, amíg közöttünk járt; hogy nézhettem őt: a tiszta férfiút, az útmutató nagy Fát, az embert az erdélyi embertelenségben, akinek a teste Igévé lett az elmúlt éjszaka.” (Tamási Áron: *Halotti beszéd*)

BENEDEK ELEK EMLÉKE

VÁGTAT AZ ÉLET

Benedek Elek emlékének

Nekem nem volt apám, mint más gyerekek,
Erős keze hogy kézenfogott volna,
Sötétségben, ha térdeim remegtek,
Hogy messzefénylő világító tornya
Lett volna éjjelemnek.
Anyám szép, elborult szeméből láttam:
Nem ok nélkül maradtam el apátlan.

Bezzeg szerencsés az olyan fiúcska,
Ki apjára, mint hősré, úgy tekinthet.
Az küzd s helytáll. Nem fő, hogy ő megússza.
Apjára néz csak: „Baj nem érhet minket.”
Ilyen apa nem büntet.
Még jólesik, ha szid. Ha nem szid, az fáj.
Más gyermekének a verés sem használ.

Felnőtt létemre apám született.
A semmiből – őszén – előttem termett.

Megcsókolt mindjárt. Úgy fogtunk kezét,
Mint gyermekkel az apa s apjával a gyermek.
Én őt mindig ilyennek
Képzelttem. Kértem, járjon hát előttem.
Útam kerestem, nyomába szegődtem.

Nem is én kértem, ő kínálta fel:
– Ez a mi pászmánk: a gyermek s a nép.
Ezt nem gondozzák, csak fejik és tejel.
Gyámoltalant az élelmes nem véd,
Maradjon vak s cseléd.
Nem dísztelen mesterség, hűnek lenni
Népünkhöz, s kézben kéz, előremenni.

– Aranyhegyek utunkon nem ragyognak.
Egy-egy virág csak: könny, mosoly vagy dal.
De kire gyermekajkak mosolyognak,
Ha nagyapó is, örök fiatal.
Hát ez is hivatal,
De legszebb hivatal a nagyvilágon.
Az élet szép, könnyítsük, hogy ne fájjon.

Most harminc éve kaszált a kertbe',
Hév nyári nap volt, elmelegedett.
Pihenni kissé szobájába ment be,
Írni akart, épp hozzám, levelet.
Homály ereszkedett
Sötét szemére. A toll végigszántott
Kockás papírján. Lap alján megállott.

Ő elhanyagolt. Vén fenyő a szirtről
Így dől: tövestől, ám töretlenül.
Földinduláskor gyárkémény is így dől.
Egész ember így dől ki, emberül.
Reám intő jelül
Levele végén három szó maradt:
„Fő, hogy dolgozzanak...”

(Szentimrei Jenő)

AZ EMLÉKHÁZ

1969-ben emlékházat avattak Kisbaconban.

„Legalább kétezer ember hullámszik a harmincholdas kertben. Flóra néni, az író kisebbik leánya, gyöngyöző erős pálinkával és kürtöskaláccsal fogad bennünket. Az ő lakosztályán tolong hét város küldöttsége; a vendéglátók részint rokonsági,

részint hivatalos minőségben tésztás tálakat, poharas tálcákat hordoznak körül, kitarító unszolással: »Nocsak! Fogyasszanak!« Az ágyon a Tükör friss példánya, első oldalán Magyar Lajos szívbe nyilalló cikkével a szembejövő emberről: az Erdélybe hazatérő Benedek Elekről, mikor is kétszázezren menekültek. »Vállalni az elhagyott, felhagyott munkákat, mert tenni kellett valakinek, mindig akadt egy férfi, aki felismeri és vállalja azt, amit tenni kell.«

Ami túlzás esik ebben – hiszen a helytmaradáshoz éppoly kemény sarok kellett, akár a hazajövetelhez –, nem a kortársakra vet árnyékot, hanem a jellegzetesre irányít élesebb fényt. Nézem Flóra nénit, ahogy a ritka események tanúit szokás: »Valóban ott volt?« Mindaz, ami egy névhez kapcsolódva elment innen, elszegődött történelemnek, az ő szavában visszatér, a személyes közelség érzését kelti. »Édesapám« – így mondja. A megszólítást, mint valami távcsövet, elképném egy pillanatra tőle, hogy azt nézzem, amit ő láthat egyedül. És hordoz is külső mivoltában; örökölt arcvonása, egyenes fejtartása éppen a szembejövőké.

Az emlékházból előbb-utóbb a kolozsvári és marosvásárhelyi magyar tanszékek segítségével – kutatóállomásnak kell kinőnie. Gyűjtsük ide Benedek Elek összes írásait, leveleit, képeit, kortásainak és munkatársainak teljes irodalmát, legyen ide tárolva a hazai és nemzetközi folklór minden forráskincse, találjuk meg itt az egykorú sajtót, a gyermeklélektan és pedagógia, népművelés és nemzetiségi közügy alapkönyvészetét, a székely helytörténet anyagát s mindazt, ami e gyűjtemény román megfelelője, párhuzamban a hegyek másik oldalán kibontakozott rokon életművel, a Ion Creanga-anyaggal. Egy ilyen kutatóállomásra kell majd elküldenünk időnként irodalmunk – főleg a gyermek- és ifjúsági könyvszerzők és lapszerkesztők – tehetségeit, hogy megfürödjenek Benedek Elek otthonának légkörében, s kószoljanak vagy egy almát azokról a fákról, melyeket maga a mester ültetett.” (Balogh Edgár)

„Fellegvár? Ködevés?”

Természetesebb igény egy új konyhaszekrény sem lehet fiatal házások otthonában.

Ezután következik Máté János bácsi, magyarhermányi földműves.

Székely harisnya, fekete kabát, fehér ing, nyakkendő rajta.

Még az elején, koccintás közben váltottunk szót. Munka idején, a mezőn kérték föl beszédet tartani. Elek apónak ismerőse és lelkes híve volt.

– Összerajzoltam egy kis felszólalást – mondja.

Egyik mondatára némelyek a fejüket csóválták, tegye félre, nem használható.

Feldöccen az öreg a pódiumra, látja, hogy egyedül van, maga mellé int két legényt, két leányt, s ilyenformán, testőrséggel is ellátva, kezdi a beszédét mondani. Szabadon szól, lobogtatja a papírlapokat, szinte csodálkozik: hogyan kerültek azok a kezébe. Úgy beszél, mint egy Veres Péter. Elek apóhoz kapcsolódó emlékeit meghordozza a világirodalomban, a Tolsztojt, Goethét érintve, egy tűzbe hajított meséskönyve kapcsán Pompejt is szóba hozza, az olvasmányfitogtatás rossz mellékíze nélkül. Ő sem ragad meg a múltban: az ünnepelt példába kapaszkodva a holnaphoz keresi az utat. A főntebb említett, kifogás alá esett mondat nélkül persze.

Kérdem a végén: miért hallgatta el? »Mert csak helyeslés volt, intézkedés nem

Benedek Elek Emlékmúzeum, Kisbacon

történt» – mondja. Halljuk még egyszer! Arról van szó, miszerint a székely, zivatáros történelme folyamán, a kardot mindétig keze ügyében tartotta, s rohamra készen is az istállóban. Ebből támadt félreértés. Javaslat formájában a rendezőség részéről azt az ellenvetést tették, hogy a kard is, ló is a figyelmet helytelen irányba terelné. S mivel a székely nemcsak konok, de makacsul hallgat is a szóra, Máté bácsi a kifogásolt hadiszerszámot lovastul lenyelte, meg se rezdült az ádám-csutkája.

De kérdő-tűnődő tekintetével együtt magam is megmerülök a múlt emlékei között. Hogyan is került itt szóba a kard és a ló? – Így ír Sütő András az *Erdővidéki naplójában*.

A ház azóta is múzeum. Ezrek és ezrek fordultak meg benne. Székely kisiskolások, magyarországi látogatók, kolozsvári értelmiségiek és Kanadából hazajöttek.

E múzeum őrséget áll. Védi és óvja egy nemzet nyelvét, a gyermekek nyelvét. Ez a ház, amelynek minden köve egy-egy könyv, szellemével helyben marad. A Sütő Andrások ragaszkodása tartja fenn: „Jól tudom persze, hogy e némaságos vitában érvelésemnél erősebb a ragaszkodásom, amely nem csupán az enyém, de még sokaké Erdélyszerte, milliónyi szívnek szándéka a helyben maradásra. Ezért mondhatom el többes számban is: mi maradunk, másként nem tehetünk! Ha pedig elhatározásomban a menekülők láttán gyöngeség fogna el, hunyt pillám alatt, akár egy néma tüntetés, elvonul előttem újból a szülőföld, amely bölcsőmnek tövises fáját termette, és az az emberi közösség, amelytől lélekcsonkulás nélkül elszakadni lehetetlenség. És újból látom ilyenkor e földnek minden ismerős hajlatát, zegét-zugát, meleg szegletét, a gyermekkor kedves búvóhelyeit, férfikorom küzdelmeinek színhelyét, játék és munka és halál szelíden hullámzó tereit az idő végtelenségében.”

Kolozsvár és Nagyvárad, Segesvár és Marosvásárhely, Zágon és Farkaslaka, Bölön és Érmindszent mellett ott pislákol szerényen, de állandóan Kisbacon fénye. Körülötte valóságos és mesebeli Cimbora-unokák ülnek. Mind tudják Dsida Jenő igazságát:

Be kell látnunk:
Ha kérdeznek, becsületesen
felelni kell.
A harcot becsületesen
fel kell venni,
az úton becsületesen
végig kell menni,
a szerepet becsületesen
el kell játszani,
keményen és tekintet nélkül.
A kapuk mögül ebek vicsorognak,
az ablakokból kiköpdösnek
és röhögnek.
Száz közbiztonsági gócpont
adja ki az elfogatási parancsot.

Kemény tárgyak zuhognak fejünkhöz,
súlyos, vérező kövek,
de néha röpven sóhaj is,
szeretet is, rózsza is.

És este a tűzhely mellett
vagy szuronyos zsandárok között
hátrakötött kézzel,
mégis mondogatni kell
a fellebbezhetetlen,
sziklakemény,
erősítő,
vigasztaló
igét:

Krisztusnak és Pilátusnak,
farizeusoknak és vámosoknak,
zsidóknak és rómaiaknak
egyformán szolgálni
nem lehet.

(Tekintet nélkül. 1928)

„Mivel tett rám nagy hatást Benedek Elek? Sok mindennel. Kiválasztok egyet a sok közül: híres *Testamentum*ában írta kilencéves Marci fiának, más bölcs intelmei és tanácsai közt: »Ha van pálya, ahol a *szegény ember* aránylag boldognak érezheti magát: az újságírópálya ez. Az egyetlen, hol a szegény ember függetlenségét, szabadságát megőrizheti...«

Kedves Nagyapó, ezzel a bölcs mondásával egy életre elvetette nemcsak Marcika fiában, hanem István unokájában is a magvát annak az eszmének, hogy az *író tolla a szabadság és a függetlenség fegyvere*. Pedig mind a hármunk nemzedékének ezer meg ezer bizonyosságot szolgáltatott az élet az ellenkezőjére: arra, hogy az újságíróba, az íróba, a meseíróba is belefojthatja a szót az erőszakos hatalom.

Igazságszolgáltatás csak a mesében van. Ezért szép, és ezért kell a mese: mert arra az eszményre tanít, aminek lennie kellene. Igazság és Hamisság helyett a valóságban az Erőszak uralkodik, keserűen kellett ezt tapasztalnia Nagyapónak is, amikor minduntalan kiütötték kezéből a fegyverét, a tollat. És lám, ahányszor kiütötték, annyszor fölvette, és újra az igazat írta, a jót meg a szépet, mert ez adta az életének az értelmét. És amikor hetvenedik évében kihullt a toll reszkető kezéből, fölvette a fia, aztán az unokája, s folytatták ott, ahol Nagyapó abbahagyta. Függetlenségüket megőrizték, és sok-sok embernek szereztek örömet, sok-sok embert tanítottak meg arra, hogyan kell tisztességesnek maradni, még az erőszak ellenében is. Ennél többet, jobbat, szebbet tehet-e, kívánhat-e, teljesíthet-e bárki is? ”

(Benedek István: *Nagyapó tanítása*)

EMLÉKKÖNYVBE

Graham Greene írja azt *Az elveszett gyerekkor* (The Lost Childhood) című esszéjében, hogy „a könyvek csak a gyerekkorban hagynak bennünk mély nyomot”. Csupán a gyerekkorban? Tennék ide egy kérdőjelet. És csupán a könyvek? Mindenki tanúsíthatja az emlékei alapján: a dolgok, a tájak, a helyzetek, az emberek kiszámíthatatlanul mély nyomot hagynak maguk után a gyerekkorban. Az agysejtek rögzítőkészsége titokzatosan működik. Benedek Eleket egyszer láttam gyerekkoromban. Mennyi lehettem, hány éves? Bizonyosan nem több, mint tíz. De szálas, egyenes tartású alakját, szakállas arcát ma is látom, ahogyan ott ül a „szalonunkban” és anyámmal beszélget. Nem hiszem, hogy a vendég híressége vonzott oda, hogy beüljek közéjük kissé félrehúzódva a garnitúrán – ma is emlékszem: anyámtól nem messze, Benedek Elekkel szemközt –, és hallgassak. Egy gyerek nem sokat ad az úgynevezett hírnévre. Kivált nem az íróéra. Színészt, sportemberét vagy napjainkban popénekesét, tévésztárét vagy bemondóét inkább becsüli. Benedek Elek, akit valami *másság* is körülvengett, a nemrég elcsatolt Erdély magatartásbeli vagy beszédmódbeli enyhe mássága, különben is szegről-végről rokon volt, unokatestvéreim nagyapja. De azért tagadhatatlanul lehetett bennem érdeklődés az iránt az ember iránt is, akinek neve azon az aranycirádás, piros kötésű könyvön állt, amely a gyerekszoba állandó használati tárgya volt. A *Magyar mese- és mondavilág* ötkötetes kiadására gondolok, amely valahogy mindig elől hevert, egyik-másik darabja kissé már salátásan (ahogyan Arany *Kisebb versek* kötete), s amely a korai felolvasások nyomán már saját olvasásban is anyám hangján szólott hozzánk. Úgyis mondhatnám: az anyánktól, az ő hangsúlyával elsajátított anyanyelvén. Olyan fekvésben, hangszerezésben, amely egy életre meghatározó lett.

Milyen is volt gyerekszememben az eleven, nemcsak művében élő Benedek Elek? A kitartására emlékszem, aztán arra a csöppet szóvégi hangsúlyú, már-már éneklő erdélyies beszédmódjára – bár lehet, hogy ez már visszavetítés – és a deres szakállú arcára. Még valami természetes nyájasságra emlékszem, amivel szólott. S nem véletlenül éppen velem, gyerekekkel. Ezek az észrevételek semmiségek. Annyi azonban biztos, hogy láttam őt, elfeledhetetlenül. S amikor pár év múlva, már érettebb fejjel elolvastam a haláláról azt a megrendítő beszámolót, melyet fia, Benedek Marcell írt, megsirattam, könnyekkel. Gyereklapjának, a Cimborának szintűgy olvasója voltam.

És éppen ez egyszeri látogatás óta voltam olvasója. Nem a bizonytalan emlékezet, hanem a Cimborá-számok gyerekkacatjaim közt valószínűtlen időzítéssel előkerült példányai kínálnak szilárd támpontot arra, hogy mindez mikor történt. Bizony régestelen régen. Hány nemzedék tanulta meg azóta az anyanyelvet és a magyar mondavilágot Benedek Elektől? És hány fogja még megtanulni? Szám-bavehetetlen.

Lengyel Balázs

KÖSZÖNÖM

Emlékszem a napra, amelyen megismertem. Második osztályba jártam, akkoriban úgy mondták, elemibe, már faltam a betűt, könyvespolcomon ott voltak a *Magyar mese- és mondavilág* kötetei és karácsonyra megkaptam a *Kék és Piros mese-könyvet*.

Igen, emlékszem: a tanító néni óra közben átküldött egy másik osztályba valami üzenettel, a hosszú folyosón egymagam voltam, a váratlan szabadság átjárta minden porcikámat, lebegtettem a két karom, mintha repülnék, és akkor nagyon élesen láttam azt a legényt a meséből, akit a Halál is, a Halhatatlanság királynője is magával akar vinni birodalmába. Huzakodnak egymással, s végül feldobják, akihez közelebb huppan le, azé lesz. A legény a Halhatatlanság királynőjéhez került, én átadtam a kockás papírra írt üzenetet, és visszabaktattam a helyemre.

Délután jött el hozzánk Benedek Elek. Édesanyám, Dánielné Lengyel Laura, jó barátnője volt a feleségének, többször járt Kisbaconban. Öccse, Miklós, e kapcsolat révén ismerkedett meg feleségével, Benedek Elek leányával.

Milyen volt? Szép, nagyon szép ember, szikár termetű, az arca veszélyekkel szembeszálló és jóságos, erőt és szelídséget sugárzó. Ilyennek képzeltem el a legendás Artus király kedvelt lovagját, a bajban lévők segítségére siető Lancelotot. De ez nyilván később ötlött fel bennem. Akkor, a hétesztendősnek, Benedek Elek a mesekirály volt, kezét végighúzza homlokán, s előpattannak, kibomlanak a mesék, egyik a másik után.

Megpróbálom elmondani, mit köszönhetek neki. A magyar mesék és mondák... Lenyűgöző történetek a jó diadaláról, a gonoszság pusztulásáról, az a valóságnál igazabb, fénylő világ, amelyből olykor egy-egy keveset sikerül átmenteni ebbe a mi szövevényes, kusza létünkbe. Az *Arany*, az *Ezüst*, a *Kék*, a *Piros mesekönyv*, a *Csudalámpa*... Belőlük országhatárok felett, múló jelszavak, torz gyűlölködések ellenében a népek egymás kezét fogva hajoltak felém. Állítom, hogy senki mesélni úgy nem tud, mint ő.

Idővel elolvastam felnőtteknek szóló könyveit. A *Testamentum és hat levél*, ez a gyermekeinek szánt önvallomás, útmutatás, lelkiismeret-vizsgálat s a megkapó fejlődéstörténet és színes korszak, az *Édes anyaföldem* belenőtt az életembe, mindkettőt felütöm időnkint.

Évek múlva, akkor már Kisbaconban élt, a magyar szó küldetését vállalva az idegenné lett földön, feljött falujából Budapestre, s ellátogatott hozzánk. A Cimboráról beszélt, a lap körüli sok izgalomról, keserúségről. Később azt mondta: Ha a vadász fegyvert fog a nyúlra, a nyúl pártján vagyok, ha a nyúl káposztába harap, a káposztáén.

Két sötét korszakot éltem meg, mindkettőben hangzatos jelszavakkal uszítottak. Az egyikben a haza, a nemzet, a másokban a nép nevében szítottak bűnre. A nagy szavak sok embert megtévesztettek, nem is mindig a leghitványabbakat. Nekem könnyű volt tisztán látni.

Mindig az üldözött, a szenvedő pártján! Gyermekek Elek nagyapója országhatáron innen és túl, milyen egyszerű az igazság!

Köszönöm, hogy megtanítottál rá.

Dániel Anna

TARTALOM

A SZÉKELYFÖLD REJTEKÉN	5
A POLITIKUS BENEDEK ELEK	32
EGY CSALÁD A SZÁZADVÉGEN	41
„TAVASZ NYÍLTÁN HAZAMEGYÜNK, MÁRIA”	64
BENEDEK ELEK EMLÉKE	
Vágtat az élet (<i>Szentimrei Jenő</i>)	87
Az emlékház	88
Emlékkönyvbe (<i>Lengyel Balázs</i>)	93
Köszönöm (<i>Dániel Anna</i>)	94

BENEDEK ELEK EMLÉKKÖNYVE

SZERKESZTETTE: LENGYEL LÁSZLÓ

Benedek Elek a mesék, balladák, mondák földjén, az Erdővidék egy kis falujában született 1859-ben. Az Erdővidék a Székelyföld legeldugottabb tája. Szelíden emelkedő hegyek veszik körül észak, kelet és dél felől, csupán nyugati oldalán mutatkozik egy kis kilátás más vidékre. „Kicsiny falu az én falum, legkisebb az egész vidéken, s a legszebb – írja róla Benedek Elek. – Gyerekkoromban alig hatszáz lakója volt, s ennek is a jó felerészét az én nemzetségem tevé.” Több mint száz évre emlékezik vissza Benedek Elek *Édes anyaföldem* című önéletrajzi írásában, s emléke ebben a száz évben sem halványodott. Ritkán adatik meg meseírónak, hogy a neve ennyire elevenen fennmaradjon, sorsa pedig ugyancsak figyelemre méltó, a kort idéző. Tragikus, majdhogynem hősi élete sok tekintetben példát mutató még a dédunokák számára is. Kisbaconban, itt ebben a kis falucskában, Erdély közepén áll ma is az emlékháza, melyet iskolák, gyerekcsoportok és nevének tisztelői keresnek fel nap nap után. Ő akkor ment haza Pestről kis falujába, amikor onnan kétszázezer kivándorlóval találta szembe magát, akkor tanult meg románul, amikor ezt nem vették tőle jó néven, hogy a román népmeséket fordíthassa magyarra, s szerkesztette a *Cimborát*, ezt a közkedvelt gyerekújságot, míg anyagi okokból meg nem kellett szüntetni. Aznap, amikor erről beszámolt barátjának, Szentimrei Jenőnek, kiesett a toll a kezéből, agyvérzést kapott, és meghalt.

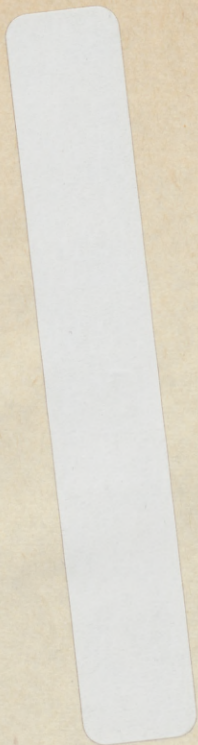
A mai gyerekek több, mint hárommillió példányban találkozhattak nevével, műveivel, utoljára a *Magyar mese- és mondavilág* három kötetével, melynek szépséges székely nyelvezete különös élményt nyújt az olvasónak. Benedek Elek azt mondta, hogy ha a vadász nyúlra lő, akkor ő a nyúl pártján van, de ha a nyúl káposztába harap, a káposztát védi. Életével, emberi harcaival és a gyerekirodalom iránti rajongásával tudott ilyen példaképszerűen fennmaradni ekkora időn át. Ez a könyv sok érdekes képet tartalmaz, elsárgult, múlt századi fényképeket és későbbi tájképeket az Erdővidékről, Benedek Elek síremlékéről és a kisbaconi emlékházról.

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

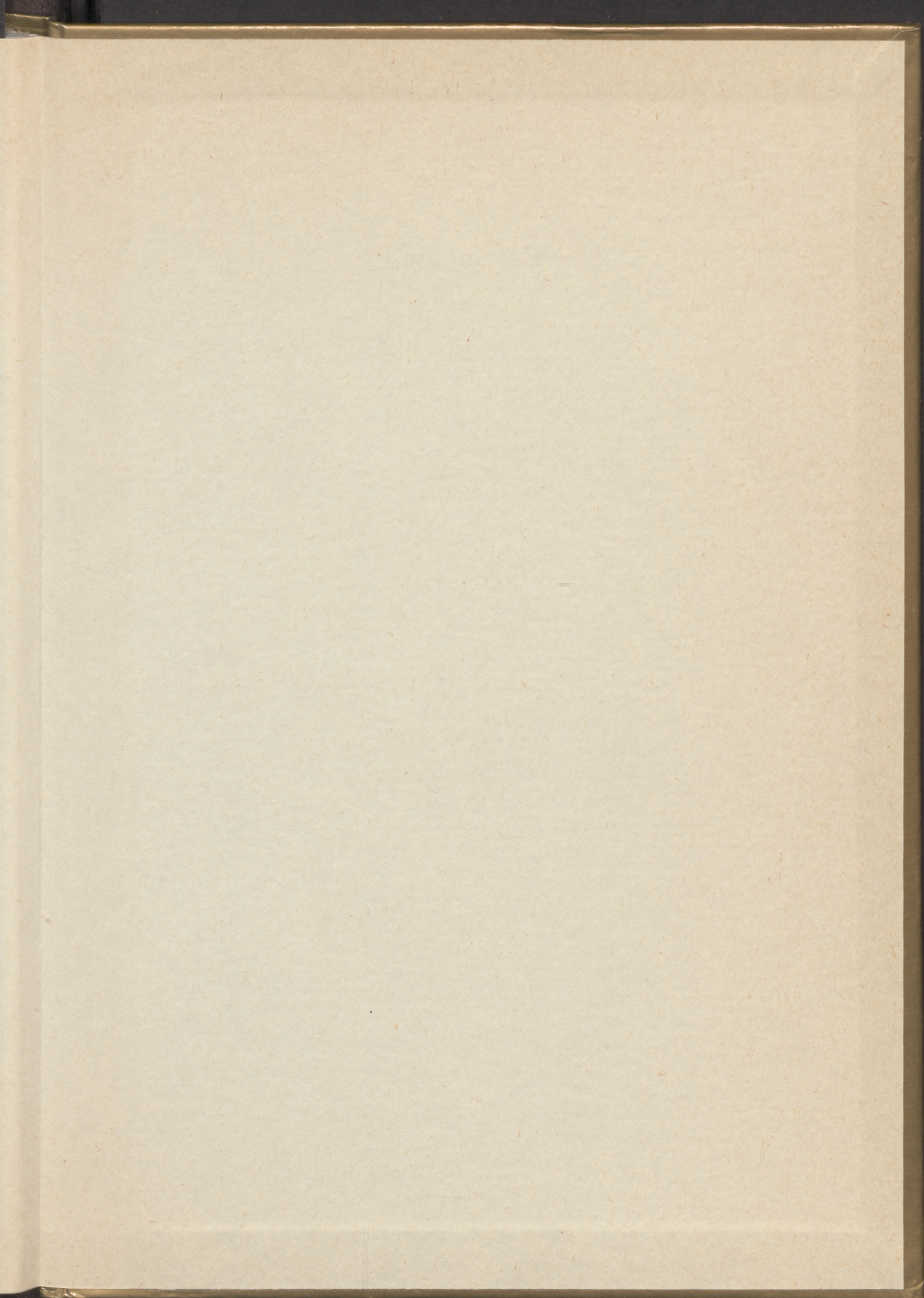
E

ban
den
lán
o az
alig
mint
rajzi
neg
sak
ben
ucs-
tok
kis
kor
esé-
jsá-
holt
és

vel,
nek
Élek
nyúl
oda-
a át.
és
oni

4761-2

80 Ft

MÓRA

BENEDEK ELLEK EMLÉKKÖNYVE